

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC SUCEAVA-CETATEA NEAMȚULUI

(r. SUCEAVA, reg. SUCEAVA)

Potrivit planului de lucru al șantierului arheologic Suceava-Cetatea Neamțului, lucrările campaniei de săpături din anul 1953 s-au desfășurat asupra următoarelor obiective (fig. 1): I. Cetatea de Scaun; II. — sectorul Poartă; III. — sectorul Cuptoare; IV. — sectorul Cimitir; V. — Curtea Domnească; VI. — Șipot; VII. — Cetatea de la Scheia; VIII. — consolidările de la Cetatea Neamțului și IX. — periegeze efectuate în anumite puncte, cu un scop determinat.

Accentul principal în această campanie s-a pus însă pe săpăturile din Cetatea de Scaun, săpături ce au fost pregătite de sondajele preliminare executate în interiorul Cetății de Scaun în 1951 și 1952, membrii șantierului avînd o experiență dobîndită în cele două campanii anterioare în săpăturile efectuate pe platoul din fața Cetății de Scaun.

O parte din obiectivele săpate în cursul campaniei din anul 1952 (cisterna și arcul de boltă aflător în curtea dintre turnurile 38—39) n-au putut fi reluate și epuizate în campania aceasta din lipsă de material adecvat pentru săpături la mari adîncimi. Ele vor trebui să fie continuate în campaniile viitoare, cu materialul necesar, pentru a lămuri definitiv problemele pe care aceste monumente le pun. În cele ce urmează ne vom referi la rezultatele obținute în fiecare sector, în ordinea menționată mai sus.

I. CETATEA DE SCAUN

Pe temeiul sondajelor preliminare, executate la sfîrșitul campaniei din 1952, precum și pe baza rezultatului obținut în secțiunea din 1951 din care a reieșit că săpăturile făcute de C. A. Romstorfer în anii 1894—1903 nu au epuizat posibilitățile de informație și nici nu au atins decît ultimul nivel de locuire — cu toate că Romstorfer pretinde, în raportul de încheiere a campaniei din 1903, că « în curtea interioară și în porțiunea de nord-est a curții exterioare au fost cercetate toate încăperile și s-au înlăturat depunerile pînă la pămîntul viu, respectiv pînă la nivelul pavajelor fiecărei încăperi »¹. S-a procedat la studierea nivelelor de locuire din curtea interioară și din sectorul de nord-est al curții exterioare și a șanțului aferent unde se presupunea că a existat la un moment dat intrarea principală, urmînd a se face concomitent și alte cîteva sondaje, pe de o parte pentru a controla rezultatele obținute în sectoarele de mai sus, pe de o altă parte, pentru a primi

¹ Bericht, în « Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums », 1903, nr. XI, p. 59.

informații noi, lămuritoare, și pentru a putea planifica cercetările din campania anului viitor.

În cuprinsul sectorului de nord-est s-a procedat totodată la o nouă ridicare a planului cetății, dat fiind că planul lui Romstorfer s-a dovedit defectuos și incomplet nu numai cu privire la amănunte dar și cu privire la axare, iar acest plan nou, ridicat la scara 1 : 200, apoi mărit la scara 1 : 100, a fost întregit cu descoperirile rezultate din cercetările făcute în cursul acestei campanii.

Rezultatele campaniei din 1953 au justificat reluarea săpăturilor în Cetatea de Scaun și au demonstrat temeinicia speranțelor de a găsi elemente noi care să îngăduie reconstituirea etapelor principale și a fazelor secundare prin care a trecut cetatea de la întemeierea ei și pînă în anul distrugerii sistematice, dar din fericire incomplete, din 1675.

În cele ce urmează vom expune pe scurt aceste rezultate în ordinea următoare: vom vorbi întîi despre curtea interioară, despre sectorul de nord-est al curții exterioare și al șanțului aferent și, în sfîrșit, despre sondajul de pe latura de sud a curții exterioare. Pentru indicarea punctelor tratate ne-am folosit de următoarele sigle: cifrele arabe precedate de litera R se referă la numerotarea din planul lui Romstorfer, publicat în monografia din 1904 (planurile anterioare poartă altă numerotare), secțiunile și suprafețele cercetate de noi poartă, în curtea interioară sigla A, în cuprinsul poștilor și al curții exterioare sigla B, iar în șanț și în afara curtinelor exterioare sigla C.

CURTEA INTERIOARĂ (fig. 2 și 3)

În ce privește nivelele din curtea interioară exprimate prin pavaje, s-au constatat în esență trei nivele și cîteva faze intermediare de reparații sau amenajări¹.

Nivelul I (de sus în jos) e nivelul pe care l-a amenajat Romstorfer. Acest nivel e caracterizat printr-un strat de prundiș cu humă, de circa 5 cm grosime aflat imediat sub stratul vegetal. Că acest prundiș e recent o dovedește lipsa totală de ingrediente arheologice, constatarea că nu se extinde și sub blocurile mari de dărîmături din curtea interioară și împrejurarea că se regăsește în schimb, în anumite porțiuni și pe latura de nord a curții, deasupra molozului depozitat acolo de Romstorfer.

Nivelul II se află imediat sub nivelul I, adică la o adîncime de circa 10—20 cm. E vorba de stratul de locuire pe care l-a degajat Romstorfer și pe care l-a crezut *singurul* nivel de locuire. Nivelul se compune dintr-un strat de prundiș amestecat cu nisip și conține numeroase urme arheologice. Pavajul nu e însă uniform. Uneori el se compune dintr-o placă de mortar acoperită cu cărămidă deasupra căreia, probabil cu ocazia unei restaurări, s-a mai turnat un strat subțire de mortar. Acest soi de pavaj a fost observat lîngă colțul de nord-vest al stîlpului de foișor din dreptul încăperii R. 49. Ceva mai spre nord, detașat de stîlp și mai în dreptul intrării în camera R. 49, s-a descoperit, la adîncimea de 0,15 m o placă de mortar formînd un careu de 1,75 × 1,75 m, încadrată de o bordură de cărămizi. Se pare deci că pavajul II avea aspecte diferite: în mijlocul curții și în locurile mai puțin importante,

¹ Problema succesiunii nivelelor de locuire din Cetatea de Scaun formează încă obiectul cercetărilor. De aceea numerotările din raportul prezent, care sînt cele din raportul din 1952, trebuie considerate ca provizorii, iar unele incongruențe față de cele spuse în raportul din 1952, incongruențe care se vor ivi poate și în viitor, vor putea fi eliminate numai treptat, pe măsură ce se vor limpezi informațiile obținute.

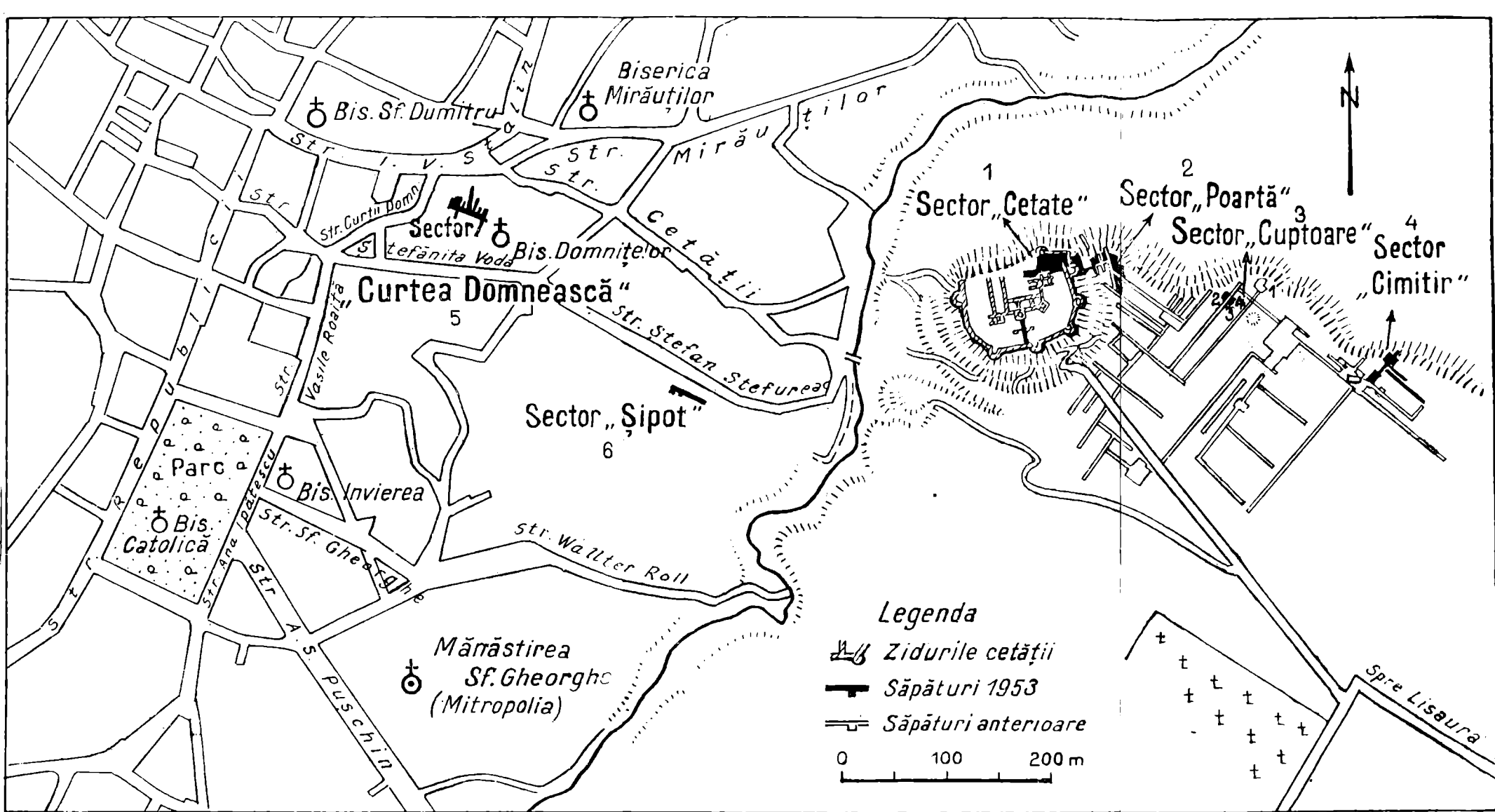

Fig. 1. — Planul general al săpăturilor de la Suceava, 1953 (fără Șcheia).

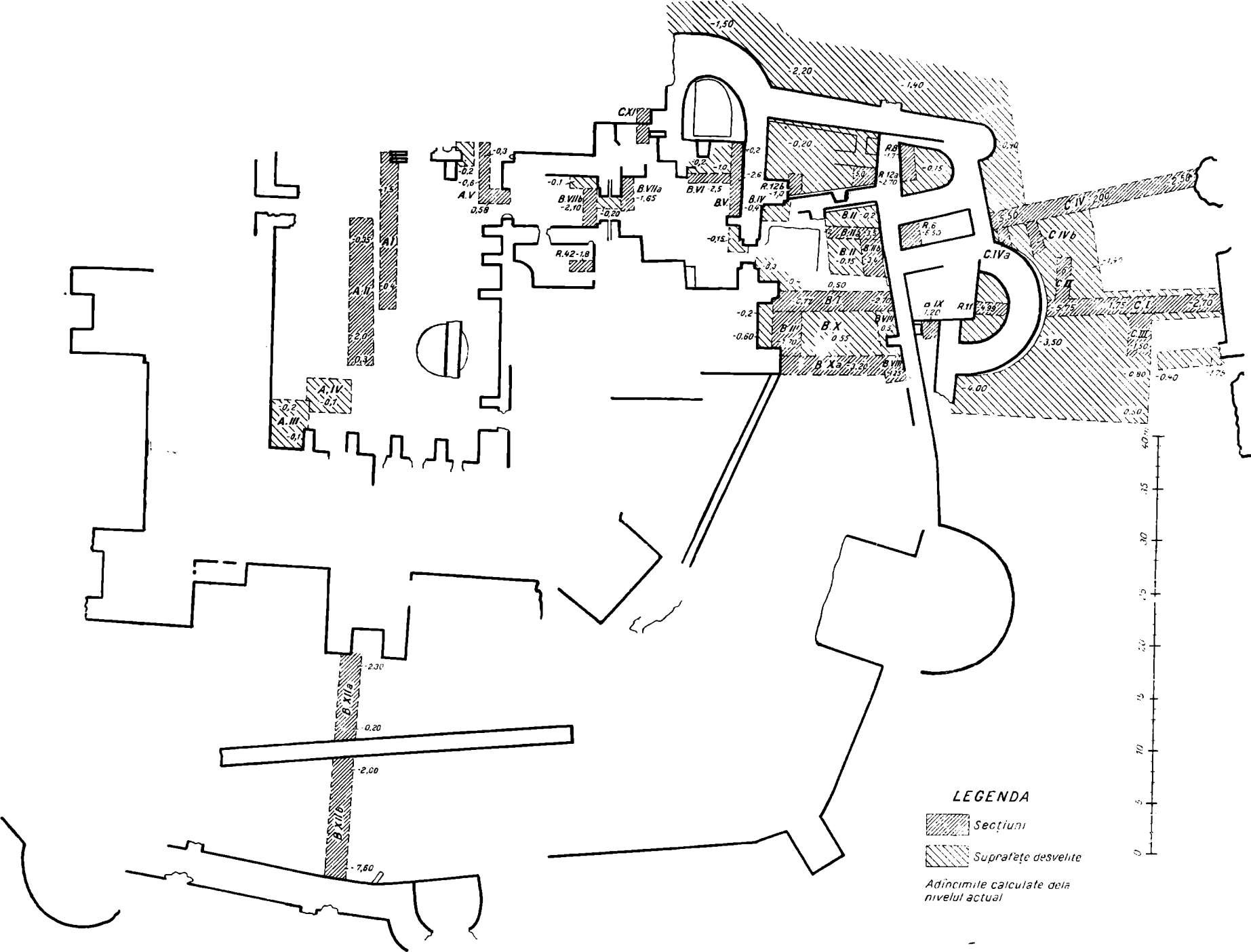
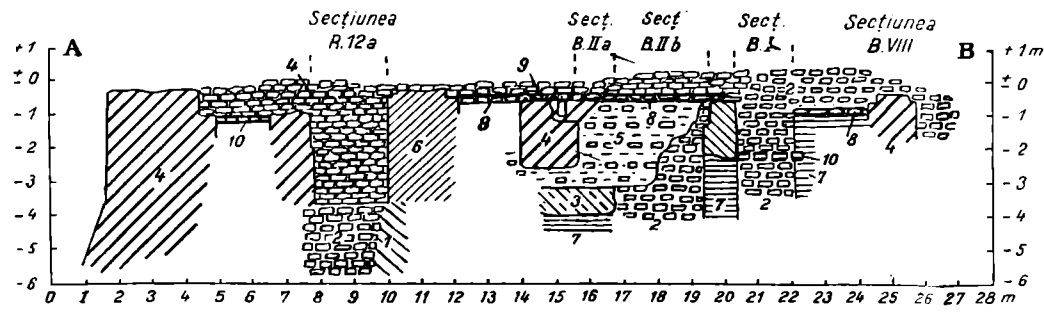

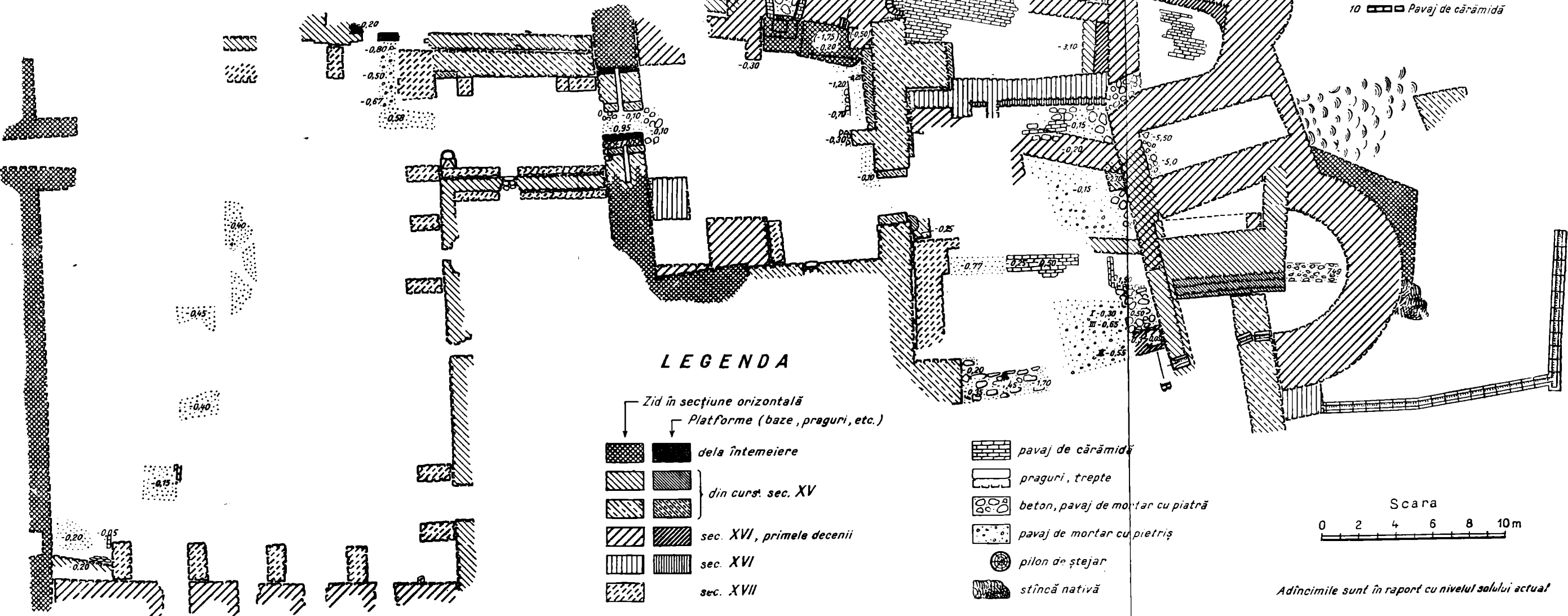
Fig. 2. — Planul săpăturilor din sectorul Cetatea de Scaun, 1953.

SECȚIUNEA NORD-SUD (A-B) ÎN CURTEA EXTERIOARĂ

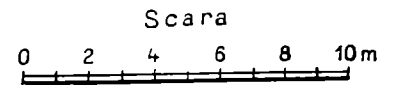
Legenda secțiunii A-B

1	Zid secționat, sec. XV	3	idem, sec. XV, ulterior
2	Zid formînd peretele secțiunii spre Est, sec. XV	4	idem, sec. XVI, sfertul 1
		5	idem, zid de fundație
		6	idem, sec. XVI, ulterior
		7	Straturi de nivelare (humă, lut, moloz)
		8	Pavaj de piatră și mortar
		9	Pavaj de prundiș cu mortar
		10	Pavaj de cărămidă

LEGENDA

Zid în secțiune orizontală			
Platforme (baze, praguri, etc.)			
[diagonal hatching]	dela întemeiere	[brick hatching]	pavaj de cărămidă
[diagonal hatching]	din curs. sec. XV	[horizontal hatching]	praguri, trepte
[diagonal hatching]		[stone hatching]	beton, pavaj de mortar cu piatră
[diagonal hatching]	sec. XVI, primele decenii	[stone hatching]	pavaj de mortar cu pietriș
[vertical hatching]	sec. XVI	[circle hatching]	pilon de ștejar
[diagonal hatching]	sec. XVII	[stone hatching]	stîncă nativă

Adîncimile sunt în raport cu nivelul solului actual

Fig. 3. — Suceava. Cetatea de Scaun. Curtea interioară și sectorul de nord-est, 1953 (în culori).

el era de prundiș, formînd pe alocurea un strat foarte inconsistent, în alte puncte însă din placă de mortar cu pietricele și cărămidă.

Din acest nivel face parte și pragul porții de nord (R. 20) compus, în colțul de nord-vest (la o adîncime de 0,20 m) dintr-o mică placă de mortar, iar în pragul propriu-zis (la o adîncime de 0,30 m) format din piatră medie legată cu mortar.

Pe aceste pavaje din nivelul II s-au găsit cioburi de vase nesmălțuite și smălțuite, fragmente de teracotă de la sobe și de la fațade, fosforite și ghiulele de piatră etc.

Nivelul acesta nu poate fi datat prin obiectele găsite pe el decît cu multă băgare de seamă, deoarece peste el s-au prăbușit zidurile și concomitent s-a răspîndit și inventarul din încăperile de sus, cuprinzînd în parte obiecte mai vechi, cum ar fi de exemplu o placă decorativă din teracotă smălțuită în formă de triunghi, provenind dintr-o friză de fațadă. Avem însă un indiciu prețios pentru datarea nivelului: prezența numeroasă, în cuprinsul cetății, a monedelor și vom vedea că pretutindeni acest nivel e semănat cu monede false din vremea lui Dabija. O astfel de monedă s-a găsit pe pavajul de la colțul stîlpului de foișor de lîngă R. 49. Aceasta însă nu înseamnă că pavajul II a fost făcut în vremea lui Dabija, cu toate că pe acest pavaj nu s-au găsit monede mai vechi, ci pavajul II trebuie să fi fost folosit timp îndelungat, precum o dovedesc reparațiile și refacerile în materiale diverse din diferite porțiuni; vom vedea mai încolo că pavajul II din curtea interioară este probabil din vremea lui Ștefăniță.

Astfel se rezolvă într-un sens și problema datării porții de nord (R. 20), cel puțin în forma pe care o are azi. Ea nu a putut funcționa decît pe nivelul pavajului II, adică de la Ștefăniță încoace și pînă la construirea stîlpilor de foișor, cînd stîlpul gros din colțul de nord-est o astupă pe jumătate.

Sub nivelul II găsim un strat subțire de nivelare, compus mai ales din moloz, iar mai jos apare al treilea pavaj, la o adîncime care variază în partea centrală și de sud a curții între 0,40 m și 0,45 m. Acest pavaj este de obicei gros de circa 10—20 cm și e format mai ales din mortar foarte compact și dur, amestecat cu pietriș mărunt și grăunțe mari de nisip. Pavajul zace în parte pe lut castaniu, uneori nedecapitat (A. II), alteori pe terțiarul sarmatic (A. I). Dar pavajul III nu se mai găsește decît pe anumite porțiuni, fiind probabil în parte uzat complet, în parte însă tăiat și înlăturat. Astfel, în A. I s-a găsit o asemenea tăietură în formă de «Y» al cărei scop însă nu a fost lămurit (așezarea eventuală a unei conducte de apeduct?). Pe alocurea, placa de mortar e acoperită parțial cu pietre de format mediu, făcînd impresia unei refaceri și totodată a unei ridicări a nivelului și — ceea ce trebuie reținut — asemenea aglomerări de pietre s-au constatat pe o zonă care se găsește cam la 20 m nord de pereții aripii de sud a clădirilor din jurul curții. Or, imediat mai la nord, secțiunea A. I, arată în profil o tăietură verticală în adîncime a terțiarului sarmatic de aproape un metru, formînd o terasă care se continuă pînă la cele două ziduri subțiri și foarte ruinate, situate pe limita de nord a curții interioare, în dreptul porții. Adîncitura aceasta e acum plină de moloz, care se ridică pînă la nivelul I. Se pune întrebarea: de cînd datează acest moloz? Din rapoartele lui Romstorfer rezultă că el a folosit panta de nord a curții interioare ca loc de depunere a molozului, împingînd totodată și panta mai departe, deși el nu spune că ar fi găsit aici o terasă pe care a nivelat-o. Dar tot Romstorfer notează că în planul publicat în 1901¹ zidurile marcate acolo cu negru erau aparente încă dinainte de începerea săpăturilor în 1894, și din categoria acestor ziduri fac parte tocmai

¹ «Jahrb. des B.L.M.», pl. II și textul de la p. 92.

și cele două fragmente amintite, pe care acum le-am găsit complet înecate la o adâncime de 1,10 m. Aceasta înseamnă că terasa a fost nivelată prin îngrămădire de moloz de către Romstorfer. În consecință se pune problema: decînd datează această terasă? Secțiunea A. I nu dă răspuns la această întrebare și arată doar că, înafară de prundișul nivelului I nici un alt pavaj nu se întinde deasupra terasei. Se poate totuși întîmpla ca porțiunea din spre nord să fi fost încă de mult ceva mai joasă, pentru că în colțul de nord-est al curții, lîngă piciorul de zid de la R. 19 s-a găsit iarăși un fragment din acea placă de mortar consistentă a pavajului III, și anume la o adâncime de 0,58 m de la nivelul solului actual, deci ceva mai jos decît în centrul curții. Cercetîndu-se poarta R. 20, s-a găsit că această placă de mortar zace la rîndul ei pe un pavaj de piatră brută de un format mai mic, foarte bine bătucită, prinsă însă numai în pămînt. Acest pavaj de piatră face legătura între pragul porții R. 20 și pavajul amintit, dar la un nivel mai jos: la o adâncime de 0,80 m, 0,50 m și 0,60 m. Suprafața acestui pavaj e deci ondulată mai înaltă în partea centrală, mai joasă în capetele prinse în secțiunea A.V. Pare o indicație că sub acest pavaj s-ar găsi un simbur e mai rezistent, poate fundamentul unui zid demontat. Pe de altă parte, acest pavaj e evident anterior porții R. 20, căci prezintă o diferență de 50 cm față de pragul porții. Cercetările în acest punct nu au putut fi duse pînă la capăt, deoarece aici zidurile sînt toate foarte șubrede și orice adîncire a săpăturii cere neîntîrziat luarea de măsuri de consolidare, lucru prevăzut, dar rămas nerealizat din cauza amînării punerii în practică a lucrărilor de consolidare proiectate de Așezămintele culturale, de acord cu șantierul nostru, încă de la începutul campaniei. Se impune deci, ca în campania viitoare să se cerceteze presupusa terasă de pe latura de nord împreună cu pavajele din interiorul porții R. 20.

Sigur e deocamdată că acest al treilea pavaj e cel inițial al curții interioare, un pavaj care a dăinuit neaparat pînă în secolul al XVI-lea, căci între acest pavaj și nivelul II s-au găsit: o monedă Vladislav al II-lea (1516) (A. III) și două monede de la Ștefăniță (în A. II și în A. IV). Aceste monede contemporane, aflate în pămîntul și molozul de umplură dintre pavajele II și III, dovedesc că acoperirea și nivelarea pavajului III pentru așezarea pavajului II s-a făcut în vremea lui Ștefăniță.

În cursul cercetărilor a ieșit apoi la iveală și un zid mai vechi, dărîmat în parte și nivelat la înălțimea pavajului II. Zidul e alipit de peretele beciului R. 50, în dreptul unei uși evazate, astupată ulterior cu zidărie. Zidul descoperit continuă spre est și a putut fi urmărit deocamdată pînă la piciorul stîlpului de foișor menționat mai sus în legătură cu pavajul II. Despre acest zid, care încă nu a fost degajat se poate spune deocamdată că e ulterior aripii de clădiri de pe latura de vest a curții interioare, aripă pe care o socotim contemporană cu clădirea primului nucleu al cetății. Argumentele pentru datarea zidului sînt următoarele: întîi, zidul e numai adosat aripii de vest, apoi el barează o veche poartă din peretele de sud al încăperii R.49, identificată încă în cursul cercetărilor din campania trecută, o poartă al cărui pavaj zace la circa 60 cm sub nivelul actual, adică la nivelul pavajului III. Această poartă a fost la un moment dat desființată, s-a astupat cu zidărie și e probabil că atunci s-a construit zidul despre care vorbim, înlăturat pe urmă pentru ca să facă loc actualului zid de nord al aripii de sud. Aceasta înseamnă totodată că actuala aripă de sud, cea mai recentă (ea se intercalează prin adosarea zidurilor preexistente ale aripilor de vest și de est), datează cel mai de vreme din epoca pavajului II, adică din vremea lui Ștefăniță.

Amintim, în sfîrșit, că sub pavajul III, în lutul brun din secțiunea A.II, s-au găsit cioburi răzlețe neolitice și un vîrf de săgeată din silex.

PORȚILE ȘI SECTORUL DE NORD-EST AL CURȚII EXTERIOARE (fig. 3)

Ieșind din curtea interioară spre est, prin poarta R.19 și încăperea R.18, ajungem la poarta R.17. Aici s-a procedat la verificarea ipotezei că arcul de sprijin *c* al lui Romstorfer¹ e în realitate o veche poartă. Secțiunea B.VII a, întreprinsă în flancul porții, pe latura de nord-est (trasată paralel cu poarta din motive specifice locului), întreruptă în jumătatea de sud din cauza unui frumos pavaj din piatră medie și completată pe latura de vest a porții prin secțiunea B.VII b, a justificat complet ipoteza noastră: s-au găsit, adică ambele picioare ale porții inițiale, avînd încă apărătorile de roți *in situ* și lipsind, în intervalul dintre aceste apărători, fundația curtinei. S-au mai făcut apoi următoarele constatări: poarta veche se află cu 90 cm mai în adîncime decît poarta actuală, piciorul de sud fiind deplasat cu 1,20 m spre nord față de piciorul actual, iar piciorul de nord cu 1,50 m față de cel de azi. Poarta veche era deci cu 30 cm mai largă decît cea prezentă, dar se pare că această lărgime mai mare provine, în parte cel puțin, din alunecarea terenului spre panta din nord. De fapt curțina interioară a cetății (căci poarta R.17 străbate această curtină) zace în acest punct direct pe solul prefeudal nedecapitat, păstrîndu-se dunga de pămînt vegetal bătătorit, iar deasupra o ușoară dungă de cenușă de la defrișare nu numai în deschiderea porții, dar și sub piciorul de sud al porții vechi. Numai piciorul de nord, din pantă, e adîncit într-o treaptă tăiată în solul prefeudal. Între cele două apărători de roți se găsește pavajul, compus dintr-o placă de mortar presărată cu pietriș, nisip și pămînt. Față de apărătoarea de sud acest pavaj se află în poziție normală, adică la baza ei, dar față de apărătoarea din nord, situată pe marginea pantei, stratul de mortar cu pietriș și nisip a alunecat, aflîndu-se azi în dreptul apărătorii și acoperind-o chiar aproape complet. Această alunecare explică și necesitatea de a reconstrui poarta și de a o deplasa puțin spre sud. Cu această ocazie s-a acoperit pavajul porții vechi cu pămînt, lut și pietre prinse în mortar, iar pe latura de sud s-a demontat curțina pe o porțiune corespunzătoare, mutîndu-se usciorii, după cum am spus, mai spre sud, umplîndu-se totodată golul rămas pe latura de nord, unde s-a păstrat încă piciorul arcului vechii porți (arcul de sprijin al lui Romstorfer).

Nivelele celor două porți succesive corespund pavajelor II și III întîlnite în curtea interioară, pavajul II, compus din piatră înecată în mortar apărînd în golul porții noi la adîncimea de 0,10 m sub stratul vegetal, iar pavajul III al porții vechi la adîncimea de 0,90 m.

Observarea surprinzătoare din profilurile B.VII cu privire la faptul că curțina cetății interioare zace în parte direct pe solul nenivelat, a fost verificată printr-o secțiune în vecinătate, în încăperea R.42. Aici s-a constatat că fundația curtinei se află la adîncimea de 0,65 m sub nivelul actual al solului, pe lut brun, decapitat. Totodată s-a găsit aici și profilul albiei, săpată pentru așezarea temeliei, dar s-a confirmat că în mod efectiv fundațiile curtinei amintite au fost fie de loc fie abia ușor adîncite în pămînt, ceea ce — avînd în vedere terenul puțin solid pe care e zidită cetatea — explică și surpările de pe coasta de nord și necesitatea multiplelor consolidări și refaceri care se pot observa pretutindeni.

Din profilurile secțiunii B.VII, comparativ cu cele din curtea interioară, se mai constată că odinioară terenul pe care a fost zidită cetatea coboară nu numai spre panta de nord dar și spre nord-est, teren acum perfect nivelat prin depuneri

¹ C. A. Romstorfer, Cetatea Sucevei, p. 39.

artificiale, intervenite în momentul cînd s-a făcut pavajul II, nivelul I actual nefiind decît rezultatul pietruirii cu prundiș din anul 1904.

Mai departe spre est, în spațiul R.14 (un fel de curte mică între porțile R.17 și R.13), s-a examinat situația zidurilor de pe latura de nord, dintre R.13 și bastionul R.16. Planul lui Romstorfer nu dă aici decît indicații vagi, și pentru înțelegerea situației arhitectonice e absolut necesară lămurirea și întregirea planului în acest punct (fig. 4). Cercetările s-au început pe latura de est (B.V., fig. 2), pornind de la poarta R.13 spre colțul de nord-est. Lîngă poartă s-a dezvelit pavajul de mortar și pietriș II la adîncimea de 0,10 m sub nivelul actual și s-a constatat că, spre nord acest nivel scade ușor, atingînd la contrafortul învecinat adîncimea de 0,30 m, schimbîndu-și însă și natura: aici, pe o porțiune mică, pavajul e din piatră medie prinsă în mortar, pentru ca mai încolo să se piardă din cauza unor deranjamente ulterioare distrugerii cetății. Pavajul II se păstrează însă de-alungul zidului de est, unde apare la adîncimea de 0,20 m zăcînd pe o poală de zid lată, un adevărat prag pentru paviment, pe care nu-l cunoaște planul lui Romstorfer. Pragul s-a găsit, firește, abia după străbateră pavajului II, care în fața pragului se albia brusc, semn că zăcea pe pămînt purtat. De fapt, în preajma zidului cu prag s-a găsit albia în care acest zid a fost așezat, albie săpată de data aceasta la o adîncime considerabilă. Albia taie pavajul III, care apare pe latura de sud a secțiunii la circa 50 cm sub pavajul II, iar mai spre nord pavajul III coboară în pantă alți 30 cm, zăcînd la o adîncime totală, față de nivelul I, de 1,20 m. Și aici pavajul III se află direct deasupra solului vegetal prefeudal, acoperit însă cu o ușoară dungă de cenușă. Albia pentru construirea zidului de est se adîncește față de pavajul III cu încă 1,20 m, respectiv 1,50 m, iar față de nivelul actual se află la adîncimea 2,40 m.

În colțul de nord al secțiunii s-a dat de un picior masiv de zid care încăleacă pragul zidului de est și e deci evident mai recent. Pe latura de nord a încăperii, între contrafort și între acel picior de zid amintit, s-a dezvelit suprafața B. VI, după ce s-au înlăturat mai întîi mormane de dărîmături de sub nivelul actual, ridicat considerabil în punctul acesta (vezi cotele de adîncime înscrise în parantezele din plan, fig. 2). Sub dărîmături au apărut apoi trepte de piatră care urcă spre ușa bastionului R.16 (o ușă evazată în zidul gros și căptușită cu cărămidă), ușă pe care Romstorfer o luase drept cuptor¹. Treptele zac pe o platformă de piatră care ocupă tot spațiul dintre contrafort și piciorul de zid din est. Sondînd adîncimea acestei platforme, s-a mers pînă la adîncimea de 1,50 m fără ca să se dea de baza ei, urmînd ca cercetările să fie reluate în campania viitoare printr-o secțiune mai spre vest, unde s-a identificat un alt picior de zid nivelat la înălțimea pavajului II, tocmai în dreptul contrafortului de pe latura de nord. Revenind la platformă, trebuie remarcat că în cursul dezvelirii s-a constatat mai întîi un strat foarte gros depus în urma unui incendiu (se poate observa și la pietrele de gresie din zid, arse în parte pînă la culoarea roșie), cuprinzînd și fragmente de grinzi și șipci carbonizate, înecate într-un moloz dens, format și din cărămizi, apoi multe piroane, dintre care unul prins într-o cărămidă. Unele cărămizi fac impresia că ar proveni dintr-o boltă și trebuie neapărat notat că configurația încăperii între contrafort și piciorul de zid ar îndreptăți aici presupunerea unui arc care a acoperit platforma și intrarea la bastion. Sub stratul de moloz și arsură s-au găsit monede false Dabijia, numeroase sfîrîmături de monede și fragmente de tablă de stanțare pentru aceleași monede. Mai jos a apărut apoi pavajul II, compus aici din placă de

¹ Bericht, în «Jahrb. des B.L.M.», 1901, nr. IX, p. 97.

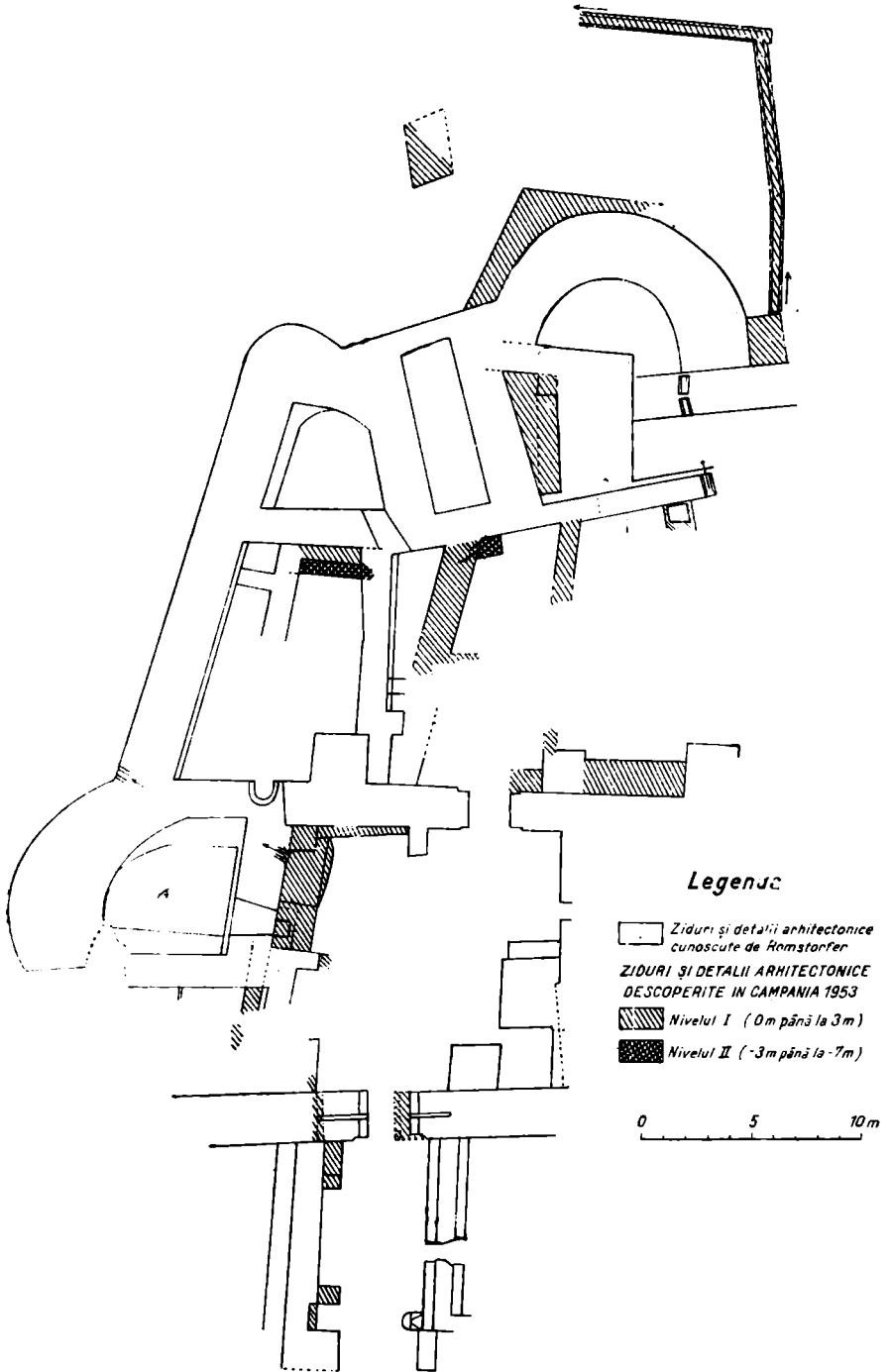

Fig. 4. — Cetatea de Scaun, sectorul de nord-est cu complexe de zidărie neseamnalate de Romstorfer.

mortar și dușumea fixată pe mortar. Stratul superior de dușumea are încă o grosime de aproape 1 cm, dar acest pavaj fusese refăcut, căci dedesubt au apărut alte urme de dușumea prinse în mortar, cu scindura subțiată de tot. De notat că asemenea scinduri înecate în mortar au fost găsite și în porțiunea adiacentă a pavajului din *B.V.* În colțul dintre trepte și piciorul de zid din est se păstrează pe pereți și câteva fragmente de tencuială, iar mai jos zidul ca și pavajul e pătat de acizi urici, și, în continuare, s-a găsit gura unui canal care străbate bastionul *R. 16*, revărsându-se spre panta de nord. E probabil vorba de o latrină amenajată aici odată cu construirea bastionului *R.16*, dar platforma însăși pare mai veche, și nivelul ei e mai adânc, căci pînă la nivelul latrinei ea fusese înălțată cu straturi diferite de mortar, calcinate și contopite. De altfel trebuie remarcat că bastionul *R.16* încalcă un zid mai vechi, venind din spre vest, a cărui prelungire spre est corespunde cu limita de nord a platformei. După cum vom vedea mai încolo, bastionul *R.16* datează probabil din epoca Bogdan-Ștefăniță, ceea ce înseamnă că zidul și platforma aparțin încă secolului al XV-lea. De fapt pe platformă s-a găsit o monedă de la Matei Corvin.

Pavajul de la nivelul platformei se continuă spre sud pe o lățime de circa 1 m, corespunzând pavajului II, dar trebuie remarcat că în *R.14* pavajul II prezintă pretutindeni atîtea refaceri, încît e probabil că aici nivelul II e mai vechi decît cel corespunzător din curtea interioară, după cum e evident că și poarta *R.13*, care se deschide pe acest nivel, e mai veche decît epoca Bogdan-Ștefăniță. Dar asupra angrenajului cronologic al acestui complex, observările făcute nu sînt încă suficient de consistente pentru a merita să fie expuse.

Mai menționăm în treacăt încercarea de a lămuri situația arhitectonică din colțul de nord-vest al ambientului *R.14* printr-o secțiune (*C.XI*) îndreptată din exterior spre punctul nevralgic dintre poarta *R.17* și contrafortul de nord, suspendată însă și aici din cauza imposibilității de a lua concomitent măsurile de consolidare cerute de situația găsită.

Angrenarea cronologică simplă a celor două faze principale constatate în curtea interioară și la poarta *R.17*, tulburată încă în ambianța *R.14*, se complică și mai mult în colțul de nord-est al curții exterioare. Aici raportul de față nu mai poate prezenta concluzii, ci doar un rezumat al observărilor preliminare, care demonstrează însă fără echivoc că — mai ales în acest punct — abia acum începem să ne dăm seama de complexitatea construcțiilor succesive, necunoscute și chiar nebănuite de Romstorfer.

Secțiunile *B.I, II, III, IV, VIII, IX, X, X. a și b*, apoi secțiunile din *R.12 a și b, R.8., R.6 și R.11* (fig. 2), adîncite pe alocurea pînă la 6 m sub nivelul actual, au scos la iveală două etaje de structuri ascunse sub nivelul atins de Romstorfer, etaje care nu formează însă două nivele strict deosebite (fig. 4), suprapuse în mod simplu prin nivelare și refacere, ci se îmbină și se întrepătrund parțial, avînd o serie de nivele de locuire care nu au putut fi urmărite pînă la solul viu, deoarece sistemul de săpare prin puțuri, singurul sistem posibil în lipsă de utilaj adecvat, nu a îngăduit atingerea obiectivelor finale. E cazul să recunoaștem aici că rezultatele cercetărilor din acest sector au dat la iveală o situație care a depășit cu mult așteptările noastre și în consecință și echipamentul prevăzut.

Complexul despre care vorbim acum e limitat la vest de poarta și zidul de incintă *R.13* și cuprinde curtea exterioară de nord-est cu încăperile din jurul ei: *R.11, R.6, R.8, R.12 și R.16*.

Acest complex, așa cum apare în urma săpăturilor lui Romstorfer, era rezultatul unor transformări aduse cetății — după cum presupunem pe baza unei inscripții

despre care vom vorbi mai jos — în vremea voievozilor Bogdan cel Orb și Ștefăniță. Din acest complex fac parte însă și unele ziduri mai noi și altul, mult mai vechi (fig. 3).

Elementul cel mai vechi e porțiunea de sud a curtinei exterioare, care e totodată organic legată cu peretele de vest al masivului de zidărie din interiorul bastio-

Fig. 5. — Aspectul pavajului aflat pe latura de vest a curtinei exterioare.

nului R.11 (fig. 5). Spre nord de acest masiv de zidărie, curtea se poate urmări numai în substrucțiunile ei, deoarece partea ei superioară a fost înlăturată (probabil în urma unei distrugerii) și încălecată de complexul zis « Bogdan-Ștefăniță » (cf. și secțiunea A-B, fig. 3). Curtina aceasta reapare în interiorul încăperii R.6, la adâncimea de 3,75 m sub nivelul superior al ruinii din acest punct, având baza la adâncimea de 6,50 m (Romstorfer¹ a observat și el fisura care marchează capătul vechii curtine, dar a luat-o drept « urmă a unei porți »). Menționăm că această

¹ « Jahrb. des B.L.M. », 1902, nr. X, p. 76—77.

curtină zace direct pe terțiarul sarmatic, fără nici o măsură de consolidare, cu toate că acest terțiar e foarte puțin potrivit ca să susțină greutatea ei, și prin această neglijență ne amintește de felul cum a fost construită și curțina incintei interioare. Se pune însă o întrebare, dacă cotul pe care îl face spre vest curțina în încăperea R.6 a continuat mult în noua direcție (secțiunea B.II, menită să lămurească această problemă n-a putut atinge adâncimea cerută) sau dacă e vorba numai de o retragere mică, deoarece mai la nord, în încăperea R.12, apare un zid pe direcția sud-nord, la adâncimea de 3,10 m (adâncime la care a fost nivelat) coborînd însă dincolo de adâncimea de 5,10 m, punct la care puțul de sondaj a trebuit să fie suspendat din motive tehnice. S-ar putea ca acest zid să fie continuarea spre nord a vechii curține. Adâncimea curținei o cunoaștem deci numai din sondajul din R. 6, iar nivelul curții exterioare din faza cînd această curtină fusese construită a rămas necunoscut, deoarece secțiunile din curtea exterioară care au dezvelit zidurile descise nu au atins încă decît straturi ulterioare de moloz. Nu e exclus ca această curtină să fi fost construită într-un șanț natural sau artificial preexistent, umplut concomitent pînă la un anumit nivel și că nivelul de locuire care îi corespunde să fie unul din pavajele străbătute, deoarece curțina posedă o ramificație spre vest, un zid legat organic cu ea, descoperit între secțiunile B.I și B.II b. Acest zid, țeșut cu zidul curținei, nivelul ulterior și descoperit sub pavajul sigur al complexului zis «Bogdan-Ștefăniță», are fundația la o adâncime abia de 1,70 m sub acel pavaj și zace pe moloz. În molozul de umplură de pe latura de sud, chiar în colțul dintre zidul ramificat și curțina veche la adâncimea de 2,70 m, s-a găsit o monedă anepigrafă de la Alexandru cel Bun, ajunsă aici evident, odată cu molozul. Deasupra molozului, în același colț și la piciorul zidului ramificat, la adâncimea de 1,90 m față de nivelul actual (sau adâncimea de 1,70 m față de pavajul zis Bogdan-Ștefăniță) a apărut o urmă de pavaj de cărămidă, bine vizibilă în profil, dar foarte vagă în secțiune, deoarece cărămida era complet măcinată, formînd doar o pastă făinoasă. Dacă acest strat de cărămidă a fost efectiv, pavaj el trebuie să fie anterior epocii lui Ștefan cel Mare, deoarece în aceeași casetă, în molozul de nivelare de deasupra, a apărut o monedă de la Ștefan cel Mare la adâncimea de 1,10 m, în vecinătatea unei monede turcești încă neidentificate.

La un oarecare interval de timp s-a construit apoi, ceva mai spre nord de zidul ramificat și spre vest de curțina veche, în dreptul încăperii R.6, unde curțina face cotul amintit, un picior de zid care apare la adâncimea de 2,70 m (nivelul la care a fost ras, fig. 6), adîncindu-se față de zid pînă la 3,10 m, avînd la această adâncime un mic profil de bază proeminent, și lipit de acest profil o sprînceană de pavaj de mortar, continuînd apoi în jos ca zid grosolan de fundație pînă la 3,50 m. Acest picior de zid, lat de 0,90 m și lung de aproape 2 m zace pe moloz și e adosat — dar nu și țeșut — de curțina veche, avînd fețe netede spre est, sud și vest, dar capătul de nord e problematic, pîrînd distrus și fiind imposibilă continuarea galeriei începută pentru a-l urmări din cauza mijloacelor inadecvate de care am dispus (vom vedea mai încolo că piciorul de zid descris e încălecat de un zid ulterior și de straturi de moloz care nu pot fi traversate decît prin tunel cu cofraje solide și permanente). Molozul de lingă acest picior de zid a dat la iveală, ceva mai adînc decît sprînceana de pavaj, adică la 3,20 m, o monedă de la Iliăș. Adosarea piciorului de zid vechii curține, faptul că zace pe moloz și la o adâncime mult mai mică decît curțina și fragmentul de zid găsit în adâncimea lui R.12, apoi moneda lui Iliăș descoperită în dreptul fundației, sub pavaj, par a justifica datarea acestui picior de zid după executarea incintei I exterioare din acest punct, iar faptul că deasupra zac straturile complexului presupus

Bogdan-Ștefăniță, îndreptățesc atribuirea piciorului de zid epocii de la începutul domniei lui Ștefan cel Mare. S-au mai găsit apoi, la sud de zidul ramificat, o serie de pavaje dintre care unul foarte albiat, din placă de mortar, a fost dezvelit la adâncimea de 0,77 m în *B.I* caseta 5, iar deasupra altul, de cărămidă, la adâncimea de 0,50 m în *B.I* caselele 2—4, albiat și el. Mai la sud, în suprafața *B.VIII*

Fig. 6. — Resturi dintr-un picior de zid, în secțiunea *B. II a*.

și în secțiunile *B.III* și *B.X* (fig. 2), s-au descoperit de asemenea fragmente de pavaje din placă de mortar de consistență variabilă, la adâncimea de 0,65m, 0,55 m și 0,30 m (în *B.VIII*) și unul foarte albiat (în *B.X*), pornind de la contrafortul încăperii *R.15* spre est, la adâncimea de 0,20 m, 0,30 m, 1,45 m și 1,70 m. Aceste pavaje numeroase și atât de albiate se explică nu numai prin inconsistența lor, dar în primul rând prin faptul că toate zac pe moloz, ultimul în parte pe un moloz din blocuri mari care, firește, cu vremea s-au tasat și au produs diferențe de nivel atât de mari, încât au constrins pe locuitorii cetății să refacă mereu pavajele, turnând moloz nou.

Toate straturile acestea de nivelare din moloz și pământ cuprind multe urme arheologice, ca: cioburi de vase, de teracote, dar mai prețioase sînt aici numeroasele fragmente de picturi murale răspîndite în stratul de umplutură dintre adîncimea de 1 m și 1,50 m, pe care zac pavajele amintite mai sus, pavaje care ar putea fi, cel puțin în parte, din epoca lui Ștefan cel Mare, după cum ar rezulta și din moneda amintită. Picturile murale provin de la o capelă excepțional de luxoasă, căci nimburile sfinților erau aplicate din foiță de aur, din care s-au mai păstrat încă numeroase fragmente. Asemenea tehnică e cunoscută de meșterii bizantini și e descrisă în erminile de pictură, dar — în cuprinsul teritoriului românesc — nu par să existe urmele unor astfel de nimburi, foița de aur fiind substituită, în cazurile cele mai luxoase cunoscute, cu praf de aur amestecat cu cupru. Unele din fragmentele de picturi murale poartă și urme de inscripții, nume de sfinți, după cît s-a putut constata pînă acum. Încercarea de a combina fragmentele și de a desprinde cel puțin motivele ornamentale ale bordurilor, precum și cercetarea și încercarea de a data literele urmează să se facă. E posibil ca aceste picturi murale să provină de la o capelă din vremea lui Alexandru cel Bun, dar, în orice caz, judecîndu-le după stratigrafie, ele fac parte din cele mai vechi urme de picturi murale cunoscute pînă acum din Moldova.

Faza aceasta a construcțiilor din colțul de nord-est s-a încheiat probabil cu o catastrofă pentru acest sector, poate cu ocazia unui atac asupra Sucevii din 1476 și 1485, cînd a fost ars țîrgul. Refacerea radicală care urmează, denotă că noii constructori sînt preocupați și de introducerea metodelor noi de luptă, ținînd seamă de necesitatea de a construi amplasamente de artilerie convenabile, în spiritul vremii. Pe la 1500 apar și în Europa centrală bastioanele sau rondellele de artilerie. E probabil că acum se construiește și la Cetatea de Scaun complexul de nord-est al curții exterioare pe care l-a dezvelit Romstorfer. Atunci s-a curățat de dărîmături partea superioară a capătului de nord a curții vechi, iar între și peste dărîmături s-a turnat din nou mase de moloz. Pe porțiunea păstrată din curtea veche pînă în încăperea R.6 se ridică apoi ziduri noi. Angrenarea zidului nou, acum zid interior de vest al încăperii R.6, se vede limpede atît în fațada din R.6, cît și în spatele ei, spre curtea exterioară, în B.II b. În porțiunea de peste curtea veche din spre curte se toarnă în straturi moloz și mortar, formîndu-se astfel un pat gros, proeminent, ca o șea largă deasupra curții, constituind un conglomerat artificial care rezistă și după dezvelire, atîrnînd compact deasupra vidului creat prin degajare. Zidul nou, alipit în R.6 vechii curții nu mai zace direct pe lutul terțiar, ci acesta e acoperit mai întîi cu o platformă compactă de mortar hidraulic, groasă de circa 60 cm, în care sînt înecați bolovani masivi, iar stratul acesta de fundație se întinde și în dreptul curții vechi. Din complexul acesta fac parte: rondela R.11 (fig. 7, 8), adosată masivului de zidărie din fața curții vechi, încăperile R.6, R.8 cu rondela R.10, apoi R.12 și bastionul R.16. Pretutindeni se iau măsuri serioase de protecția fundamentelor. În spre șanțul cetății, în punctele cercetate, se constată că lutul terțiar și straturile de margă sînt acoperite cu bolovani și lespezi înecați în mortar hidraulic, iar rondela R.11 primește un fundament special avansat în spre șanț, adînc de 2,10 m, așezat pe un pat de grinzi orizontale. Abia în dosul acestei fundații se ridică zidurile groase de circa 3 m ale rondelei. În interiorul rondelei, la piciorul zidurilor, la adîncimea de 4,99 m față de nivelul zidurilor păstrate din ruină și la adîncimea de 7,50 m față de masivul de zid din spatele rondelei, s-a găsit o placă de mortar extrem de dură. În capătul celălalt al complexului, spre nord-vest, cele două contraforturi de pe latura apuseană a bastionului R.16, cuprinzînd în sîmburele lor patru bile

de stejar înfipite în pantă, avînd un diametru de cîte 84 cm, se datoresc probabil aceleași preocupări de a asigura pantele periculoase, preocupare caracteristică pentru inginerul care a condus lucrările din această fază.

Din complexul acesta mai face parte un zid care traversează curtea exterioară

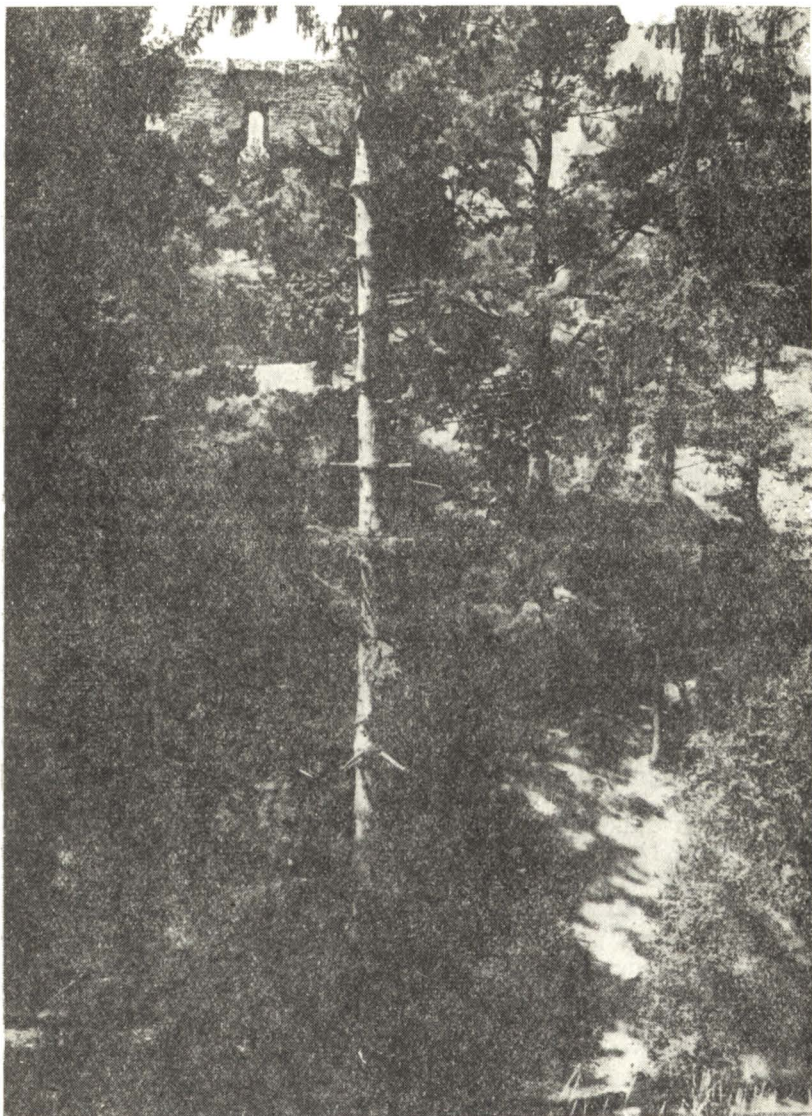

Fig. 7. — Aspectul rondeli R. 11 înainte de săpături.

la nord de poarta R.13 spre R.6, deci pe direcția vest-est. Acest zid, țesut și avînd tiranți comuni cu noul perete de vest al încăperii R.6 zace însă pe moloz și trece deasupra piciorului de zid din faza precedentă, amintit mai sus. Zidul acesta formase

la început peretele de sud al încăperii R.12, pentru că actualul zid de sus al acestei încăperi e opera unei refaceri, unei restrîngerii a acelei încăperi. Cu acea ocazie zidul dintre R.13 și R.6 a fost nivelat la înălțimea pavajului comun acestui complex nerămînînd din el decît fundamentele lipsite de față de zid, cel puțin pe latura de sud

Fig. 8. — Aspectul rondelui R. 11 după săpături.

care a putut fi degajată. Faptul că aici constructorul nu a luat măsuri de precauție ca la celelalte ziduri se explică prin împrejurarea că era vorba de un perete interior. E probabil că această lipsă a unor măsuri de prudență să fi pricinuit și necesitatea de a-l demonta căci efectiv molozul de sub acest zid s-a găsit atît de îndesat în cursul vremii, încît azi zidul plutește în realitate deasupra molozului, fiind ținut în poziția sa doar prin legătura strînsă cu peretele de vest de la R.6 și prin fragmente de moloz, care, probabil, îl mai proptesc în puncte răslețe pe dedesubt.

Zidul acesta are însă darul de a înlesni o datare relativă a incintei din care face parte poarta R.13 de o parte, și complexul de clădiri căruia îi aparține el însuși: fața de est a zidului de incintă cu poarta R.13 are un profil de bază pe latura de est, iar zidul menționat, care i se adosează, încalcă acest profil, e deci ulterior împreună cu întregul complex descris care pare a prezenta pretutindeni o țesătură perfectă (cercetările viitoare urmează însă să confirme această impresie, bazată exclusiv pe observarea porțiunilor degajate).

Tot cu ocazia construirii acestui complex s-a ivit și necesitatea de a umple un gol dintre masivul de zidărie din spatele rondelui R. 11 și zidul de sud al încăperii R. 6. De data aceasta însă, meșterul a făcut oarecare economii la materialul de umplură și a preferat ridicarea unui stîlp și a unei scurte bolți cilindrice completată cu o boltă neregulată pentru a contopi platforma masivului amintit cu peretele de

sud al încăperii R. 6. Dispoziția aceasta subterană a fost explorată de noi și a fost trecută în plan (fig. 2 și 3).

Nivelul acestui complex amplu, care a transformat desigur tot colțul de nord-est al curții exterioare, se găsește azi la adâncimea de 0,10 pînă la 0,20 m sub nivelul

Fig. 9. — Inscripția găsită în molozul din fața încăperii R. 6 (in situ).

actual și e marcat de-a lungul laturii de est a curții exterioare printr-un pavaj de lespezi neregulate, prinse puternic în mortar, încît rezistă și azi la tîrnăcop. Pe latura de nord a curții exterioare, spre R. 12, apar aceleași lespezi, dar în locul unde a fost ras zidul transversal dintre R. 13 și R. 6, pavajul a fost refăcut, parte cu pietre mai mici, parte din cărămidă, iar în centrul suprafeței B. II nu am găsit decît un pavaj inconsistent din pietriș mărunț și foarte puțin mortar.

Care sînt elementele de datare ale acestui complex ? Mai întîi trebuie să amintim o inscripție, găsită în fața încăperii R. 6 (fig. 9), în molozul din șanț, la adâncimea de 3,53 m măsurat de la înălțimea actuală a ruinei și puțin deasupra stratului de incendiu despre care vom vorbi și care provine de la distrugerea cetății din 1675. Lespedea cu inscripția avusese odinioară o grosime de cel puțin 25 cm, o înălțime

de circa 1,20 m și o lățime de circa 0,85 m. Lespedea e din gresie calcaroasă, calcinată cu ocazia incendiului și sfărâmată în urma alunecării (a căzut cu fața în sus) din zidul de deasupra, iar prăbușirea ei pe un strat de moloz precedent dovedește că cortina s-a dărâmat aici în etape. Din această inscripție sfărâmată nu se mai păstrează decât începutul textului slavon: «Iω CTEΦA (N)» și sfârșitul: «CEII 14», împreună cu câteva grupuri de litere care nu au putut fi întregite. Literele sînt în relief și par a fi aurite. Textul se află pe o bordură proeminentă, formînd un patru-lob alungit, încadrînd stema Moldovei: capul de bour cu gît, capul întors spre dreapta, avînd între coarne o stea cu șase raze. În partea dreaptă, sub botul bourului, apare soarele (un cap înscris într-un cerc cu șase raze mari și alte șase raze mici în intervale), iar jos de tot (unde bordura este anume întreruptă) se află un scut, avînd în cîmpul din dreapta sus o floare de crin și dedesubt trei rozete în diagonală, iar în cîmpul din stînga se vîd urmele unei cruci cu bară dublă. Fondul de pe care se despiînd în relief puternic aceste elemente plastice e vopsit în albastru deschis. Considerînd factura frumoasă a literelor (apropiate de cele din epoca lui Ștefan cel Mare) și forma lespezii și a patru-lobului, aidoma cu inscripția cu stemă pusă de Lăpușeanu pe clopotnița de la sf. Dumitru din Suceava și deosebirea, tocmai din acest punct de vedere, de inscripțiile cu stemă păstrate de la Ștefan cel Mare, ne vedem siliți să atribuim lespedea unei perioade dintre Ștefan cel Mare și Lăpușeanu, și singurul voievod cu numele Ștefan, căruia i s-ar putea atribui în mod logic această lespede de ctitor, pare a fi Ștefăniță. Pentru epoca lui Ștefăniță pledează și cele două monede găsite în interiorul lui R, 6, în molozul din adîncime (la 4,50 și 5,00 m), neatîns de Romstorfer și care aparțin, prima lui Ludovic al II-lea din 1520, iar a doua lui Bogdan cel Orb. O monedă a lui Ferdinand al II-lea din 1565, găsită mai sus, la adîncimea de 2 m în moloz, provine de la un strat de umplutură ulterior și dintr-un loc răscolit de Romstorfer.

Atribuirea inscripției lui Ștefăniță ar fi în concordanță și cu faptul că el a continuat și terminat în Suceava și lucrările începute de tatăl său la mitropolia sf. Gheorghe și nu pare a fi nici o dificultate ca să admitem o distrugere parțială a cetății în epoca lui Ștefan cel Mare, după cum am menționat mai sus, și o refacere începută fie de Ștefan cel Mare însuși, fie de Bogdan Voievod și terminată de Ștefăniță. Apariția bastioanelor și a rondelilor pentru artilerie pledează în același sens și dovedesc că arhitectura moldovenească a ținut pas cu vremea, iar amploarea complexului necesită admiterea unei perioade de construcție îndelungate.

În legătură cu lespedea de mai sus, trebuie amintit că alături și parte sub ea s-au mai găsit fragmente dintr-o gresie verde, calcinată și ea și sfărâmată complet, provenind de la o altă inscripție, scrisă cu litere de aur fără nici un relief. Din această inscripție nu s-a mai găsit decât o literă, o liniuță și un colț din chenarul plastic, compus dintr-o baghetă încrucișată. Profilul baghetei, cu muchie și fețe înclinate, aparține în sens larg secolului al XVI-lea, dar ținuta modestă a acestei lespezi se referă probabil numai la un eveniment secundar și ulterior construcției propriu zise.

Cercetările din sectorul de nord-est al curții exterioare au mai adus la lumină, în partea de sud (fig. 4), un prag de zid așezat pe direcția est-vest, păstrînd în capătul de est, lingă zidul cortinei vechi care aici e aparentă, partea inferioară a unui stîlp pătrat, cam neregulat. Spre nord se alipește de prag un pavaj cu o suprafață de circa 2×3 m cu lespezi neregulate în pat de mortar (adîncime de 0,60 m sub nivelul actual), asemănător pavajului observat mai în spre nord, din vremea lui Bogdan Ștefăniță. Rostul acestui prag cu stîlp n-a putut fi încă deslușit.

Tot în acest sector s-a mai constatat că zidul actual de sud al încăperii R. 12 e ulterior, după cum am mai amintit deja, încălcînd nu numai zidul din adîncime,

pe care l-am pus în legătură cronologică cu curțina, dar încălecind și peste pragul peretelui de est al încăperii *R. 12*, perete care face parte din complexul inițial al corpului de clădire atribuit lui Bogdan-Ștefăniță. Acest zid recent, care se alipește în vest cu contra-fortul și zidul de incintă cu poarta *R. 13*, încăleacă profilul de bază al aceluia contrafort și al aceluia zid. Nu dispunem însă de nici un temei care ar permite datarea acestei transformări, după cum nu știm nici cînd a fost adăugat piciorul de zid de la sud de poarta *R. 13*, picior de zid considerat de Romstorfer drept contrafort inițial al încăperii *R. 15*, cînd în realitate e vorba de un adaos, fiindcă acel picior de zid se continuă cu un perete gros care căptușește zidul de est al încăperii *R. 15* spre curtea exterioară pe de o parte, iar pe de altă parte pare avea un prag în partea de nord-est și un fel de ușă evazată. Piciorul de zid și peretele amintit zac pe stratul de moloz și un teren foarte șubred, aparținînd unei clădiri tîrzii din care sînt puține speranțe de a mai găsi și alte urme.

Înainte de a încheia acest capitol al complexului Bogdan-Ștefăniță, mai trebuie amintite mormintele comune, găsite în *R. 8* și *R. 12*, unde și Romstorfer descoperise, în alte puncte, o serie de schelete. O secțiune pe latura de vest din *R. 8* (fig. 2) a dat la iveală 8 schelete, iar secțiunile *a* și *b* din *R. 12* au dezvelit, prima 26 de schelete (fig. 10) formînd însă strat în continuare care nu a mai fost urmărit, iar ultima 3 schelete. Toate mormintele acestea din *R. 8* și *R. 12* par a fi ulterioare pavajului de cărămidă din aceste încăperi și, deocamdată cel puțin, ele au fost identificate numai acolo unde pavajul de cărămidă lipsea ori fusese foarte deranjat. Scheletele din *R. 8* și *R. 12 b*, zac cu capul spre vest, cele din *R. 12 a*, însă zac în două rînduri unele peste altele, cele de deasupra cu capul spre est și picioarele spre vest, cele de dedesubt invers. Cîteva firave urme de lemn nu pot fi în nici un caz interpretate ca urme de cosciuge, a căror folosire în împrejurarea dată e exclusă. De la îmbrăcăminte nu s-au găsit decît urme infime de țesătură, iar în *R. 8* au apărut cîteva butoni de alamă semisferici. Par nasturii unor haine militare. Între scheletele din *R. 12 a*, au apărut (la adîncimea de 1,18 m și 1,20 m) cîte o monedă de la Ștefan cel Mare și de la Ferdinand I (1539), provenind însă probabil din pămîntul aruncat peste groapa comună, iar ceva mai jos (la adîncimea de 1,65 m) două falsuri Dabija. Aceste monede Dabija sînt poate în măsură să dateze o refacere (nivelare) parțială a pavajului peste cadavrele putrezite. Observările făcute asupra craniilor (numai cele din *R. 8* și cele din *R. 12 b* erau mai bine păstrate) au dus la concluzia că e vorba — cu două excepții, un bătrîn și un copil — de bărbați tineri, cu suturile craniene limpezi și cu o dantură perfectă. În cele mai multe maxilare lipsea însă maseaua minții și nu s-a constatat decît o singură carie dentară. Oasele păstrate nu purta urme de violență vizibilă, dar scheletele aruncate unele peste altele, tasate ulterior prin refacerea parțială a pavajului de cărămidă, fuseseră în parte turtite și membrele dislocate. Acest număr mare de morți, îngropați în mod atît de neobișnuit în încăperi din jurul curții exterioare, pare a indica (dacă nu aparțin cumva unei perioade ulterioare distrugerii cetății din 1675) că e vorba de evenimente crîncene, și ne-am pus întrebarea dacă nu cumva scheletele acestea ar mărturisi despre măcelul trupelor de seimeni care s-au răscolat în 1655. Miron Costin ne vorbește despre aceste evenimente petrecute mai ales în Iași, amintind însă că și în Suceava se găseau în momentul răscolei 200 de mercenari nemți împreună cu polcovnicul lor¹. Rămîne însă ca cercetările viitoare să încerce să arunce o lumină mai limpede asupra acestor morminte.

¹ Letopiseț, cap. XX.

Cercetările din porțiunea șanțului cetății, aferentă colțului de nord-est al curții exterioare, au dat la iveală, prin înlăturarea molozului, un rest de fațadă impunătoare a rundeii R. 11 și a încăperii R. 6 (fig. 7 și 8), înaltă de circa 4,50 m deasupra stratului de arsură din 1675, apoi substructurile îngrijite pe care le-am pomenit și inscripțiile. De asemenea s-a găsit și un contrafort în colțul de sud al rundeii R. 11

Fig. 10. — Schelete *in situ* găsite în sectorul B (R. 8).

(fig. 4), unde ea se alipește de o curtină anterioară (dar nu din faza primă), contrafort menit probabil să consolideze ulterior fisura care s-a lărgit în mod inevitabil între două ziduri alipite, situate în pantă ușoară.

Descoperirea cea mai importantă din șanțul cetății e stratul de incendiu care se regăsește deopotrivă pe tot parcursul dintre bastionul R. 16 de pe latura de nord pînă la sud de runda R. 11, pe o suprafață ondulantă, urmărind accidentele terenului și întinzîndu-se în șanț pînă la firul văii și uneori chiar dincolo. Stratul e gros de 6—9 cm și cuprinde ici-colo fragmente de lemn carbonizat și foarte multe obiecte mărunte, presărate în stratul de cărbuni și cenușă înainte de prăbușirea zidurilor. Alături de cioburi și fragmente de teracote etc. amintim aici cîteva piei de încălțăminte (probabil talpă) găsite pe latura de sud-est a rundeii R. 11. Prețioase

pentru datare sînt însă numeroasele monede false și lame de metal pentru ștanțarea acestor monede din vremea lui Dabija. Am notat deja, și a constata-o și Romstorfer, că aceste monede se găsesc împrăștiate pretutindeni pe pavajul ultim al cetății, fără ca să se poată constata din ce încăpere provin. Imprăștierea trebuie explicată prin jefuirea cetății în urma incendiului, incendiu care nu a provocat imediat decît calcinarea

Fig. 11. — Rigolă din piatră ecarisată găsită în șanțul de apărare al Cetății.

zidurilor, nu și prăbușirea lor. E mai greu să presupunem că jefuirea ar fi avut loc înainte de incendiu (atunci va fi avut loc o evacuare sistematică), pentru că nu s-au găsit, în stratul de incendiu sau imediat sub el, monede topite — dar în schimb s-au găsit înecate în stratul de arsură și alte obiecte de metal păstrate intact.

Sub stratul de arsură a apărut, în dreptul rondelei *R. 11*, pe firul văii și cotind ceva mai la miazăzi spre vest, un canal din piatră ecarisată, care pornea din cortina de la sud de *R. 11* și care fusese apoi tăiat de contrafortul amintit (fig. 11 și 3—4). E greu de sesizat rostul practic a acestui canal, pe care apele de ploaie, purtînd în șanț mase de humă și lut, trebuiau să-l acopere mereu. Dar faptul în sine, că s-a

experimentat o asemenea instalație în șanț (în interiorul cetății ea e larg ramificată și cunoscută mai demult) e o dovadă de îngrijirea și înzestrarea bogată a cetății. Canalul, așezat direct pe stînca nativă și pe terțiarul sarmatic, probabil că nu e mai vechi de epoca Bogdan-Ștefăniță. În acest caz, vechiul șanț fusese, cu ocazia noilor construcții, curățit și ras pînă la pămîntul viu.

În ultima zi de săpături s-a descoperit și un picior de zid masiv ($1,95 \times 3,05$ m) cam în dreptul încăperii R. 6, dar ceva mai la sud (fig. 4). Acest picior de zid de o secțiune romboidală, pare a fi un pilon al unuia din podurile ce legaseră în diferitele faze cetatea de drumurile de acces de pe platoul din spre est. Piciorul de zid nu a mai putut fi dezvelit complet, dar poziția pe care o are pare a demonstra că aparține unei faze anterioare construirii complexului Bogdan-Ștefăniță. În viitor va trebui deci cercetată mai amănunțit posibilitatea relațiilor sale cu zidurile mai vechi pe care clădirile de la începutul secolului al XVI-lea le încalecă.

În cursul săpăturilor au ieșit la iveală o serie de obiecte găsite mai ales în moloz, însă în asemenea condiții încît obiectele nu pot fi puse în vreo legătură strînsă și semnificativă cu o unitate arhitectonică determinată.

Obiectele oglindesc însă diferite aspecte din viața care s-a desfășurat în cetate și ca atare e bine să le menționăm, urmînd ca în viitor să se încerce integrarea lor în imaginea realităților de odinioară.

În legătură cu complexul arhitectonic menționăm mai întii cîteva profile de piatră de la uși și ferestre, dintre care unul cu semn lapidar în formă de « Γ ». Apoi cărămizi smălțuite în diferite culori, dintre care una smălțuită în galben e decorată cu o incizie reprezentînd un cîine. (fig. 12, 11). Romstofer, care găsise o cărămidă decorată la fel, cu un cîine aplecat pe etichetele din față, crezuse că era vorba de un caz izolat, un joc întîmplător al unui meșter, dar multiplicarea acestui motiv al cîinelui, pare a indica o decorare intenționată cu acest motiv, făcînd probabil parte dintr-un complex mai mare (scenă de vînătoare?).

Despre activitatea economică din cetate mărturisesc fragmentele unei rîșnițe mici de piatră, o sapă de fier și o greutate de piatră. Viața războinică din cetate e ilustrată prin ghiulele de piatră, dintre care majoritatea sînt fosforite, calibrele predominante fiind de 65 mm și 125 mm — rar calibrul este de 95 mm — iar alte calibre apărînd numai în exemplare izolate. S-a găsit și o ghiulea de fier de 65 mm, piedici de cal din fier și potcoave de cal. Menționăm în sfîrșit și în ordine alfabetică o serie de obiecte de uz zilnic, de îmbrăcăminte, podoabe etc.: ace de bronz cu gămălie și capul răsucit; aplici de bronz, o bilă mică de fildeș și butoni de fildeș de formă sferică (aceeași formă care s-a găsit din bronz în mormintele din cimitir); coroniță de candelă din argint amestecat cu bronz (un cerc cu floricele pe tulpine răsucite, cu trei lăntișoare pentru suspensiune); cercel (?) de bronz simplu; cheotoare de argint; inele: unul din sîrmă de argint și cupru, răsucită și împletită, altul de argint cu o plachetă pe care e gravat un călăreț desenat foarte primitiv; lacăt de fier; mîner de cuțit din fier; două bile de mătanie; pipe de lut; potcoave de încălțăminte.

Merită să ne oprim o clipă asupra teracotelor (fig. 12, 1—10) care completează seria bogată, descoperită de C. A. Romstorfer și despre care a scris un studiu și R. Gassauer¹. Asupra acestor teracote s-a emis ipoteza că ar fi în mare parte opera meșterilor sași din Transilvania. În raportul de față nu putem formula decît cîteva sugestii. Cahlele sucevene se pot împărți în trei grupuri: I. plăci de teracotă cu decor figural (scene și figuri religioase și heraldice) încadrat de elemente arhitec-

¹ «Bul. Com. Mon. Ist.», 1935, vol. XXVIII, p. 145 și urm.

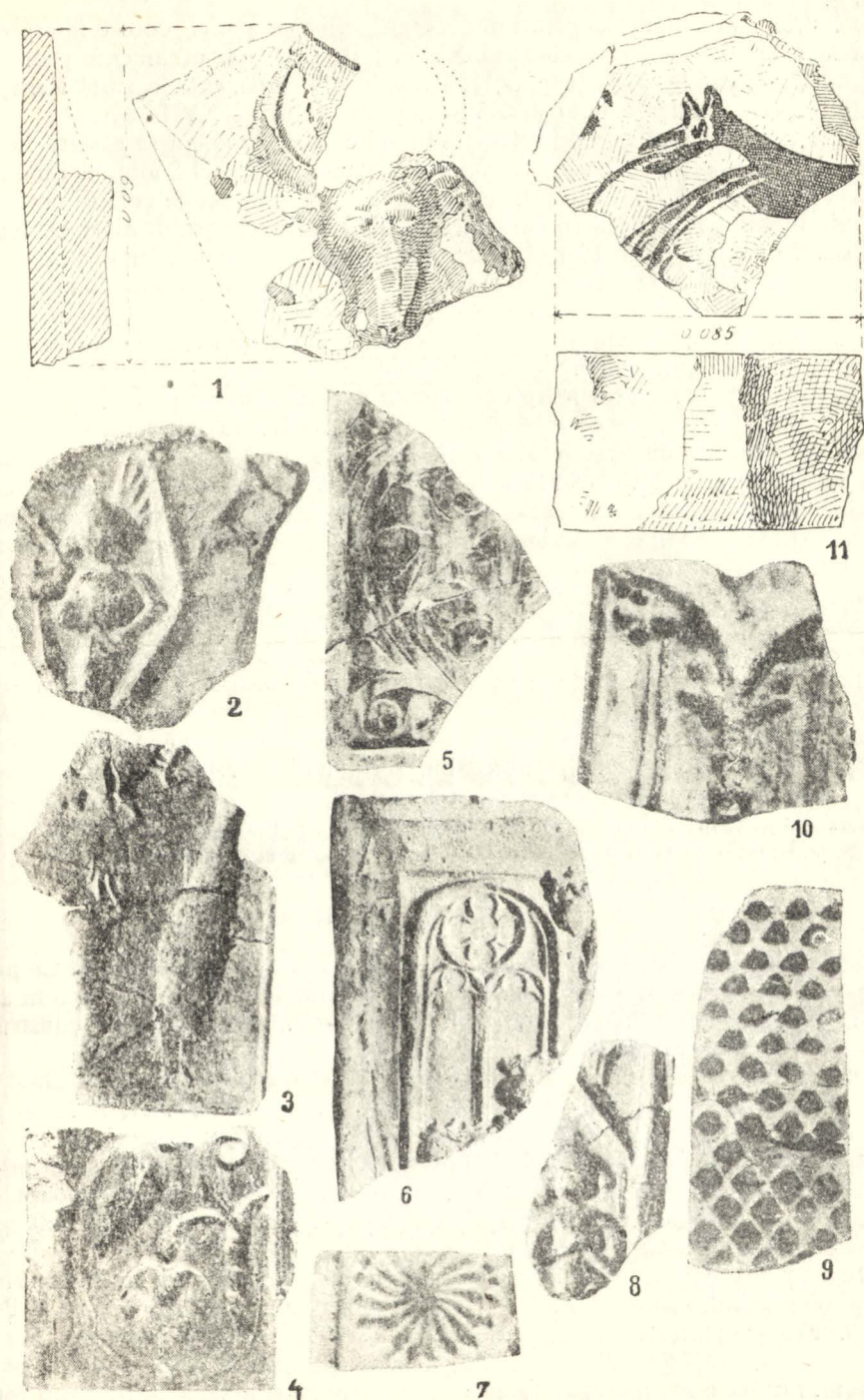

Fig. 12. — Plăci de teracotă smălțuită descoperite în sectorul Cetatea de Scaun. Secolele XV—XVI (1—10) și un fragment dintr-o placă pavimentară smălțuită în galben și brun (11).

tonice, cele mai frumoase prezentînd forme stilistice gotice corect interpretate, databile neapărat încă în secolul al XV-lea; II. cahle cu ornamente geometrice (rozete solare, romburi și triunghiuri); III. cahle cu ornamente în stilul Renașterii aparținînd sfîrșitului secolului al XVI-lea și secolului al XVII-lea.

Nici unul din motivele ornamentale întîlnite la Suceava nu se găsește în muzeele din Cluj și Sibiu și se pare că nici în Sighișoara și Orașul Stalin, nici motivele gotice din secolul al XV-lea (cahle așa de vechi lipsesc în aceste colecții cu totul), nici cele în stilul Renașterii (ornamentele și plastica fiind absolut diverse). Numai în castelul Corvinilor din Hunedoara se găsesc unele teracote asemănătoare celor din grupurile I și II. O confruntare se impune. Nu poate fi însă în nici un caz vorba de meșteri sobari transilvăneni. De altfel, mai ales cu privire la secolul al XV-lea, trebuie subliniat că sobele de teracotă sînt încă apanajul exclusiv al castelelor, palatelor și minăstirilor mai bogate, instalate în cîteva încăperi anume amenajate pentru iarnă. Numărul mare de teracote decorate în stil gotic din secolul al XV-lea găsite în Suceava constituie un certificat de lux excepțional, iar numărul imens de teracote din grupul II și III arată că în Cetatea de Scaun de la Suceava din secolele XVI—XVII trebuie să fi fost prevăzute cu sobe de teracotă aproape fiecare încăpere. Aceasta se explică, firește, și prin clima mai aspră, dar constituie și o incontestabilă dovadă de confort, deci de o stare economică înfloritoare.

E probabil că primii meșteri sobari să fi venit în Moldova din regiunile baltice (în sens larg, adică dintre Brandenburg și Minsk). Frecvența cărămizilor smălțuite, folosite în fațadă ca decor și a cărămizilor cu profile fasonate în tipare indică același lucru, iar planurile cetăților de la Neamțu, Scheia și însuși nucleul vechi al Cetății de Scaun demonstrează limpede că primele fortificații feudale din Moldova s-au făcut sub influența și probabil chiar cu colaborarea unor meșteri formați în șantierul acelorași regiuni baltice din secolul al XIV-lea. Înseamnă aceasta că organizarea statală moldovenească s-a realizat de către feudații moldoveni cu concursul regiunilor baltice împotriva tendinței de expansiune a regatului maghiar? Elementele arhitectonice și artistice sugerează o asemenea ipoteză.

II. SECTORUL POARTĂ

Săpăturile efectuate în sectorul Poartă au urmărit să precizeze pe platou punctele pe unde se făcea legătura cu cetatea peste șanțul de apărare, deoarece în acest sector sînt înregistrate în succesiunea lor cronologică fazele mari de construcție și reconstrucție a cetății.

Rezolvarea acestei probleme, ridicate de altfel încă din campania din 1952, a fost încercată printr-o rețea de șanțuri (XV, XVI, XVII, XVIII, XIX) și prin dezveliri pe suprafață (XV, XVI, XVII, XVIII) (fig. 13).

În diferitele secțiuni din sectorul Poartă (XIX, suprafața XVIII) și de pe platoul din fața cetății s-a observat că deasupra unui strat de pămînt de culoare castaniu-închis ce păstrează urme de viață din neolitic este o depunere de pămînt negru de nuanță cenușie, gros de 0,05—0,15 m.

În acest sol vechi impregnat cu cenușă și cărbune se găsesc fragmente ceramice cenușii ce prezintă analogii cu ceramica de la Scheia aflată cu moneda de la Petru Mușat, precum și resturi de oase de animale și de pietre mici de gresie. S-a observat în șanțul XIX că sfîrșimăturile de gresie au fost întinse în foaie subțire pe solul vechi. Peste ele se află o pătură subțire de cărbune și arsură *in situ* sub formă de vatră. Astfel de situații au fost prinse și în alte puncte în campaniile trecute.

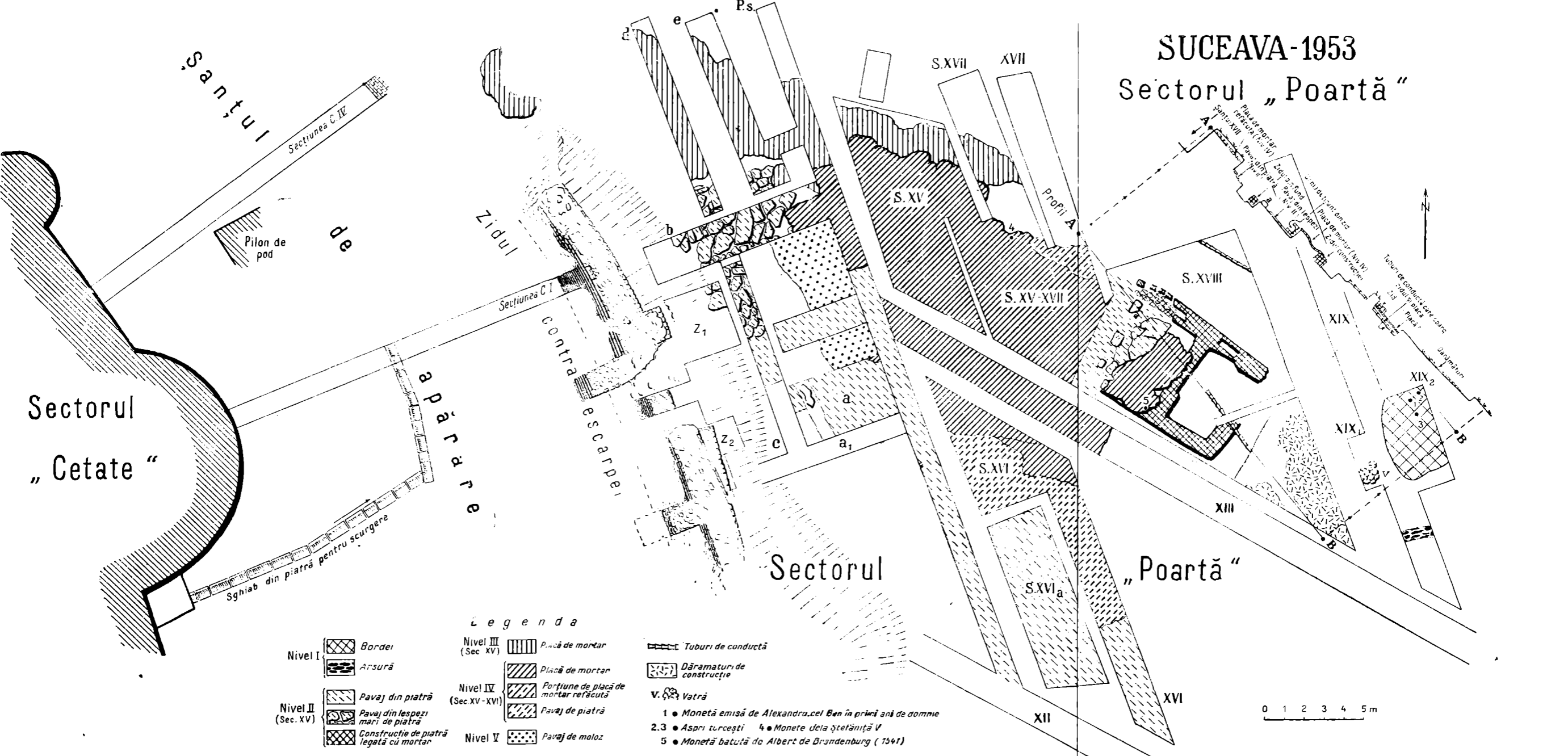

Fig. 13. — Planul săpăturilor din sectorul poartă, 1953.

Aceluiași nivel de locuire îi aparține un bordei găsit în șanțul XIX caseta 2 (fig. 13). Resturile lui zac pe lutul nepurtat la adâncimea de 0,80—1 m față de nivelul actual. A fost dezvelită numai partea de vest a bordeiului pe o suprafață de $3,50 \times 1,50$ m. Din ele s-a păstrat podeaua din lut bătut și ars, precum și fragmente foarte mici din pereți. După urmele a trei trepte, situate pe latura de sud a bordeiului, care coboară 0,50—0,60 m de la nivelul solului vechi la nivelul resturilor de podea, putem afirma că bordeiul a fost orientat spre sud.

În pământul de deasupra podelei, deranjat de o groapă ce vine din straturile superioare s-a găsit o monedă de aramă bătută în primii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun (1400—1408) și doi aspri turcești.

Precizarea timpului căruia îi aparțin urmele activității omenești amintite mai sus este înlesnită prin descoperirea unor fragmente de vase, caracteristice sfârșitului de veac al XIV-lea și începutului de veac al XV-lea. Ipoteza este întărită de apariția câtorva monede de la Petru Mușat descoperite în diferite puncte pe platou, precum și de faptul că urmele de viață se află sub primul pavaj pe care au fost găsite trei monede emise de Alexandru cel Bun. Datele menționate ne fac să plasăm acest nivel de locuire la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea.

S-a observat că o suprafață relativ redusă din primul pavaj atribuit lui Alexandru cel Bun, în imediata apropiere a șanțului de apărare, nu este așezat pe nivelul de locuire amintit mai sus, ci pe un pat de prundiș și bucăți de gresie gros de 0,10—0,30 m. Acest fapt îl punem în legătură cu măsurile de consolidare a șanțului de apărare.

Dalajul, legat organic de primul pavaj, este așezat pe un strat de prundiș și nisip întins pe un pat aproximativ orizontal săpat în lutul cvaternar. Pe marginea lui de nord-est se suprapune o foaie subțire din prima placă de mortar (fig. 13).

Prima placă de mortar, prinsă pînă acum în câteva secțiuni, s-a văzut că însoțește pe o lățime de circa 7—8 m, fruntea platoului de la șanțul de apărare pînă dincolo de sectorul cuptoarelor. Aceasta, pe alocuri, prezintă ridicături pe suprafață. Placa este solidă, groasă de 0,01—0,15 m, făcută din bolovani legați cu mult mortar.

Între dalaj și placă se află un strat subțire de sol purtat, ceea ce ne indică faptul că a trecut o perioadă de timp nu prea mare de la executarea primului pavaj pînă la construirea primei plăci de mortar. Pe direcția axului ei, a fost găsit în șanțul de apărare al cetății un pilon de pod (fig. 13). Acum avem toată certitudinea că prin acest loc a fost unul din podurile care într-o vreme făcea legătura între platou și cetate.

Atît pavajul prim, cît și placa întia de mortar, sînt îmbrăcate de o pătură de terțiar, amestecat cu alte soluri, groasă de 0,30—0,90 m. Pe acest pământ de nivelare este așezat un pavaj din bucăți de gresie și bolovani de piatră calcaroasă precum și o a doua placă de mortar (fig. 14). Complexul de mai sus reprezintă al doilea pavaj de piatră și a doua placă de mortar.

În campaniile trecute s-a observat că al doilea pavaj se întinde în imediata apropiere a șanțului de apărare pe o arie mai mare decît primul și că aripa lui de nord-est acoperă creasta platoului pe o lățime de circa 35 m pînă dincolo de casa pietrarului. Acest pavaj se prinde organic de placa a doua de mortar. Placa de mortar a fost dezvelită aproape în întregime pe o suprafață de 24×16 m. Ea prezintă aspectul unui drum al cărui ax duce peste șanțul de apărare între turnurile R. 10 și R. 11 (vezi planul).

Într-una din secțiunile executate se vede cum placa se desface în trei foi sub formă de evantai, cuprinzînd între ele lut galben sau nisip și bolovani. Pe foi se

observă uneori un strat foarte subțire de sol purtat. Este un fapt care ne îndeamnă să conchidem că placa de mortar a fost construită în trei faze diferite. Însă ceea ce putem spune cu mai multă certitudine e că placa de mortar pe alocuri a fost refăcută cu tuf calcaros legat în mortar sau cu moloz.

În lutul terțiar care formează patul pavajului II, a fost găsită o monedă bătută de Alexandru, ducele Lituaniei (1492—1501) și o monedă tătarească cu

Fig. 14. — Resturi dintr-o construcție de zid din suprafața XVIII.

putere circulatorie în perioada 1441—1783. Din casa pietrarului peste care se suprapune pavajul II s-a scos, în campania trecută, o monedă emisă de Baiazid al II-lea în anul 1481. Pe pavajul prim s-a găsit un obol bătut de Alexandru, regele Poloniei, între 1501—1506. Pe placa de mortar s-a prins o monedă bătută de Ștefăniță, un dinar unguresc din anul 1537, o monedă emisă de Albert de Brandenburg în 1541. Dintr-un deranjament al pavajului II (șanțul II 1951) s-a scos o monedă de la Matei Corvin. Pe baza acestor date de ordin numismatic, propunem ca epocă pentru executarea pavajului II și a plăcii a doua de mortar, primii ani ai secolului al XVI-lea (sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare și domnia lui Ștefăniță).

Sub a doua placă de mortar s-au găsit resturile unei construcții de zid orientată sud-vest—nord-est (fig. 13 și 14). Deși n-a fost dezvelită în întregime, totuși se vede că e vorba de o clădire cu două încăperi, de formă aproximativ dreptunghiulară. Din zidurile ei groase de 0,80 m, în mare parte n-au rămas decât fundațiile acoperite de dărâmături, și placa a doua de mortar. Un zid lung de 8 m formează latura de sud-est a celor două încăperi. În porțiunea de mijloc a acestui zid, unde s-a păstrat mai bine, pe o lungime de 4 m se vede urma unui tirant gros de 0,30 × 0,30 m. Capul de sud al zidului pe o lungime de 1,50 m n-a fost străbătut de tirant. Capul de nord păstrat numai pînă la baza de susținere a aces-

tuia probabil a avut tirant, dacă zidul se înalța sau numai a servit drept pat pentru grinda care intra în zid. Zidul de sud-vest lung de 5 m se păstrează numai pe o lungime de 2 m. Restul a fost distrus pînă la patul fundației. Această latură a locuinței este tăiată de o conductă de apă făcută din olane de lut ars, ce are direcția sud-vest—nord-est (fig. 13 și 14).

Zidul de nord-vest al construcției a fost dezvelit numai pe o lungime de 4 m; acesta formează peretele de nord-vest al celor două încăperi. În zid se văd urmele unui tirant cu aceleași dimensiuni ca cel din peretele de sud-est. Urmele tirantului se păstrează de altfel și în lutul de nivelare.

Între latura de sud-est și nord-vest este un zid lung de 4 m ce desparte construcția în două încăperi. În partea de nord-est locuința nu are zid. În interiorul încăperii de nord-est se află un pavaj făcut din lespezi de piatră ce ating uneori dimensiunile de $1,40 \times 1$ m, limitat la nord-est de trei dale cu distanța între ele de 1 m (fig. 13 și 14).

După observațiile de pînă acum se poate spune că construcția avea o cameră aproximativ dreptunghiulară ($4 \times 2,50$ m) cu un pridvor făcut din zid și lemn pavat cu lespezi mari de piatră. În nisipul de deasupra lespezilor s-a găsit o monedă bătută de Alexandru cel Bun, o pereche de cercei confecționați din aramă, caracteristici secolului al XV-lea, iar în dărîmăturile zidului un inel-sigiliu tot din aramă, pe care e gravat un ursuleț (fig. 15).

Faptul că această construcție se găsește sub placa a doua de mortar și faptul că obiectele găsite în complexul locuinței aparțin secolului al XV-lea, ne îndeamnă să o datăm în această perioadă. Rămîne ca în campania viitoare să se precizeze în ce moment al secolului al XV-lea a fost construită și ce rol a avut.

Un al patrulea pavaj executat din moloz întins în strat gros de $0,10-0,20$ m, pe un pat de prundiș, îmbracă placa de mortar pe o suprafață de 21×10 m.

Din moloz s-a scos o placă de teracotă înfățișînd un cavaler călare (fig. 16).

Prezența molozului pe platou sub formă de pavaj și prăvălit pe panta de nord-est trebuie pusă în legătură cu o fază de reconstrucție a cetății petrecută înainte de 1660, deoarece în moloz nu găsim monede suedeze false emise de bănăria lui Dabija Vodă.

În pămîntul de deasupra molozului (solul actual) bogat în material din secolul al XVII-lea s-a găsit o halebardă pe care e imprimată marca atelierului unde a fost confecționată (fig. 17), fiare de care, un cuțit, ceramică de caolin.

În concluzie putem spune că în sectorul Porții pînă acum am putut distinge șase nivele:

Intîiul nivel de locuire, cu urme ale primei faze de construcție a cetății, a lucrătorilor ce au ridicat cetatea inițială și chiar din primii ani ai existenței ei, am încercat să-l datăm spre sfîrșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea

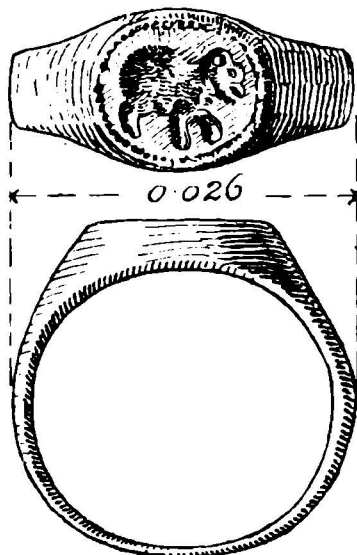

Fig. 15. — Inel-sigiliu de aramă (mărit) găsit în dărîmăturile construcției din suprafața XVIII.

Nivelul al doilea se caracterizează prin lucrări solide. Îi aparține: dalajul cu pilonul, probabil, al primului cap de pod, pavajul întâi, construcția de zid din S. XVIII. Această construcție o atribuim, după datele de pînă acum, epocii lui Alexandru cel Bun.

Nivelul al treilea e reprezentat prin prima placă de mortar. Aceasta are aspectul unui drum de acces în cetate, pe fruntea de nord-est a platoului. Împreună cu pilonul cu care pare a se lega ca sistem de construcție precizează în teren al doilea pod pe

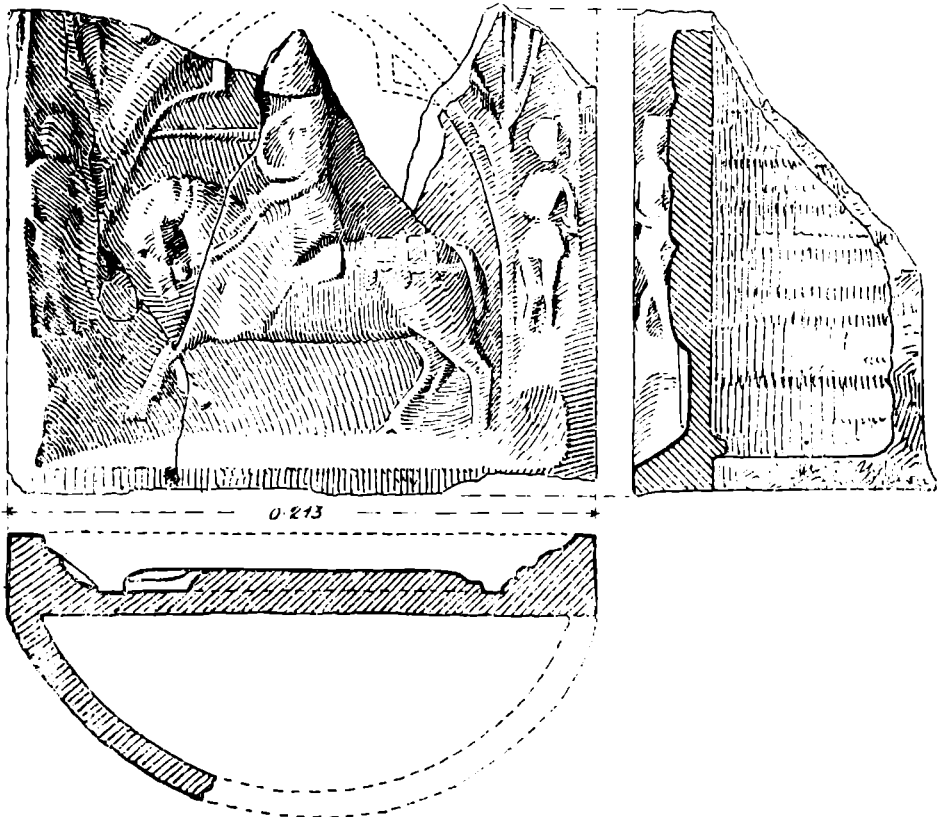

Fig. 16. — Placă de teracotă nesmălțuită reprezentînd un cavaler în galop spre dreapta. Sec. XV.

unde se făcea comunicația între cetate și platou. Stratigrafic, se intercalează între primul pavaj și pavajul al doilea.

Nivelul al patrulea cuprinde pavajul doi și placa a doua de mortar. Se plasează la începutul veacului al XVI-lea.

Nivelul al cincilea este reprezentat prin pavajul al patrulea făcut din moloz. Acesta se leagă nemijlocit de o etapă de reconstrucție a cetății.

Ultimul nivel conține numeroase urme ale activității omenești din prima și a doua jumătate a secolului XVII-lea.

III. SECTORUL CUPTOARE

Încă din campania anului 1951 au fost descoperite în partea de nord-nord est a platoului din fața cetății, două cuptoare (C_1 și C_2 , fig. 18), iar în campaniile din 1952 și 1953 au fost sesizate alte două cuptoare (C_3 și C_4 , fig. 19).

Scopul urmărit în acest sector a fost să se stabilească forma cuptoarelor, tehnica de construcție, funcția și datarea lor. S-a încercat o dezlegare a acestor probleme în măsura în care a existat material care să permită acest lucru.

A fost stabilită forma și, în parte, tehnica de construcție a acestor cuptoare.

Situate cu intrarea în spre pantă, toate aceste cuptoare au o formă circulară (fig. 18 și 19). Ele sînt boltite în solul virgin. Accesul la cuptor se făcea printr-un coridor ce venea din spre pantă spre gura cuptorului — coridor care prin depunerea deșeurilor scoase din cuptor pare a fi pavat intenționat.

Gura cuptorului pare să fi fost mai curînd dreptunghiulară decît arcuită și trebuie să fi avut piloni de susținere. Pereții cuptoarelor sînt arși puternic și prezintă pe fața lor interioară o parte șgurificată.

Grosimea peretelui ars este în medie de 0,50 m (fig. 19). De-a lungul pereților se întinde o banchetă lată de 0,30—0,40 m a cărei funcție nu este lămurită încă. Rămîne ca prin săpături și observații ulterioare să se definească rostul acestei banchete.

Cîteva elemente au dus la rezolvarea problemei întrebunțării și rolului acestor cuptoare.

Este vorba în primul rînd de o cantitate apreciabilă de var găsită în cuptorul 2 și 3. În al doilea rînd, e vorba de o mare cantitate de piatră de calcar, arsă, găsită în cele două cuptoare, observată mai atent în C_1 și C_2 .

În sfîrșit, un al treilea element este o parte din tuful calcaros care se află răs-pîndit pe platou și anume este vorba de un tuf calcaros care prezintă substanțe organice carbonizate, dovadă că acesta a fost ars în cuptor. Toate aceste elemente confirmă ipoteza că ar fi vorba de cuptoare de ars var, care au funcționat în perioadele de construcție și reconstrucție ale cetății.

Cea mai dificilă chestiune este aceea a datării cuptoarelor. Este evident faptul că ele nu puteau să funcționeze decît în legătură cu diferitele faze de construcție și reconstrucție ale cetății, dar se pune problema unor datări mai precise.

Materialul ceramic descoperit în cuptoare nu poate să ne dea o indicație în această privință, întrucît este vorba de un material de umplură care se eșalonează pe mai multe secole. Ceea ce este sigur e faptul că ultimul strat care acoperă cup-

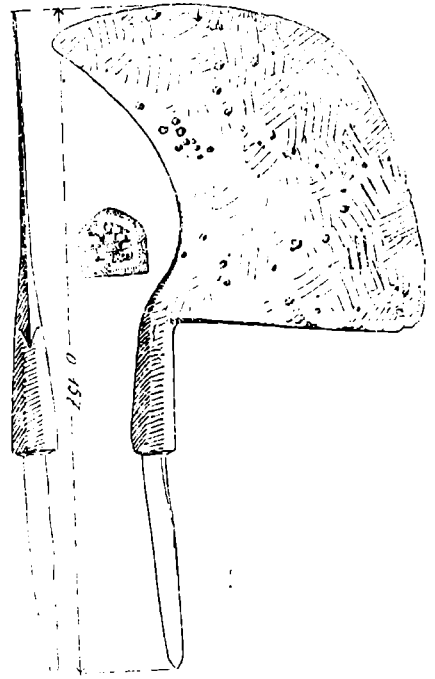

Fig. 17. — Halebardă cu marca atelierului.

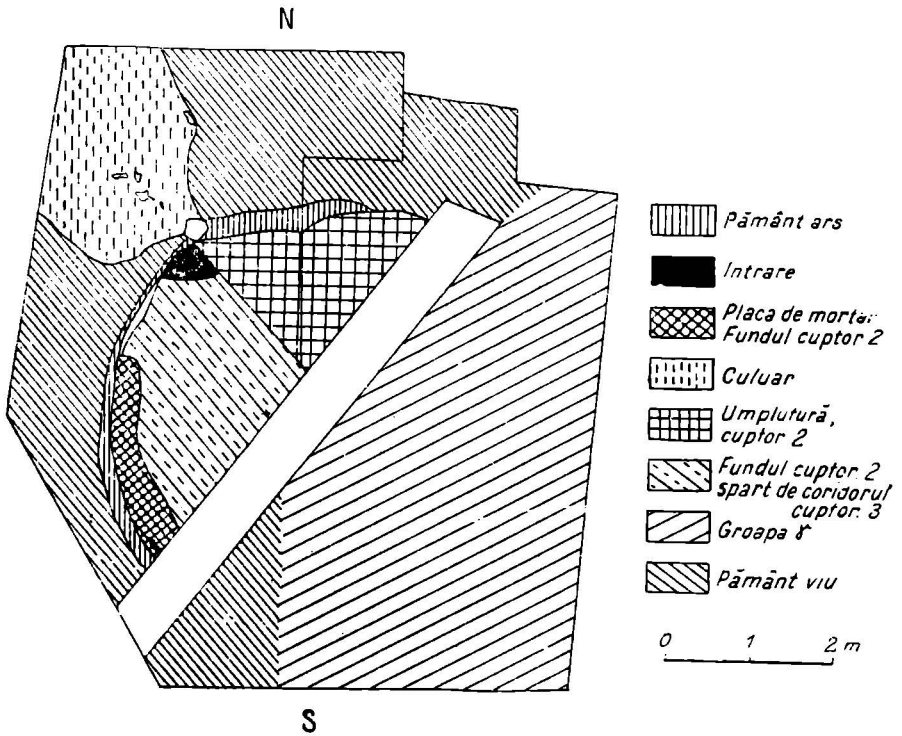

Fig. 18. — Sectorul cuptoare, 1953. Planul cuptorului 2.

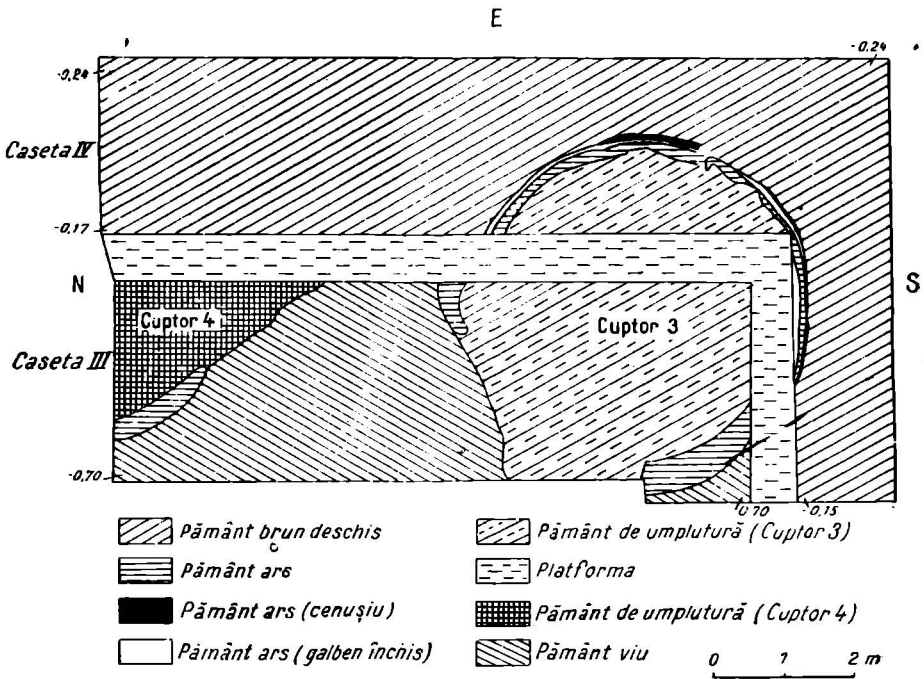

Fig. 19. — Planul cuptorului 3.

torul reprezintă gropi datate cu monede de tip Christina cu material ceramic din secolul al XVII-lea (C_3 și C_4).

Este adevărat că deșeurile de tuf calcaros, ars în cuptor, au fost folosite atât la primul pavaj cât și la cel de al doilea pavaj, și acest lucru indică faptul că unele din aceste cuptoare funcționau în vremea când se construiau primul sau al doilea pavaj, dar care anume dintre ele nu se poate încă preciza.

Prin urmare, în sectorul cuptoare s-a ajuns să se lămurească forma și funcția cuptoarelor și — în parte — a tehnicii construcției, rămânând pentru viitor rezolvarea problemei datării lor și rezolvarea în întregime a tehnicii de construcție. Tot pentru viitor mai rămîne să se încerce un calcul al posibilităților de producție ale fiecărui cuptor în parte, folosindu-ne în acest caz de datele pe care ni le oferă dimensiunile pe care le constatăm la dezvelirea lor.

IV. SECTORUL CIMITIR

În campania din anul 1952, în sectorul cimitir s-au săpat un număr de 153 morminte, obținându-se cu această ocazie o serie de materiale care au determinat în timp limitele între care a fost folosit cimitirul (începutul secolului al XV-lea — primele trei decade ale secolului al XVI-lea), iar în spațiu, limitele lui de vest și sud-est.

În total, în campania din anul acesta s-au deschis în sectorul cimitir 11 secțiuni și casete care însumează circa 350 m².

În campania din anul 1953 s-au săpat 53 de morminte. După cum era de așteptat — și lucrul acesta a fost subliniat și în raportul din 1952 — s-a constatat că aria de mai intensă folosire a cimitirului este în jurul capelei. Ea se întinde pe o rază de circa 15 m, înafara acestei suprafețe întâlnindu-se numai cu rare excepții morminte mai apropiate. În orice caz, spre latura de est a cimitirului situația este cea arătată mai înainte. Aici, distanța dintre morminte este destul de mare, iar spațiul dintre mormintele care marchează limita de est a cimitirului (*M.* 184 și *M.* 202) și celelalte morminte săpate în anul acesta este de aproape 15 m.

Dintre scheletele săpate acum au mai rămas trei nedemontate întrucît ele sînt în legătură cu alte complexe a căror lămurire nu a fost posibilă încă în campania aceasta.

Spre deosebire de aceea ce s-a constatat anul trecut, inventarul mormintelor săpate anul acesta este sărac. Faptul acesta nu surprinde și explicația lui ne-o dă însăși poziția periferică a mormintelor față de capelă; mormintele erau ale unor oameni nevoiași. Materialele de inventar găsite în morminte sînt: monede, podoabe, nasturi și țesături.

Monedele găsite anul acesta în morminte s-au aflat fie în regiunea abdomenului, lucru de altfel firesc, fie în regiunea craniului ceea ce indică folosirea drept podoabe a banilor. O astfel de situație s-a găsit în *M.* 172: moneda, perforată în două locuri se află pe partea stîngă a craniului în dreptul urechii.

Dacă în săpăturile din 1952 s-au găsit monede moldovenești numai de la Alexandru cel Bun și urmașii săi, acum s-au găsit și monede din secolul al XIV-lea (Petru Mușat) și din a doua jumătate a secolului al XV-lea (Ștefan cel Mare), monede de argint conservate destul de bine.

În ceea ce privește podoabele, trebuie să arătăm că ele sînt deosebit de puține și de calitate inferioară. Materialele și tehnica folosită la lucrarea lor sînt indicii sigure că mormintele au aparținut unor oameni săraci. Excepție face numai *M.* 171 în care s-au găsit podoabe de calitate superioară. Astfel, pe falanga inelarului

mîinii drepte era un inel de argint, lat de 4 mm. Pe mijlocul inelului este un șanț mai mult schițat. Inelul mai păstrează încă două ghiare care aveau rostul să țină o piatră de formă ovoidală. La bază se află placa pe care se sprijinea piatra, cu marginile ușor bombate. În afară de inel s-au mai găsit doi cercei deosebiți de ceilalți care s-au mai aflat în alte morminte. Aceștia au corpul format dintr-un inel pe care sînt prinse ca ornament cinci bobite de metal. În sfîrșit, resturile de țesătură găsite acum sînt rău păstrate așa încît ele nu mai permit studierea motivului ornamental de pe stofă. Se mai observă uneori culoarea firelor, dar și atunci cu destulă incertitudine.

Un ultim amănunt în legătură cu suprafața săpată în 1953 în cimitir este acela că spre deosebire de campania anului 1952, în cursul căreia s-au găsit cavouri și morminte acoperite cu lespezi, anul acesta s-au săpat numai morminte simple, fără piatră. În unele din ele se păstrează încă resturi de sicriu dar în altele nu se pot observa asemenea urme nici măcar foarte slabe. În ceea ce privește orientarea, ea este aproximativ aceeași la toate mormintele, unele mici devieri fiind în funcție de anotimpul în care s-a făcut îngroparea. Adîncimea gropilor este în medie de 0,80 m.

«DRUMUL» DE PIATRĂ

Încă de la deschiderea primei secțiunii din campania 1953, a apărut la o distanță de 8 m de la capelă, în direcția sud-vest—nord-est, o suprafață pietruită de formă aproximativ regulată. Porțiunea dezvelită de noi în secțiunea XVIII are forma dreptunghiulară și pare a fi un drum îngust pietruit.

În porțiunile dezvelite pînă acum situația este aproximativ aceeași existînd totuși și unele deosebiri. Drumul pornește de la capelă și are orientarea vest-est. Adîncimea la care se află lîngă capelă este de 0,50 m. El continuă șerpuiind pînă la începutul pantei, cu o întrerupere de circa 2 m în caseta XXIII datorită unui șanț cazăcesc care îl taie. Dincolo de acest șanț, se găsește din nou, cu aceeași lățime pe care o are, și în rest: 1—1,20 m.

Piatra folosită este de dimensiuni și forme neregulate și mai ales se află acum la adîncimi deosebite, ceea ce face să se creadă că nu este vorba de o așezare intenționată a pietrei ci de o aruncare a ei la întîmplare. Trebuie totuși să remarcăm — și lucrul nu este puțin important — că s-au găsit în trei locuri situații care înlătură părerea depunerii întîmplătoare a pietrelor. Astfel, s-au găsit pe marginea suprafeței pietruite cîteva pietre plate, așezate pe muchie, ceea ce indică fără putință de îndoială că pietrele acestea rămase încă în poziția arătată, aparțin unei borduri a drumului.

Un argument în plus în favoarea drumului este acela că pe o lungime de aproape 4 m, el trece printr-o locuință omenească pe care o sparge pe o adîncime de 10—15 cm pentru a se așeza pietrele. Mai mult decît atît: atunci cînd a întîlnit în drumul lui schelete la adîncime mică, drumul a tăiat aceste schelete cu șanțul făcut pentru așezarea pietrelor (*M.* 155 și *M.* 170).

Datarea complexului nu a putut fi făcută datorită lipsei unor indicii sigure. Problema rămîne încă deschisă.

AȘEZAREA OMENEASCĂ

Încă de la adîncimea de 0,15 m în secțiunea XVIII printre materialele ceramice găsite erau și cîteva fragmente de o factură deosebită. Pasta este de calitate inferioară.

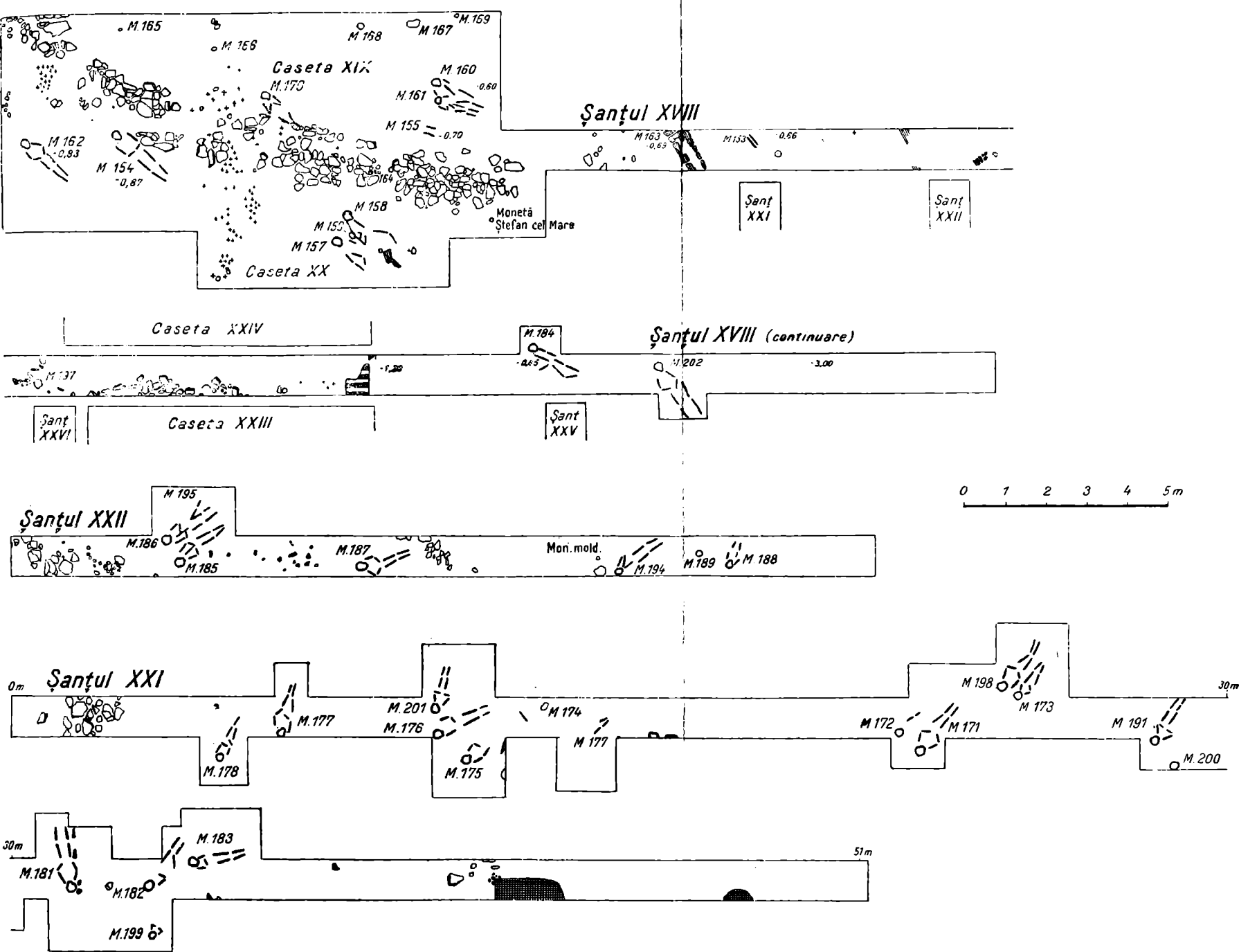
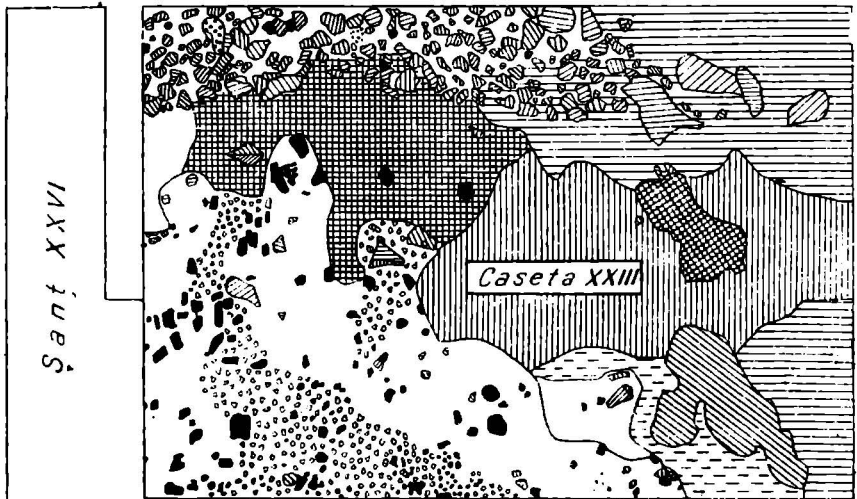
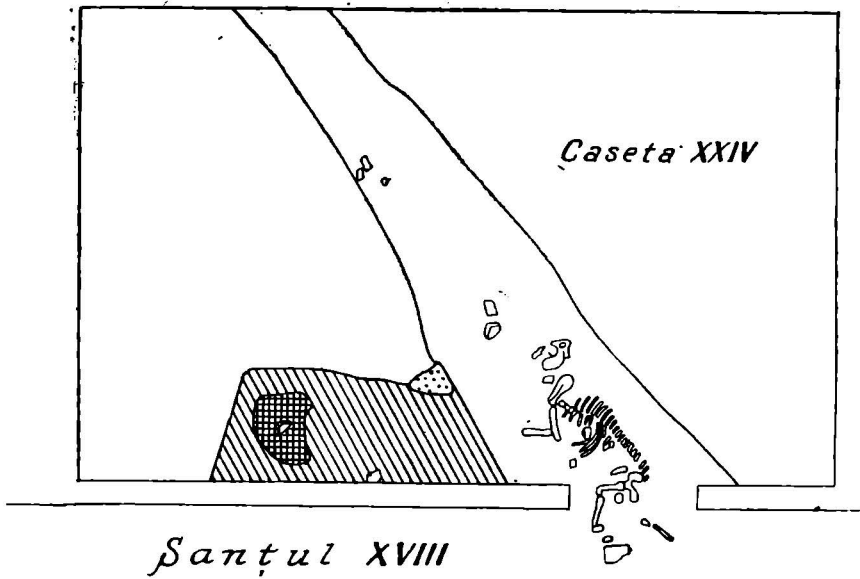

Fig. 20. — Planul săpăturilor din sectorul cimitir, 1953.

▨ Pământ negru

▨ Lut

▨ Pământ ars

▨ Lut ars (roșu)

▨ Cărămidă

▨ Lut cu chirpic și cărbuțe

▨ Pământ cu cărbuțe

▨ Chirpic

▨ Cenușe

▨ Piatră

0 1 2 m

Fig. 21. — Planul casetelor XXIII și XXIV din sectorul cimitir.

cu multe impurități, iar tehnica de lucru este inferioară și ea. Faptul că materialele de acest fel apăreau în proporție redusă față de celelalte fragmente din secolele XV—XVII, a pus din nou problema care se ridicase și în 1952, dar care din motive obiective nu putuse să fie rezolvată: de unde vin aceste materiale?

Ceramica de natura celei arătate mai sus a început să apară mai frecvent în apropierea pantei de est a platoului. Pornindu-se de la ipoteza că materialul provine dintr-o locuință omenească aflată în cuprinsul cimitirului, continuarea lucrului a arătat că părerea aceasta este întemeiată.

Intr-adevăr, în secțiunea XVIII (în careul 16 și 17) au apărut numeroși bulgări de chirpic de dimensiuni reduse precum și materiale ceramice mai vechi decât cele din secolul al XV-lea. Pe măsură ce săpătura s-a adâncit, chirpicul a apărut în cantități din ce în ce mai mari și împreună cu el apărea acum și cărbune. În sfârșit, la adâncimea de 1,05 m au apărut resturile unui par ars în jurul căruia este o mică suprafață de pământ ars la roșu care a făcut parte dintr-o podea. Podeaua însă nu se păstrează decât în parte și este complet deranjată de o săpătură ulterioară. Intrucât complexul se întindea și înafara secțiunii XVIII, s-au mai deschis de o parte și de alta a secțiunii două case în care trebuia să găsim continuarea podelei. Dar și în noile case locuința era complet deranjată.

În caseta XXIII, podeaua este deranjată de drumul de care s-a vorbit mai sus și din ea nu au mai rămas decât câteva urme de pământ ars. Pe latura de sud-est, o groapă a deranjat și ceea ce mai rămăsese înafara drumului așa încât posibilitățile de studiu erau excluse (fig. 21).

În cealaltă casetă, XXIV, situația este aproape aceeași. Aici se cunosc într-adevăr limitele locuinței dar ea a fost deranjată de un șanț căzăcesc cu orientarea vest-est mai adânc decât nivelul de locuire. Șanțul a tăiat locuința pe o lățime de circa 2 m, iar mai departe a tăiat drumul pe aceeași lățime.

Cu toate acestea înafara șanțului căzăcesc a mai rămas o parte din locuință nederanjată și anume o suprafață de 70 × 50 cm în care s-a putut lucra. Dezvelirea acestei mici suprafețe de podea a permis să se găsească câteva fragmente de vas (în special buze) de același fel cu fragmentele găsite în restul săpăturii. În pământul ars al podelei erau prinse de asemenea și două bucăți de lemn ars, fapt care explică și prezența unor alte bucăți de lemn ars în șanțul căzăcesc.

Mai greu de rezolvat este capitoulul datării acestei locuințe sau — mai exact vorbind — a ariei de locuințe care se întinde pe aproape întregul cimitir.

Observațiile de pînă acum au arătat că materialul ceramic asemănător celui găsit *in situ* în locuința dezvelită acum, se găsește antrenat împreună cu chirpic și cărbune în pământul din numeroase morminte. Așa fiind, avînd în vedere că în cimitir există o continuitate necontestată a nivelelor de înmormîntare, înseamnă că pe teritoriul cimitirului s-a locuit înainte ca el să fi existat. Cum primul nivel de înmormîntare este după constatările de pînă acum din ultimii ani ai secolului al XIV-lea și primii din domnia lui Alexandru cel Bun, concluzia firească care se desprinde este că locuințele sînt anterioare sfîrșitului secolului al XIV-lea. Pe de altă parte, dată fiind asemănarea ceramicii găsite în locuință sau în alte secțiuni din cimitir cu ceramica găsită și datată la Cetatea de la Scheia — credem că așezarea poate fi plasată pe la mijlocul secolului al XIV. Aceasta ar justifica și trecerea unei anumite perioade de timp din momentul în care așezarea a încetat să mai fie folosită pînă în cel în care locul a început să servească drept cimitir.

În sfîrșit, mai trebuie arătat că pe latura de est a locuinței, la 80 cm de ea, se află o altă locuință care nu a fost dezvelită decât parțial. Cu toate acestea s-au putut face unele observații și aici. Astfel s-a putut vedea că nivelul de locuire este

aceiași ca și la prima locuință, iar materialul ceramic este identic. Și această problemă a rămas să fie studiată în cercetările viitoare.

ȘANȚUL ȘI GROPILE CĂZĂCEȘTI

Așa cum se arată în rîndurile de mai sus, în caseta XXIV și secțiunea XXV s-au săpat părți dintr-un șanț căzăcesc (fig. 21). Șanțul are la partea superioară lățimea de circa 2,80 m, iar la bază 1,20 m. Șanțul acesta, ale cărui capete nu s-a reușit a se determina, prezintă o anume particularitate: este săpat către bază în terase care se văd încă destul de bine.

Deși s-a dezvelit o bună bucată din șanț nu s-a reușit totuși să se găsească materiale care să îngăduie datarea lui. Astfel în porțiunea săpată în caseta XXIV s-a găsit un schelet de cal în apropierea căruia se află o scară de șea, iar către partea posterioară a scheletului s-a găsit o jumătate de secure de luptă, căzăcescă (fig. 22). Pe baza acestei securi s-a opinat că șanțul datează din epoca în care cazacii au construit sistemul de apărare din fața cetății, adică din anul 1653.

Părerea aceasta este întărită și de alte rezultate obținute în cursul campaniei din 1953 și anume:

În apropierea șanțului de care ne-am ocupat mai sus, s-a găsit în secțiunea XXI două gropi care par a fi tot din epoca aceasta. Diametrul lor este la una de aproape 2 m și adâncimea de 0,75 m iar la cealaltă $4 \times 1,10$ m.

Pe fundul gropilor se vede un strat de cenușă albă, gros de 3—5 cm, provenind din arderea unor paie. În pământul din groapă se văd resturi de oase de animale și în special de cornute. Material ceramic însă nu se află — ca de altfel nici alte materiale care să dea indicații în legătură cu epoca de săpare a gropii.

Prezența acestor gropi în apropierea șanțului, precum și absența urmelor de vatră sau cenușă în șanț, constituie indicii tot atât de sigure că gropile din apropierea șanțului aparțin constructorilor acestuia.

În concluzie, săpăturile din anul 1953 din sectorul cimitir, au dat la lumină o serie de lucruri deosebit de importante pentru studiul vieții de pe teritoriul din preajma cetății, îmbogățind totodată cunoștințele despre complexe la care s-a săpat și în 1952. În plus, rezultatele obținute în campania anului 1953 constituie, prin ele înșile, indicații în legătură cu desfășurarea activității în campaniile viitoare.

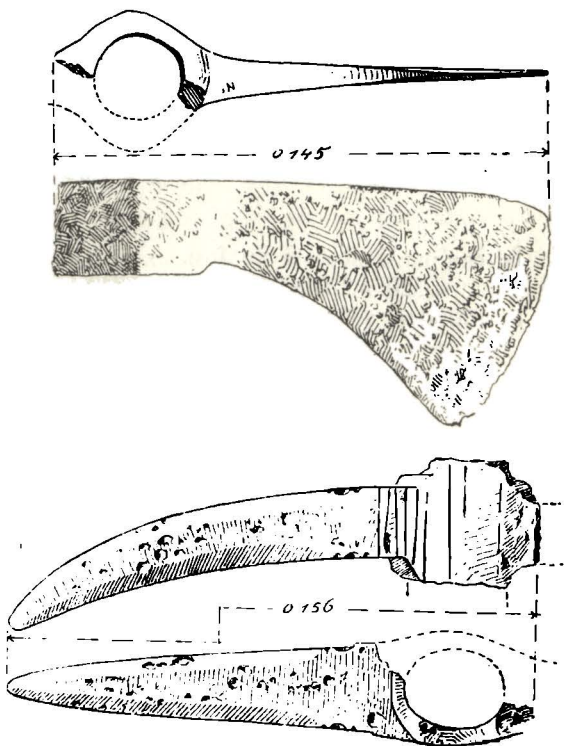

Fig. 22. — Fragmente de securi căzăcești de luptă găsite în caseta XXIV, datînd din secolul al XVII-lea.

V. CURTEA DOMNEASCĂ

Din Curtea Domnească a Sucevii, menționată în actele veacurilor XV—XVI precum și în relațiile cronicarilor moldoveni¹ s-a păstrat ca mărturie a existenței ei la suprafață urmele unui zid orientat est-sud-est — vest-nord-vest, pe teritoriul cuprins astăzi între străzile I. V. Stalin — Curții Domnești — Ștefăniță Vodă (fig. 1). Atît izvoarele scrise ale vremii, cît și o cercetare atentă a terenului dovedesc că această Curte s-a întins pe porțiunea de teren mărginită la est de biserica sf. Dumitru, la sud de biserica Domnițelor, la vest de Șipot, iar la nord de actuala stradă a Republicii din Suceava.

★

Cercetări arheologice în trecut nu au fost făcute pe teritoriul Curții Domnești.

Un sondaj întreprins la sfîrșitul campaniei de săpături din anul 1951, limitat la o secțiune paralelă cu zidul existent a dat unele rezultate consemnate de noi².

★

În campania aceasta au fost executate 15 secțiuni totalizînd o suprafață de aproximativ 320 m² (fig. 23).

Pretutindeni s-a mers în adîncime de la circa 2,50 m la 4 m. Prima secțiune a

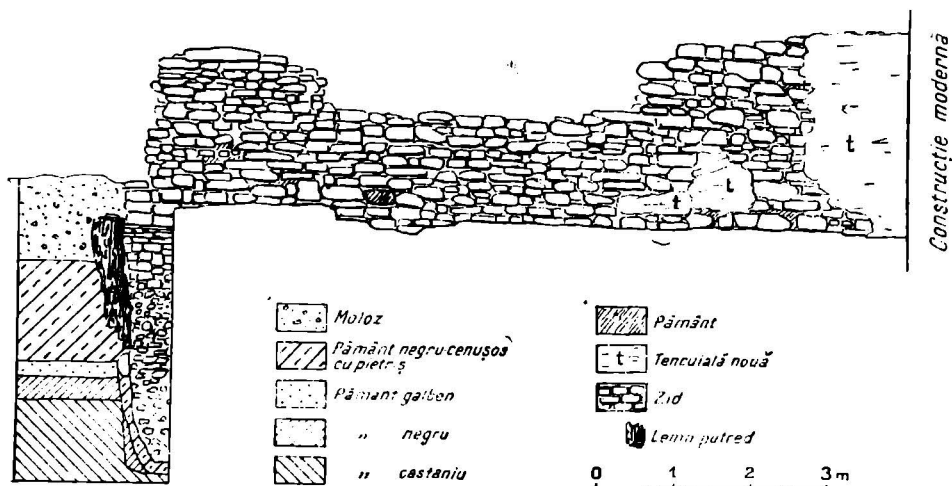

Fig. 24. — Profilul zidului de incintă aflat la suprafață.

foșt făcută perpendicular pe zidul păstrat la suprafață, în capătul de est și pe latura lui de nord (fig. 23 și 24).

Adîncirea acestei secțiuni pînă la pămîntul viu a permis unele observații legate de trei nivele de pavimentare ce au apărut în pereții șanțului I.

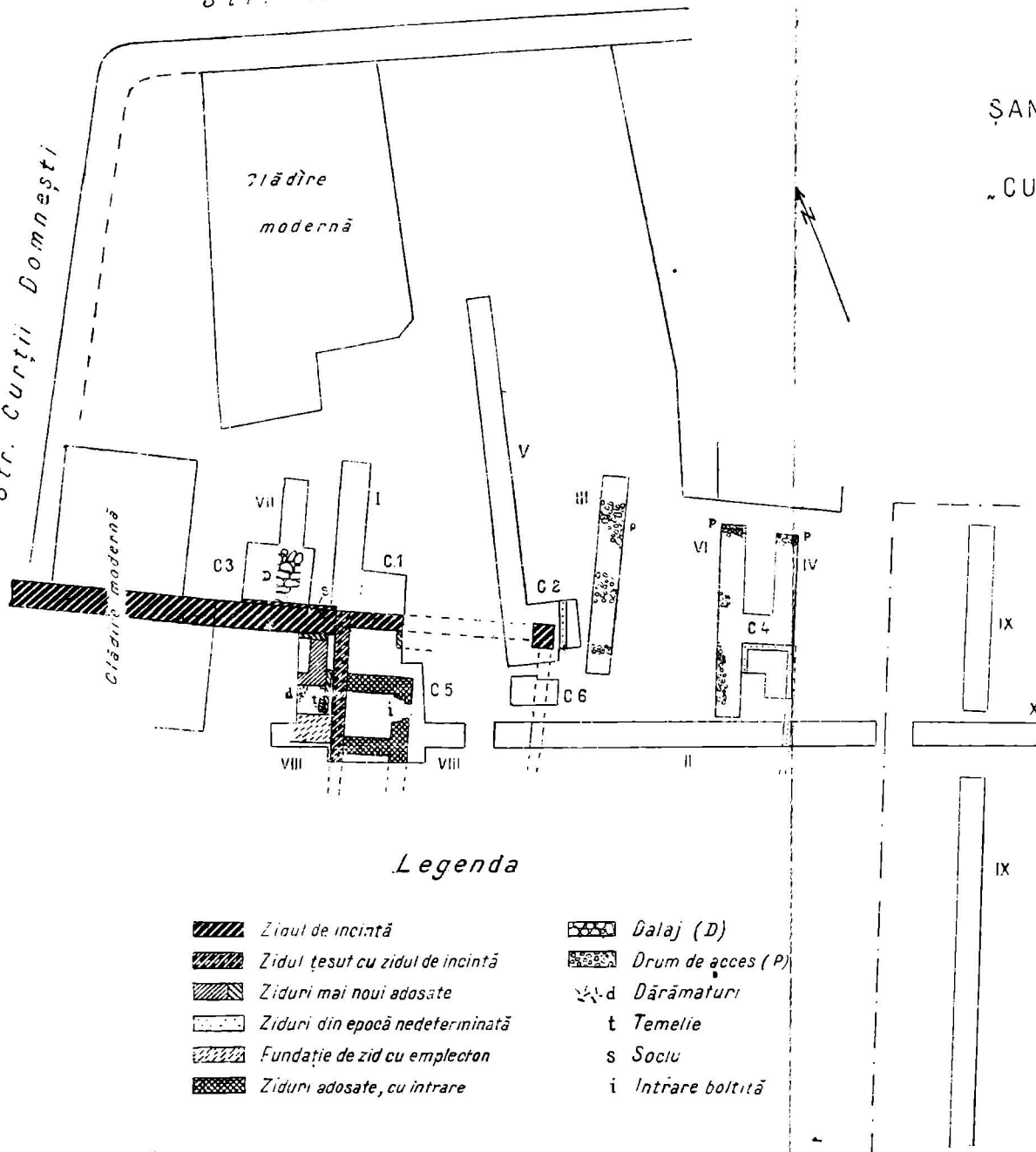
Secțiunea aceasta a impus o a doua, paralelă cu ea pentru a găsi noi elemente de ordin stratigrafic în curtea exterioară a Curții Domnești (la nord de zidul pă-

¹ Grigore Ureche, *Letopiseț...*, ed. C. Giurescu, p. 163 și 173.

² Studii și cercetări de istorie veche, anul III, 1952, p. 431.

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC
SUCEAVA
„CURTEA DOMNEASCĂ”

1953

Legenda

Zidul de incintă	Dalaj (D)
Zidul țesut cu zidul de incintă	Drum de acces (P)
Ziduri mai noi adosate	Dărâmaturi
Ziduri din epocă nedeterminată	t Temelie
Fundație de zid cu emplecton	s Soclu
Ziduri adosate, cu intrare	i Intrare boltită

0 5 10 m

Fig. 23. Planul săpăturilor din sectorul Curtea Domnească, 1953.

Fig. 23. — Planul săpăturilor din sectorul Curtea Domnească, 1953.

strat la suprafață). Șanțurile IV, V și VII (vezi planul), executate în curtea exterioară, au dat la iveală urmele a trei pavaje pe care le vom descrie de jos în sus (fig. 25).

Primul pavaj a fost așternut de constructorii direct pe solul călcat înainte de

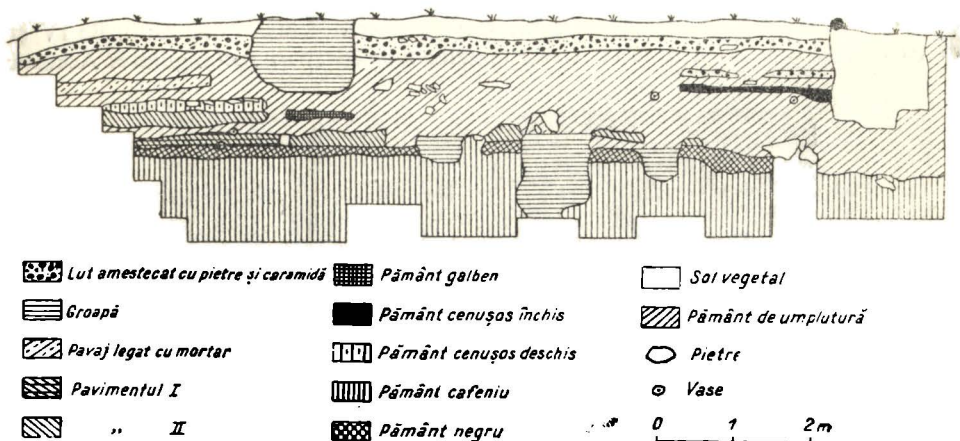

Fig. 25. — Șanțul VI; profilul peretelui de est.

construcție. La baza acestuia nu a intervenit nici o amenajare a constructorilor (nivelelare sau răzuire) cu scopul de a forma un pat pe care să zacă pavimentul.

Pavimentarea a fost făcută cu piatra de râu mărunță, amestecată pe alocuri cu restul dintr-o rocă locală (gresie sarmațiană). Pretutindeni deasupra acestui pavaj au fost găsite urme de viață reprezentate prin oase de bovine și păsări, precum și fragmente ceramice.

Sub pavaj a fost găsit un vas, borcan care prezintă analogii cu ceramica de la Scheia și Șipot (fig. 26).

Al doilea pavaj a fost făcut peste o umplură de pământ negru-murdar cu grosimea de 0,30—0,40 m. Această umplură a fost întinsă direct pe prima pavimentare. Pavajul al doilea este lucrat tot din piatră de râu, amestecată cu aceleași elemente străine ca la primul.

Al treilea nivel din curtea exterioară este marcat printr-o placă de mortar. Peste această placă de mortar, în dreptul zidului păstrat la suprafață și în partea lui de nord s-au găsit niște dale de format mare ce se întind de la zid în spre nord pe circa 5—6 m (fig. 27).

Un pământ de umplură cu grosimea de 0,50—0,60 m amestecat cu multe elemente străine, formează patul celui de al treilea pavaj (din mortar). Umplutura aceasta — mult mai masivă decât prima — a fost impusă, credem, de o refacere a incintei Curții Domnești, fapt asupra căruia vom reveni mai departe.

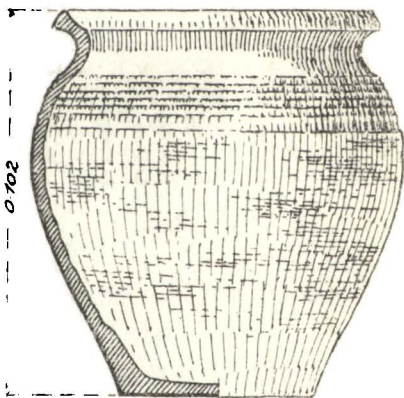

Fig. 26. — Vas găsit în săpăturile de la Curtea Domnească. Sec. XIV.

În curtea exterioară a Curții Domnești, în șanțul IV, a fost sezisată urma unui zid legat cu pământ (fig. 28), orientat est-vest, la adâncimea de 2,15 m de solul actual.

Dezvelirea acestuia printr-o suprafață ce a fost deschisă între șanțurile IV și VI (caseta 4, fig. 23) a scos la iveală temelia unei încăperi rectangulare. Această

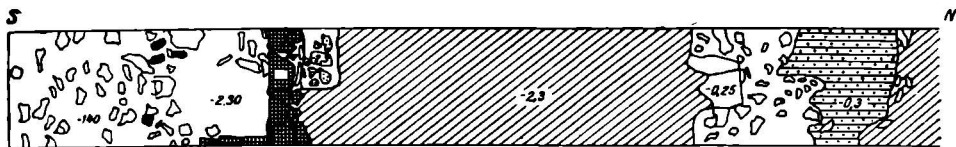
Fig. 27. — Aspectul zidului de incintă și al pavajului cu lespezi din șanțul VII.

încăpere aparține, ca epocă de construcție, celui de al doilea constructor de la Curtea Domnească, deoarece ea taie primul paviment. Stratul deranjat în acest sector, de la nivelul primului pavaj în sus, nu a putut permite observații referitoare la felul în care cel de al doilea pavaj se lega de construcție. E limpede însă faptul că în timpul celei de a treia pavimentări construcția aceasta nu a mai funcționat.

Asemenea resturi dintr-un zid legat cu lut galben și în imediată apropiere a acestui complex, la aceeași adâncime, am găsit în șanțul II (fig. 29).

Zidul acesta a fost tăiat transversal de o secțiune și are o orientare nord-sud față de cea a șanțului. Se pare că acest fragment de zid este nemijlocit legat de încăperea rectangulară descrisă mai sus.

Atît natura pietrei (gresie sarmațiană locală), cît și materialul de legătură (lut

□ Piatră ● Cărămidă // Pământ negru ○ Piatră roșie ■ Zid legat culut ▨ Gresie fărâmată

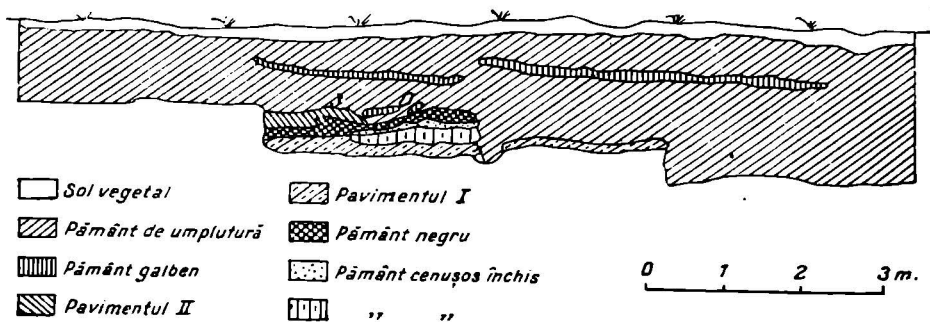

Fig. 28. — Planul șanțului IV și profilul peretelui de vest.

amestecat numai cu apă) ne îndreaptă în spre o apropiere a acestui complex cu pîntenii din piatră legați cu pămînt de la cuptoarele Cetății Scheia.

O ultimă urmă de construcție sezisată pe teritoriul curții exterioare de la Curtea Domnească este un drum pietruit făcut cu dale mici între care sînt încastrate pietre mărunte și fragmente de cărămidă. Acest drum trece pe deasupra celei de a treia pavimentări și are o orientare nord-est — sud-vest (ș. III, IV și VI, fig. 23). Rămîne de verificat posibilitatea că am avea de-a face cu o cale de acces a secolului al XVII-lea, ce pleca din spre biserica sf. Dumitru, trecea pe lângă Curtea Domnească și ducea la biserica Domnițelor (ctitorie a lui Vasile Lupu).

În cercetările noastre din această campanie am constatat că zidul păstrat la suprafață se continuă în spre est. Urme din fundația acestui zid au fost găsite în șanțul V (la adîncimea de 3,20 m) de asemenea în caseta 5 (vezi planul) la adîncime de circa 1,80 m față de solul actual.

În șanțul V fundația zidului face legătura cu un complex din piatră de formă pătrată cu o grosime de 1,20 m în partea superioară și 1,70 m în partea inferioară,

pe care noi l-am numit piciorul de zid din colțul de sud-est al incintei Curții Domnești (casetă 2, fig. 23).

De acest picior de zid se pare că se lega și zidul de est al Curții Domnești. Atît în șanțul II, cît și în caseta 6 (vezi planul), am găsit în profilele pereților urmele acestui zid care a fost distrus pînă la patul fundației.

În urma rezultatelor din acest sector s-a ajuns la concluzia că aci avem de-a face cu o parte periferică a Curții Domnești. În acest scop a fost deschisă o suprafață între zidul de est și șanțul VIII (casetă 5, fig. 23; fig. 29).

Rezultatele din această suprafață sînt în primul rînd legate de apariția unor ziduri, care cad perpendicular pe zidul aflat la suprafață, iar altele sînt paralele cu acesta (fig. 23 și fig. 41). O primă observație pentru zidul păstrat la suprafață este aceea că în partea lui de sud (respectiv partea din spre interiorul curții), am găsit un zid de 0,50 m grosime, adăugat într-o fază mai tîrzie (vezi planul). Pînă la noi cercetări atribuim ipotetic această operație de îngroșare a zidului de incintă ca fiind împusă de construcția unei bolți.

Pe capătul de est al acestui zid cade un zid de 1 m grosime (fig. 23). Acest zid este contemporan cu cel de incintă deoarece se țese cu el. De acest zid, în partea lui de est, au fost ulterior adosate două capete de zid ce cad perpendicular pe el fără însă a fi țesute cu acesta.

Aceste două ziduri și cel de incintă formează două încăperi din subsolul curții (probabil dependințe ale slujitorilor în această parte lateralnică a curții).

Una din încăperile casetei 5 prezintă pe zidul de est o deschizătură boltită cu cărămidă (fig. 23, i) unde a fost probabil o ușă sau fereastră.

Zidul perpendicular de care se leagă încăperile din caseta 5 a fost tencuit în parte dinspre încăperi. Pe această tencuială se disting urme de arsură puternică, care a fost observată și deasupra podelelor celor două încăperi.

În partea de sud și vest a casetei 5 se profilează noi ziduri care sînt în continuarea celor descrise, dar nu au putut fi cercetate în această campanie.

URME DE VIAȚĂ

În toate secțiunile de pe teritoriul Curții Domnești au apărut sub primul paviment, după cum am arătat mai sus, la adîncime de 0,30—0,40m,

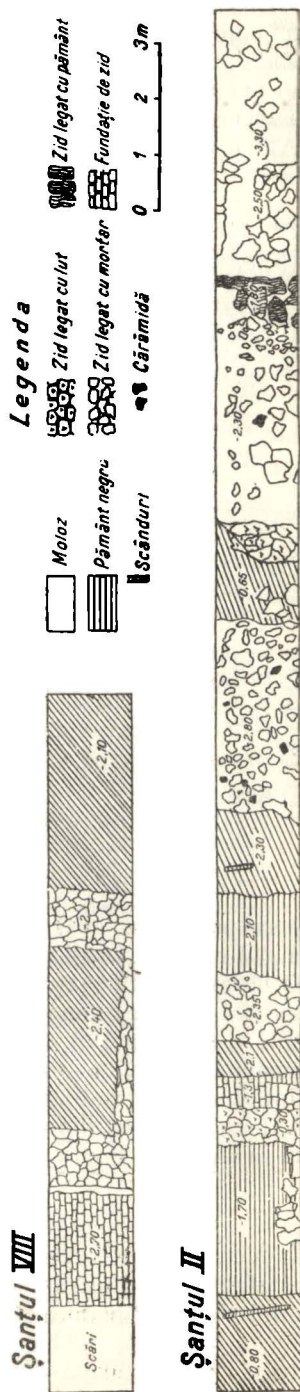

Fig. 29. — Planul șanțurilor II și VIII.

urme de vase neolitice, fusaiole, silexuri, toporașe.etc. Compararea materialelor de aici cu cele găsite la Cetatea de Scaun, precum și cu cele de pe platoul Cetății Scheia dovedește că avem de a face cu aceeași populație a cărei așezare intensă am găsit-o pe un platou de circa 3 ha situat în partea de sud-est a satului Scheia-Suceava.

Fig. 30. — Aspectul zidurilor din caseta 5.

În șanțul IV și caseta 4 (vezi planul), încăperea rectangulară despre care a fost vorba, taie o așezare reprezentată prin urme de arsură, chirpic și fragmente din buza și fundul unor vase întâlnite în așezarea de la Șipot¹.

Urme din diverse epoci ale constructorilor din piatră avem antrenate pe tot teritoriul Curții Domnești, începînd de la suprafață și mergînd pînă la adîncimea de circa 2,50—3 m ca rezultat al solului frămîntat în procesul scoaterii pietrei.

Singurele indicii sigure le reprezintă materialul ceramic redus, găsit pe primul și al doilea paviment, precum și în pămîntul dintre aceste două suprafețe pavimentate.

¹ Asemenea ceramică s-a găsit la Hlincea-Iași. Cercetători sovietici o plasează în secolele VI—X e.n.

În șanțul V pe o porțiune de 1,50 m lățime și circa 3 m lungime a fost recoltat un material asupra căruia vom căuta să facem unele precizări care vor permite și o datare ipotetică a primelor pavaje.

Pe prima suprafață pietruită și sub ea au fost găsite fragmente din buza, pîntecul și fundul unor vase — majoritatea din pastă cenușie, cu foarte rare impurități, marcate prin ușoare urme de boabe de nisip fin. Vasele de aici sînt lucrute la roată și prezintă o tehnică suficient de avansată. Cea mai caracteristică buză este aceea a unui vas devenit comun în săpăturile din Suceava și pe care l-am găsit în vara aceasta la Cetatea de la Scheia în complexul datat cu moneda lui Petru Mușat (fig. 26).

Numeroase fragmente aparținînd părții superioare a pîntecului prezintă ca ornament caneluri întilnite la vasele datate de noi la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea.

În pămîntul de umplutură dintre cele două pavimentări am găsit fragmente dintr-un vas cenușiu cu pereții groși de 5 mm și buza țesită mult spre exterior. Alte fragmente din pîntecul unui vas roșu, cu caneluri ca decor și ars incomplet, aparțin începutului de veac XV. Asemenea vase au fost găsite din abundență și în sectorul poartă din fața Cetății de Scaun.

Pe cel de al doilea pavaj continuă să apară ceramica găsită în pămîntul de umplutură dintre cele două nivele pietruite.

În afară de aceasta găsim fragmente din vase smălțuite caracteristice veacului al XV-lea.

De la acest nivel, în spre solul actual, nu s-a putut face o cronologie nici măcar aproximativă a materialului, deoarece jefuitorii clandestini au deranjat toate straturile.

În această situație, confuză din punct de vedere stratigrafic, am găsit fragmente de vase smălțuite aparținînd mai multor epoci. Tot aici am găsit cîteva fragmente de plăci de teracotă smălțuite sau nesmălțuite, cu motive ornamentale începînd dela cele florale geometrice pînă la acelea care reprezintă chipul omenesc.

Ceramica veacului al XVII-lea din caolin smălțuit cu culoarea verde sau maron abundă, fiind amestecată cu lulele de toate tipurile, databile în secolul al XVII-lea.

Într-un asemenea complex deranjat (în șanțul II), la o adîncime de 0,90 m am găsit o căhlă nesmălțuită, reprezentînd un cavaler călare (fig. 31).

În afară de materialul ceramic autohton am găsit fragmente dintr-o ceramică de import. Fragmente din vase de Delft și musulmane, precum și resturi de sticlărie apar de asemenea în aceste straturi deranjate.

Dintre monedele cele mai caracteristice găsite în săpăturile de la Curtea Domnească menționăm una din timpul lui Alexandru cel Bun, una de la Iliaș, fiul acestui voievod, și un gros de argint de la Ștefăniță. Aceste monede nu pot servi pentru datarea nici unuia dintre straturile săpate, deoarece ele au fost găsite în moloz și dărîmătură.

Celelalte urme de viață sînt marcate prin oase de păsări și în special prin cele de bovine. Aceste oase formează un adevărat cimitir în regiunea șanțului II pe teritoriul bisericii Domniștelor. Ca material fieros menționăm cîteva vîrfuri de săgeți și lame de cuțit.

Observațiile făcute pe marginea săpăturii din anul 1953 de pe teritoriul Curții Domnești din Suceava duc la următoarele concluzii:

Curtea Domnească este ridicată, se pare, odată cu Cetatea Sucevii și suferă aceleași mari transformări în construcție ca și Cetatea.

Cele trei mari nivele de pavimentare găsite și pe platoul din fața cetății de Scaun, credem că sînt legate de fazele de reconstrucție ale Curții Domnești.

Curtea Domnească — mai accesibilă asediatorilor Capitalei voivodale moldovenești — suferă mai multe faze de refacere datorită distrugerilor ei provocate prin arderea târgului, suficient de des întâmplată cu ocazia incursiunilor lui Malcoci, Hroiot și Albert din secolul al XV-lea.

Aceste urme se conturează pe teren și trebuie urmărite pe viitor. Se impune ca în cercetările viitoare să fie făcută o minuțioasă analiză a fazelor de viețuire depe teritoriul Curții în care rezida aristocrația și, paralel cu aceasta, să se facă legătura cu așezarea mai modestă găsită de colectivul nostru în bordeiele de pe teritoriul care marchează probabil limita din spre sud-est a târgului vechi al Sucevii — teritoriul Șipotului despre care vom vorbi mai jos.

VI. SONDAJUL DE LA ȘIPOT

Săpătura s-a deschis într-o grădină din strada Șt. Ștefureac, situată la circa 100m nord-vest de pîriul Cacaina și la circa 300 m vest de Cetatea de Scaun. S-a săpat o secțiune lungă de 30 m și lată de 1,50m. Secțiunea este situată pe latura de nord-est a platoului pe care se află grădina (fig. 32).

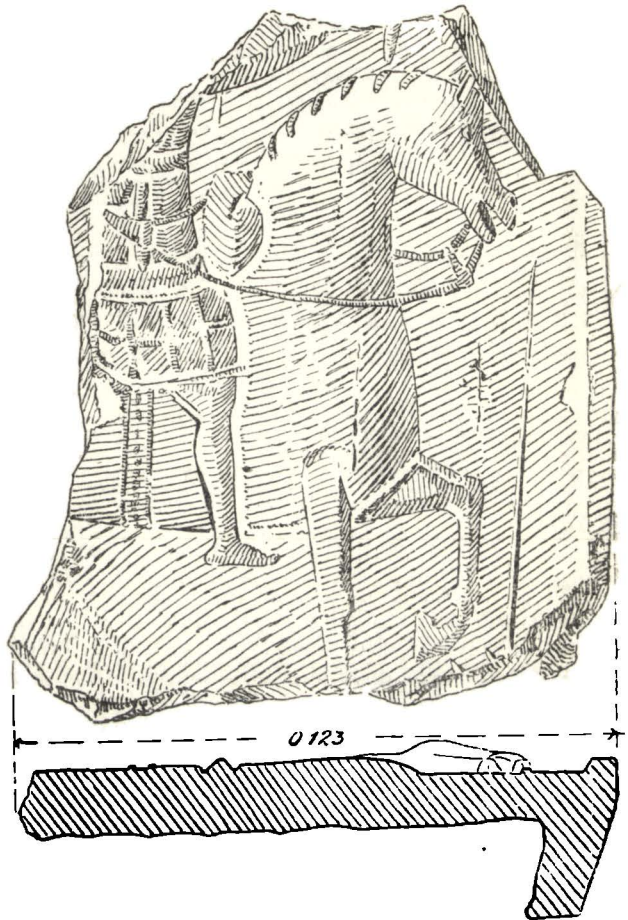

Fig. 31. — Teracotă nesmălțuită reprezentînd un cavaler în galop spre stînga. Sec. XVII.

GROAPA DE CEREALE

În careul 7 al secțiunii, la adîncimeade 0,35 m a apărut marginea unei podele lutuite care avea o poziție înclinată spre sud-vest.

Podeaua este făcută din pămînt gros de 3—4 cm, puternic arsă, căpătînd în urma arsurii o crustă deosebit de rezistentă. Stratul de pămînt este așezat pe un pat de piatră format din plăci de dimensiuni și forme neregulate dar care sînt așezate în așa fel, încît se lipesc foarte bine una de alta. « Patul » de sprijin rezultat astfel din « lipirea » pietrelor a căpătat o perfectă suprafață plană, pe care s-a așezat stratul de pămînt galben care a servit drept podea. Dacă însă, din îmbinarea pietrelor rezultă o albiere, în locul rămas se pune o altă piatră cioplită, cu scopul de a da aceeași suprafață plană.

Poziția podelei părea a indica prăbușirea în interior a unei podele de locuință.

S-a văzut însă ulterior că podeaua, în locul în care se făcea curbura, nu prezenta nici o urmă de rupere, ci forma o suprafață continuă în perfectă stare. Mai mult decât atât, observațiile stratigrafice au arătat că pentru a se putea lucra podeaua în bune condiții s-a făcut o săpătură în formă de căldare în pământul cenușiu. După ce a fost făcută săpătura s-a depus pe pereți un strat de pământ galben, dar el este așa de subțire, încît nu se păstrează decît foarte puțin. Pământul acesta galben pare a fi fost pus pe pereții gropii pentru a se prinde cu el plăcile de piatră care au servit drept pat podelei propriu-zise.

În suprafața de deasupra podelei gropii s-a găsit un număr de fragmente de vase, dar ele nu sînt concludente pentru a putea data groapa, întrucît se întind pe cel

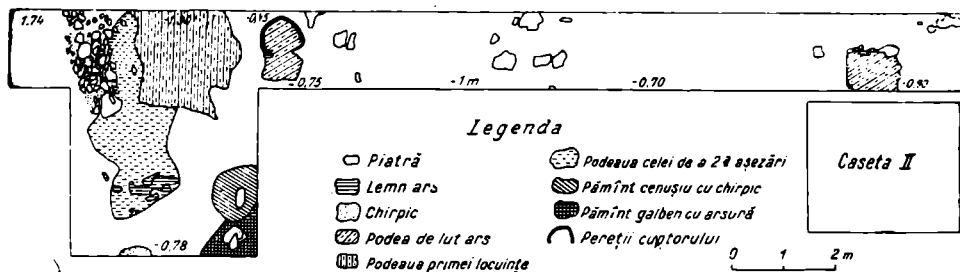

Fig. 32. — Planul săpăturilor de la Șipot, 1953.

puțin două secole: XVI și XVII. În afară de fragmentele de vase s-au mai găsit și multe oase (mai ales de păsări) ceea ce indică, credem, o folosire a gropii de cereale drept groapă de gunoi într-o perioadă următoare. Singurul element care ajută la datarea acestei gropi este o monedă ungurească din secolul XVI-lea, găsită chiar pe podeaua gropii de cereale. Aceasta cu atât mai mult, cu cât ceramica din secolul al XVI-lea se găsește în groapă în proporție de 70—80%.

CUPTORUL

În careul 13, la adâncimea de 0,45 m, a apărut un semicerc cu pământ ars la roșu, ceea ce a indicat aici existența unui cuptor. Cuptorul acesta a fost făcut într-o masă de pământ galben, care a fost introdus într-o adâncitură săpată în pământul cenușiu. Cuptorul de formă circulară, cu diametrul de 0,83 m, are pereții boltiți și foarte bine păstrați. Grosimea pereților (înțelegînd prin aceasta pământul ars-roșu) este de 0,04—0,06 m. În înălțime pereții nu s-au păstrat decît circa 0,18—0,22 m, restul lor pecum și bolta cuptorului fiind prăbușiți. În orice caz, în interior cuptorului nu a avut o înălțime mai mare de 0,60 m.

În afara pereților s-a mai dezvelit podeaua de lut a cuptorului. Ea este făcută din același pământ galben-nisipos în care este construit cuptorul și este foarte rezistentă — ca urmare a unei arderi puternice.

În peretele de sud al cuptorului s-a prins și gura lui, marcată printr-o placă de piatră așezată vertical, dincolo de care nu se mai vede nici o urmă de pământ ars care să indice continuarea peretelui (vezi planul). În schimb, lângă piatră s-a

găsit o grămăjoară de cenușă albă, de paie, care a fost scoasă din cuptor. Cealaltă margine a gurii cuptorului nu a fost însă prinsă.

LOCUIȚA OMENEASCĂ

La capătul de nord-vest al secțiunii I, la adâncimea de 1,30 m, s-au dezvelit urmele unei locuințe omenești. Aceste urme constau din resturi de podea foarte rău păstrate și dărămături de piatră în care erau prinse fragmente de oase. Intrucît

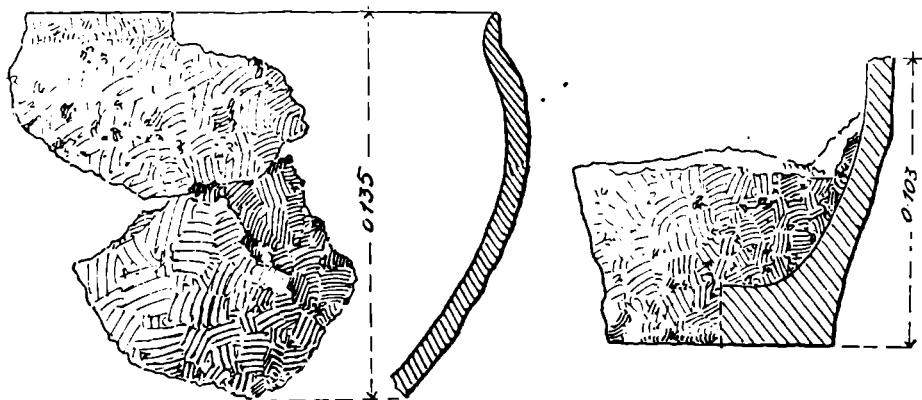

Fig. 33. — Fragmente ceramice databile înainte de sec. X e.n., găsite la Șipot.

podeaua, precum și dărămătura de pietre intră în malul de sud al secțiunii, s-a deschis o casetă de $3 \times 2,75$ m cu scopul de a dezveli în întregime așezarea apărută în secțiunea I (fig. 32). Iată care este situația după adâncirea casetei II:

Pe o suprafață de $2 \times 1,80$ m se întinde o podea păstrată în condiții rele. Pe latura ei de vest podeaua aceasta este mărginită de o dărămătură de pietre de dimensiuni și forme neregulate. Așa cum s-a arătat mai înainte, de dărămătura de pietre erau prinse numeroase fragmente de oase.

Demontarea pietrelor a arătat că dărămătura provenea de la o vatră din piatră, care în momentul distrugerii locuinței a prins sub ea numeroase vase. Că este vorba de o vatră nu încapе îndoială, deoarece o parte din pietre au o față pe care se văd urme de arsură, față care se desface în lame subțiri. Pe de altă parte poziția a trei pietre de la baza dărămăturii indică existența unei asemenea vetre. Este vorba de niște lespezi de dimensiuni aproape egale: $10 \times 5 \times 30$ cm, care sînt așezate pe muchie și închid între ele o suprafață dreptunghiulară. Dacă ținem seama de faptul că în suprafața aceasta este un pămînt puternic ars, iar pe acest pămînt sînt urme de cenușă, mai ales lîngă piatra care marchează gura vetrei, existența acestora nu mai poate fi pusă la îndoială.

Pe podeaua de care am vorbit înainte s-au găsit două fragmente de vase identice cu cele găsite în dărămătura vetrei. Această identitate, precum și poziția vetrei față de podea face neîndoioasă legătura dintre ele, în sensul că vatra aparține locuinței arătate.

Ceramica găsită în vatră și pe podea este cu totul deosebită de restul materialelor scoase de noi pe celelalte sectoare ale șantierului.

Pasta este foarte rudimentară în sensul că conține numeroase impurități cu pietricele, cărămidă pisată și pleavă. Vasele lucrate cu mâna au pereții groși și, în momentul de față, ele prezintă numeroase crăpături, datorită, pe de o parte, unei arderi puternice în timpul folosirii, iar pe de altă parte calității inferioare a pastei.

Forma pe care o au vasele găsite de noi pare să fie aceea a unor pahare cu fundul îngust, din care se ridică aproape perpendicular peretele vasului. Între perete și fund se observă o curbură ușoară (fig. 33).

Buzele pe care le-am găsit în dărîmătura vetrei sînt foarte scurte și se desprind brusc din pîntec răsfrîngîndu-se puțin înafară și subțindu-se.

Tot materialul aparține probabil secolelor VI—VIII¹.

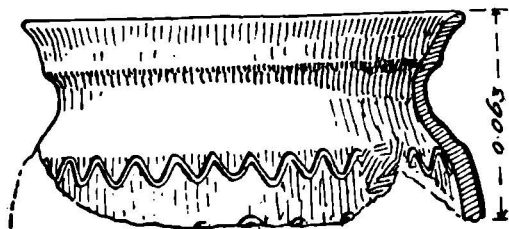

Fig. 34. — Ceramică din veacul al XIV-lea de la Șipot.

Dar locuința aceasta din secolele VI-VIII este spartă de o altă locuință datată pe baza ceramicii, ca aparținînd secolului al XIV-lea (fig. 34). Întrucît această ultimă locuință a fost un semibordei, prin adîncirea încăperii s-a ajuns la nivelul de locuire din secolele VI-VIII. Deoarece chiar în peretele semibordeiului apăruseră pietrele din adîncimea vetrei primei locuințe, constructorii semibordeiului au lutuit odată cu podeaua și dărîmătura vetrei. Urmele acestei lutuirii se păstrează încă destul de bine și este bine păstrată chiar legătura dintre podeaua propriu zisă a celei de a doua locuințe și lutul cu care s-au astupat dărîmăturile vetrei (fig. 32).

La extremitatea de sud a podelei semibordeiului se păstrează o parte din acoperișul lui care era din scînduri. Acestea sînt arse, orientate spre vest-est și suprapuse prin prăbușire în două rînduri (fig. 32).

La rîndul lor, ambele locuințe au fost sparte pe latura de est de o groapă — tot din secolul al XIV-lea — în care s-au găsit numeroase fragmente de vase, precum și un vas întreg cu pereții subțiri, de forma unei vase de flori, avînd în fund un orificiu de scurgere.

În concluzie, sondajul de la Șipot are pentru campaniile viitoare o însemnătate deosebită, întrucît a arătat că pe teritoriul vechiului tîrg al Sucevii se află diferite nivele care permit a se urmări continuitatea vieții pe teritoriul Sucevii.

SUCEAVA CETATEA DELA SCHEIA

1953

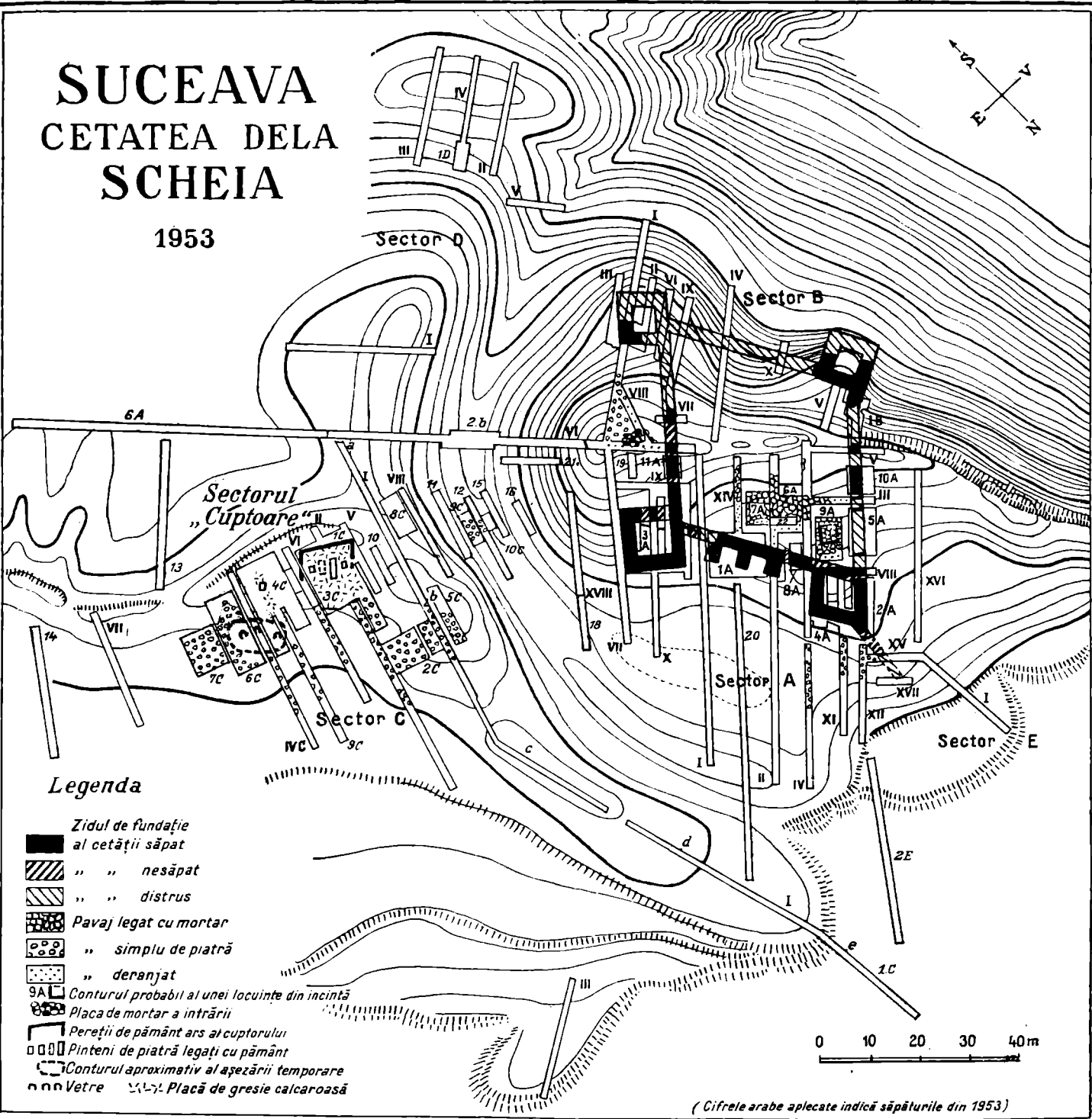

Fig. 35. — Planul săpăturilor de la Cetatea de la Scheia, 1952—1953.

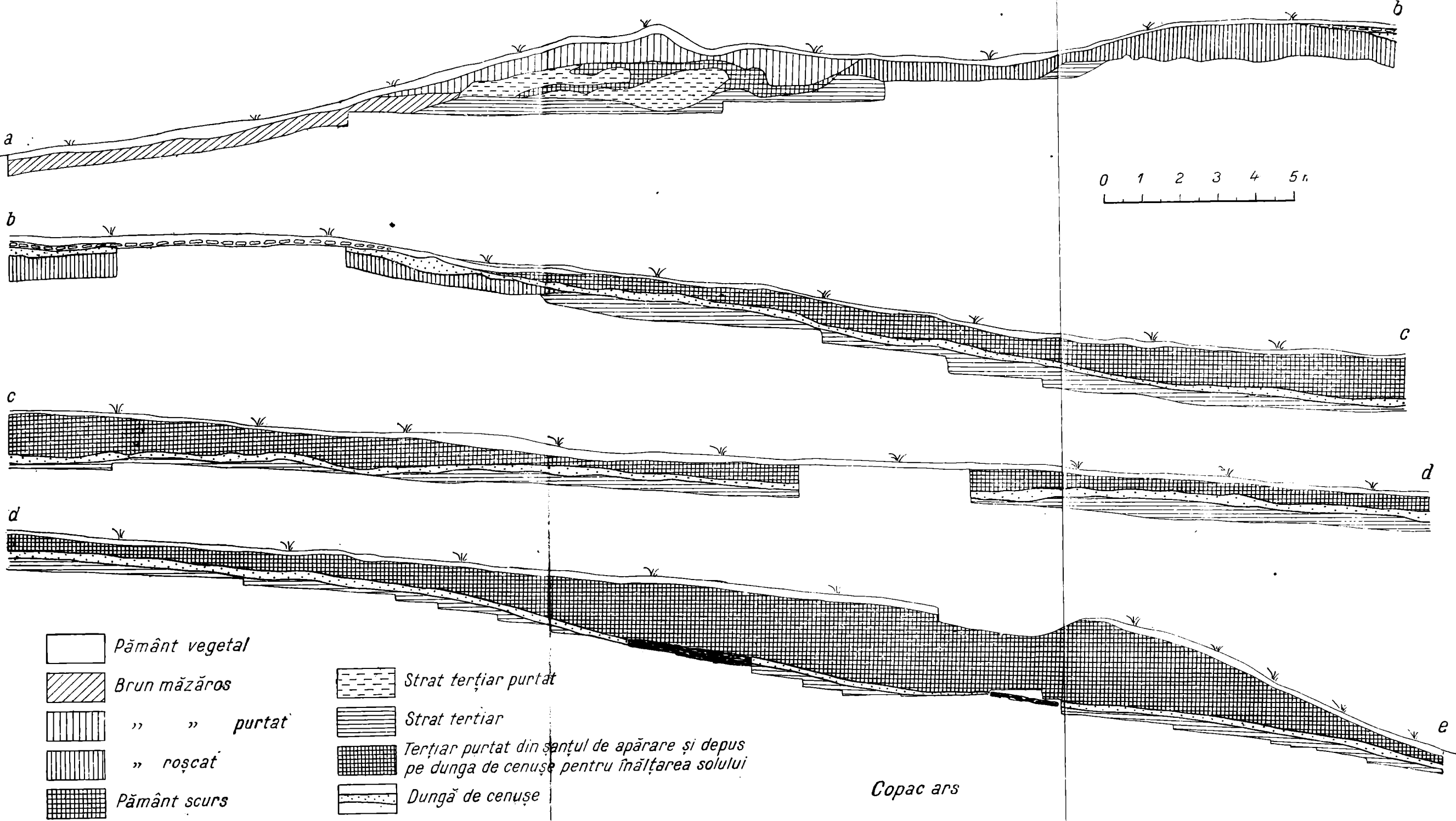

Fig. 36. — Șanțul I C. Profilul peretelui de nord.

VII. CETATEA DE LA SCHEIA

O problemă nerezolvată definitiv în prima campanie de săpături la Cetatea de la Scheia a fost aceea a amenajărilor de teren.

Studiul acestei probleme este legat de justa interpretare a originii unei dungi de cenușă care a apărut în toate sectoarele săpate în anul 1952.

Dunga de cenușă reprezintă în mod sigur nivelul solului pe care au călcat constructorii cetății. Defrișarea prin ardere a unei vegetații care acoperea piscul pe care este clădită cetatea și împrejurimile ei a făcut posibilă depunerea de cenușă și cărbuni, reprezentată astăzi prin dunga despre care este vorba.

Prelungirea și adâncirea șanțului I C care a tăiat valul de apărare din spre sud-est pe toată lungimea lui a scos la iveală în trei locuri urme de copaci și arbuști carbonizați (fig. 36).

Pe fundul șanțului I C, la adâncimea de 1,80 m (în dreptul șanțului XX A, fig. 36), a fost găsit un copac a cărui tulpină măsoară 1,80 m, iar în diametru 0,30 m. Asemenea copaci au apărut în aceeași secțiune la adâncimea de 2—2,50 m, în capătul valului (est).

Trebuie să arătăm aici, că nici în această campanie nu au fost interceptate în dunga de cenușă alte urme de viață, exceptînd cărbunii și cenușa complexului pe care îl discutăm.

Amenajările constructorilor de tipul înălțărilor pot fi studiate pe baza unor secțiuni făcute longitudinal și transversal pe valul de apărare.

Trecînd la analiza profilului peretelui de nord al șanțului I C distingem următoarele (fig. 36):

Pavajul simplu din sectorul C (platforma din fața cetății) este așternut pe dunga de cenușă, dovadă că aici nu s-a simțit nevoia unei înălțări.

De la pavaj în spre est constatăm, în schimb, o preocupare a constructorilor de a depune peste dunga de cenușă cantități mari de pămînt. Pe măsură ce dunga de cenușă coboară pe direcția est, stratul de pămînt depus deasupra ei crește, ajungînd în capătul de est al valului la o înălțime de peste 2 m (fig. 36).

La această extremitate a valului, constructorii poartă pămînt pe un spațiu suficient de larg pentru a obține o platformă a cărei diametru măsoară circa 60 m.

Huma adusă aici din șanțul de apărare, cu ocazia adîncirii lui, se pare că reprezintă o măsură strategică a constructorilor cu scopul de a crea o piedică împotriva asediatorilor, în cazul cînd ar încerca să pătrundă în spre cetate prin această regiune.

Platforma descrisă constituie, în asemenea împrejurări, o adăugire la sistemul natural de apărare creat de terasele abrupte din spre est (Ițcani).

În caz de atac, asediatorii erau obligați să urce terasele pentru a ajunge pe platformă. La rîndul ei, poziția platformei dovedește că asediatorii erau expuși proiectilelor¹ îndreptate din spre zidurile și turnurile de est.

Un alt tip de amenajări a fost anunțat încă din 1952. Acesta este reprezentat prin nivelările din incinta cetății, precum și în exterior, mai ales în spațiul cuprins între zidul de est și șanțul de apărare.

În toate secțiunile noastre din 1952, executate pe versantul A și prelungite pe spațiul de mai sus, am dat de urmele unor adîncituri (gropi) umplute cu humă. Aceste urme pe care noi le-am numit viroage naturale încă din raportul anterior sînt late, în spre partea superioară (buză), de circa 2,50—3 m și adînci de circa 3—4 m.

¹ Este desigur vorba de proiectile lansate de arme de tipul balistei, deoarece cetățile moldovenești au fost dotate cu artilerie într-o perioadă mai tîrzie (secolul al XV-lea).

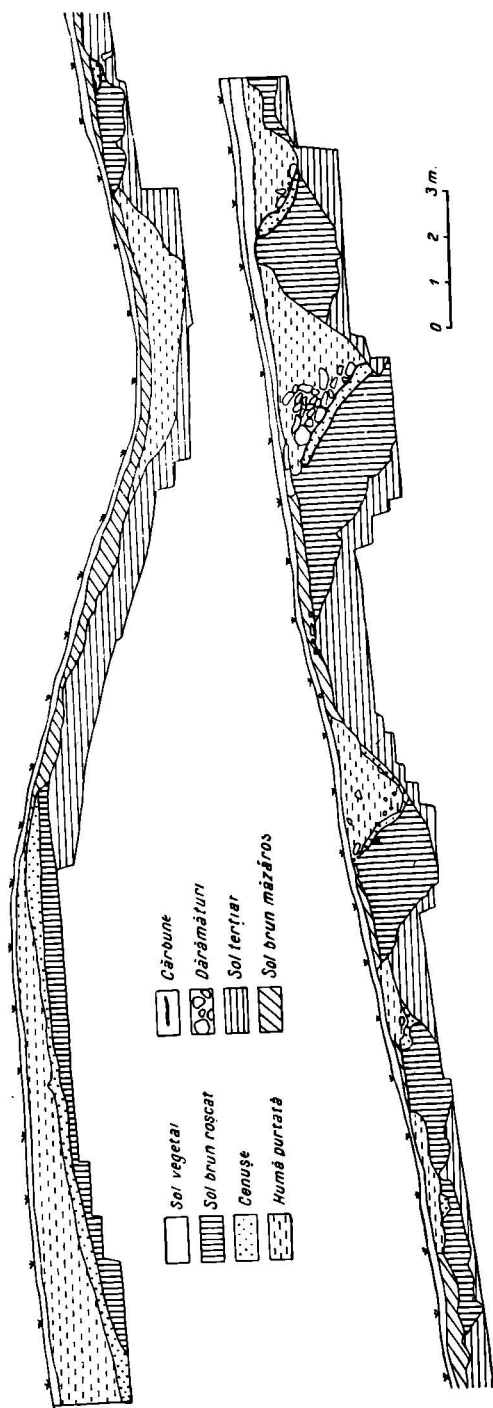

Fig. 37. — Șanțul XX. A. Profilul peretelui de sud.

Ipoteza formulată vag că aceste urme ar aparține unor constructori anteriori celor în piatră s-a dovedit a fi nejustă. Aceste urme nu prezintă nici un indiciu care să demonstreze că ele pot fi încadrate într-un sistem de fortificații mai vechi de pe botul de deal al cetății. Lipsa din incinta cetății, precum și în celelalte sectoare, a unor elemente care să sprijine cele de mai sus este suficient de grăitoare. Dimpotrivă, punerea în plan a urmelor discutate și obținerea direcției lor în acest fel față de piscul cetății dovedește că avem de-a face cu niște viroage naturale. Viroagele în număr de trei brăzdau spațiul dintre zidul de est și actualul șanț de apărare, plecând de pe linia crestei dintre sectorul A și C, loc de unde colectau apele. Această creastă a fost secționată de constructori și îndepărtată pe lățimea șanțului de apărare în punctul intrării în cetate.

Pe fundul viroagelor — și mai puțin pe pereții lor am găsit dunga de cenușă bine conservată, datorită intervenției constructorilor, care au umplut viroagele cu pietre și humă purtată pentru a le astupa.

Operația de nivelare a terenului, și odată cu aceasta, și aceea a viroagelor a avut loc într-un timp relativ scurt de la construcția cetății, timp justificat prin urmele de mortar găsite în pământul purtat, dar mai ales prin resturile masive din dunga de cenușă, care nu au avut timpul să fie îndepărtate de agenții atmosferici.

Pe porțiunea de teren cuprinsă între zidul de est și șanțul de apărare, porțiune pe care noi am numit-o impropriu curtea

exterioră a cetății s-au putut face și alte observații înlesnite prin adâncirea șanțului XX A (fig. 37).

Secțiunea nouă executată aici dovedește limpede că în acest sector, constructorii sînt preocupați de nivelarea viroagelor, în număr de trei. Pe măsură însă ce urmărim profilul din spre est (șanțul de apărare), observăm că, în șanțul propriu-zis, constructorii au mers în adîncime, circa 3 m față de linia dungii de cenușă. Operația din acest sector a fost limitată numai la o adîncire și lărgire ușoară. În continuare

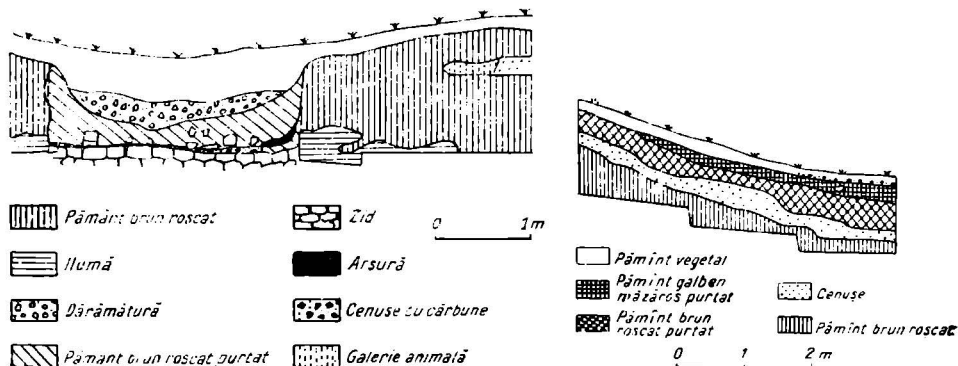

Fig. 38. — Caseta X A. Profilele pereților de nord și vest.

constatăm că peste dunga de cenușă încep depunerile de pământ pentru a ridica platforma descrisă mai sus.

Asemenea amenajări au fost executate și în imediata apropiere a cetății. În partea exterioră a cetății, respectiv la baza zidurilor, a fost depus pământ pe circa 0,50—0,60 m peste dunga de cenușă, (fig. 38). Pământul purtat aici se întinde de pe linia zidurilor în spre exterior pe o lungime de circa 2—3 m.

Încercarea de a explica rostul acestor amenajări în imediata apropiere a zidurilor a dat următoarele rezultate.

Se pare că această înălțare era impusă constructorilor de faptul că zidurile de incintă au fost fondate pretutindeni în solul viu, numai la adîncimea de 0,50—0,60 m.

Prin acest strat de pământ protector depus la baza zidurilor a fost obținută într-o mare măsură și asigurarea temeliei, care inițial fusese șubred fundată. Pe lângă această operație cu caracter strict tehnic, formulăm o ipoteză strategică ce trebuie încă verificată.

Se pare că în împrejurările de atunci, apărătorii cetății își puneau problema obținerii prin înălțare a unui unghi de pantă mai dificil asediatorilor.

În incinta cetății a existat o atare operație de înălțare, pe care noi am arătat-o în raportul anterior, pe marginea observațiilor făcute la șanțul V A¹.

În cuprinsul casetei 6 A 1952 a fost executată o secțiune (XXII A) a cărei latură de vest se sprijină pe placa de mortar (pavajul din incintă). Elementele furnizate de această secțiune (fig. 39) întăresc observațiile făcute cu privire la preocuparea constructorilor pentru îndulcirea pantei în acest sector.

Amenajarea în această regiune a incintei a fost făcută cu o pătură de nisip depusă peste dunga de cenușă (fig. 39). Peste nisipul acesta a fost așternută placa

¹ «Studii și cercetări de istorie veche», 1953, nr. 1—2, p. 372—375.

de mortar, obținându-se în acest fel o suprafață mai plană, propice construcției unor dependințe așa cum de altfel au fost găsite.

Al doilea punct din planul colectivului în săpăturile din anul 1953 l-a format studiul cetății propriu-zise cu toate problemele pe care le ridică.

În privința tehnicii construcției folosite la Scheia au fost obținute elemente care dovedesc sigur că zidurile de incintă au fost construite în trepte impuse de configurația terenului.

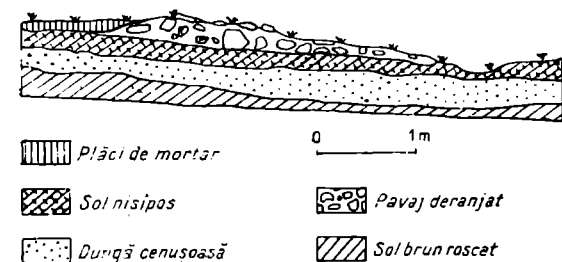

Fig. 39. — Șanțul XXII A. Profilul peretelui de vest.

trepte urmărind regulat pământul viu (fig. 40). Trei suprafețe deschise pe zidurile de nord-sud și est au avut ca scop să aducă precizări în legătură cu problema spinoasă de la Scheia și anume, aceea dacă cetatea a fost sau nu terminată.

Suprafața 8 A de pe zidul de est a dat la iveală în partea de nord o platformă pe care se disting în câteva locuri urmele unor pietre scoase. În lăcașul unei asemenea

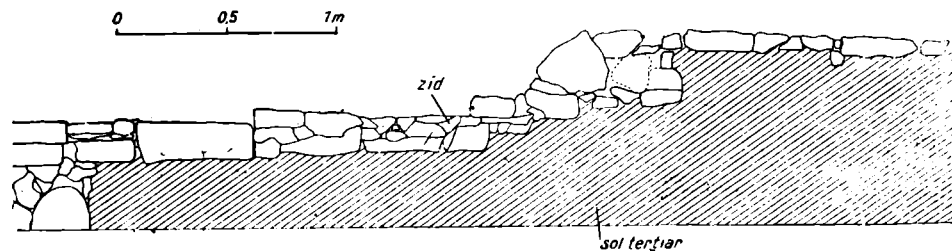

Fig. 40. — Profilul unui fragment din zidul de est.

pietre, conturat de mortarul care o leagă de altele, am descoperit o urmă (adîncitură) făcută cu o unealtă de fier, probabil daltă.

Platforma descrisă nu a mai fost deranjată de jefuitorii tîrzii, deoarece materialul ceramic de aici aparține începutului de veac XV, datat cu monedă de la Alexandru cel Bun, găsită numai la 2 m în spre vest, în caseta 6 A (1952).

Complexul studiat aici, atribuit de noi demantelatorilor cetății se găsește exact la înălțimea pavajului din incintă. Or, reiese clar că urmele de piatră scoasă dovedesc că zidul se înălța înainte de demantelare deasupra pavajului. Aceeași platformă, în extremitatea de sud, pe o porțiune de 1 m, a fost deranjată de jefuitori, care, începînd de aici, au scos piatră pe toată linia zidului de est inclusiv cei trei contraforți. Urmele acestora sînt marcate atît de ceramica lor, cît și de monedele veacurilor XIX—XX, așa cum de altfel anunțăm acest lucru încă din anul 1952.

Rezultate identice cu cele găsite pe platforma demantelatorilor din caseta A au fost întîlnite și în suprafețele deschise pe zidurile de nord și sud.

În sprijinul rezolvării problemei dificile enunțate mai sus au fost de un real folos secțiunile întreprinse de colectiv în incinta cetății. În colțul de nord-est al incintei au fost interceptate într-o nouă suprafață (caseta 9 A) niște urme pe care noi le atribuim ca făcând parte din temelia unei încăperi. După îndepărtarea solului vegetal din acest sector au început să se contureze două complexe acoperite cu mortar, care în colțul de sud-est fac un unghi de 90° . Restul de două laturi (vest

Fig. 41. — Aspectul podelei unei locuințe cu resturi din pereții de S și E.

și nord) nu se păstrează din cauza unui deranjament survenit în această parte într-o epocă mai târzie.

Suprafața încadrată de aceste patru laturi conținea piatră de format mare și mijlociu, fără urme de mortar. Aceste pietre încastrate au fost îndepărtate începând de la podea, pe o înălțime de 0,30—0,40 m. În felul acesta a fost descoperită partea interioară a temeliei încăperii din spre sud și est.

Cele două laturi în interior sînt perfect drepte pe plan vertical și se unesc de podeaua încăperii formînd un unghi de 90° . Pentru execuția lor, constructorii au întrebuițat un cofraj interior din loasbe (dulapuri) de lemn.

Partea superioară a acestor laturi este lată de circa 0,60—0,70 m și prezintă în spre exterior o ușoară înclinare pînă în momentul în care se leagă de restul pavajului incintei. Aceste laturi sau temelii, acoperite cu o placă de mortar rezistentă au în interior pietre de format mare, legate cu mortar. Amănuntul a putut fi observat cu ocazia cercetării celor două laturi deranjate de jefuitori (fig. 41).

De toate aceste patru laturi se leagă o placă de mortar, cu o suprafață plană, pe fundul căreia am găsit fragmente din buza și pîntecul unui vas datat cu monedă Petru Mușat, în alt sector al cetății.

Analiza complexului în stadiul actual permite să tragem concluzia, deocamdată ipotetică, că în această regiune a cetății am găsit urmele unei construcții ai căre

pereti au fost lucrați cu piatră legată cu pământ — fenomen întâlnit la intrarea în cetate.

Pînă la noi cercetări legate de cazul discutat, rămîne valabilă ipoteza emisă mai sus, mai ales că pe podeaua încăperii nu au fost găsite materiale care să indice folosirea cavității pentru alte scopuri. Sărăcia materialului din incinta Cetății Scheia nu a dat posibilitatea strîngerii de date referitoare la datarea cetății în anul 1952. Anul acesta în caseta 7 A am găsit încastrate, în mortarul pavajului, două funduri de vas *in situ*, care după toate elementele caracteristice aparțin fragmentelor prinse în complexul de la cuptoare, datat cu monedă Petru Mușat.

Problema drumului și aceea a intrării de la Cetatea Scheia nu a putut fi rezolvată definitiv în această campanie.

Platoul din fața cetății. Sondajele din anul 1952, făcute pe platoul din fața cetății, au scos la iveală urme materiale pe care s-a pus un deosebit accent în cercetările noi.

Un rezultat pozitiv al cercetărilor din acest sector îl constituie datarea pavajului simplu cu o întindere de circa 300 m². Pavajul este contemporan construcției Cetății Scheia și acest lucru este documentat de situația găsită de noi în primul rînd în șanțul I C, pe care l-am adîncit (fig. 36). Dunga de cenușă, mult discutată, a fost și de data aceasta firul roșu călăuzitor în cercetarea situației de aici. Se observă în profilul șanțului I C că pavimentul zace direct pe dunga de cenușă — observație repetată, care duce în schimb la contemporaneitatea construcției cetății cu această platformă pavată a intrării.

Limitarea numai la aceste cercetări făcute prin sondaje, în anul 1952, pe acest platou a făcut posibil să atribuim greșit rolul unor complexe. Ipoteza emisă de noi — în care atribuim complexului ieșit în caseta IC rolul de turn al intrării — s-a dovedit a fi neîntemeiat.

Dezvelirea pe suprafață în caseta I C a presupusului turn de apărare al intrării a dat rezultate precise, care duc la concluzia că în buza valului de apărare constructorii au amenajat un cuptor¹ pentru arderea pietrei de var (fig. 42). Trei din pereții acestui cuptor sînt săpați în pămîntul viu al crestei despărțitoare dintre sectoarele C și D (vezi planul).

Pe peretele de nord al încăperii am găsit niște urme pe care le atribuim unor dulapuri — scînduri cu care au fost căptușiți pereții interiori ai presupusului turn.

Îndepărtarea pămîntului de umplură pînă la podeaua cuptorului a făcut să dăm de asemenea urme și în peretele de sud. Urmele conservate aici suficient de bine nu sînt altceva decît rezultatul săpării cuptorului cu o unealtă de metal, de tipul tîrnăcopului. Ele sînt imprimate în terțiarul ars puternic. Am constatat că unealta avea lățimea de circa 5 cm și că urmele lăsate de ea nu prezintă continuitate pe perete.

În timpul adîncirii solului viu pentru a obține cele trei laturi adosate crestei, constructorii au lăsat pe pereți aceste urme, cînd verticale, cînd oblice, lucru impus de rezistența terțiarului care se stratifică și devine mai dens pe măsură ce sapi în adîncime.

Cel de al doilea argument pentru sprijinirea afirmației noastre a putut fi înregistrat în urma dezvelirii presupusului perete de est, care s-a dovedit a fi un prag

¹ Cercetătorul sovietic Ribakov amintește asemenea cuptoare în aceleași împrejurări, însă pentru vase, în studiul său: Remeslo drevnei Rusi.

compus din doi piteni rectangulari și alți doi alungiți, făcuți din piatră legată cu lut.

Pitenii retcangulari se găsesc în colțurile nord-est și sud-vest ale cuptorului și au laturile de circa 1,20 m. În înălțime ei se păstrează pe circa 1,50 m, ținând seama că pleacă de pe linia podelei. Menționăm că, de jur-împrejur, pitenii sînt îmbrăcați cu o pătură de gresie calcaroasă, rezultată în timpul arderii pietrei de var. Între cei doi piteni se păstrează un al treilea, care are însă forma alungită. El pornește din interiorul cuptorului peste pragul acestuia și se continuă în exterior pe circa 2,50 m. Un al doilea piten de tipul celui descris și de dimensiuni și formă egală se conturează în deschizătura pragului, în partea din spre pitenul rectangular din colțul de sud-est. Acesta a fost demontat ulterior (fig. 58). Între acești patru piteni găsim depusă o cantitate enormă de gresie calcaroasă întărită, care formează o masă compactă foarte rezistentă.

Podeaua turnului este reprezentată printr-o placă de gresie calcaroasă, care se îngroașă în spre latura de est a cuptorului și face parte organică cu pătura de gresie ce acoperă pitenii descriși. Această placă de gresie iese în exteriorul cuptorului, pe o suprafață de 30—40 m², și acoperă pavajul simplu de pe sectorul C.

Fig. 42. — Aspectul cuptorului I.

Perforarea plăcii de gresie în exteriorul cuptorului, mai precis în partea de est a pintelului rectangular de nord-est, a înmulțit elementele care susțin existența cuptorului.

Pe o porțiune de circa 3 m², îndepărtarea plăcii de gresie a dus la interceptarea unui strat de pământ murdar, cu urme de arsură. Sub acest pământ, apariția unei a doua plăci de gresie de aceleași dimensiuni ne-a făcut să oprim cercetările pentru a nu periclita pragul cuptorului și pintelul căruia, în acest fel i se submina baza.

Până la noi cercetări în acest sector, atribuim aceste plăci de gresie, despărțite de stratul de pământ murdar, ca aparținând etapelor mari de ardere a pietrei de var.

Paralel cu îndepărtarea păturii de gresie de pe latura de est a pintelului s-a făcut o operație similară și pe latura lui de vest. Cu această ocazie au fost constatate

Fig. 43. — Pintelul alungit al cuptorului I demontat; în stînga urme din pintel.

următoarele: constructorii cuptorului au zidit pintelul, neglijent, pînă pe linia pragului. De la prag în sus — deci deasupra plăcii de gresie — găsim în colțurile din spre interior ale pintelilor rectangulari, niște pietre cu colțuri fețuite. Credem că o asemenea amenajare își avea locul la colțuri începînd de pe linia podelei, în cazul cînd cavitatea discutată ar fi jucat rolul de turn.

Evacuarea pămîntului de umplutură pînă la podea a permis cercetarea regiunii, unde cele trei laturi din pămînt se leagă de podea. Lipsa unor urme care să demonstreze existența unor pari cu rostul de a fi sprijinit suprastructura turnului este de asemenea în sprijinul cuptorului. Notăm că pe latura de vest a cuptorului am găsit o urmă (amenajată), pe care o atribuim unui pilon care făcea parte din sistemul de susținere al pietrei, clădită pentru ars.

O ultimă observație în sprijinul cuptorului este aceea că în regiunea pragului am găsit cantități mari de cenușă și cărbuni — dovadă că din această parte a fost alimentat cuptorul cu material lemnos. Absența cărbunilor și cenușii pe restul podelei dovedește că în această parte nu s-a făcut foc intens.

O analiză geo-pedologică făcută în acest sector¹ întărește concluzia noastră. Un prim argument de acest fel îl constituie pigmentarea puternic cărămidie a lutului și marnei. Pigmentarea este provenită dintr-o încălzire a lutului la cel puțin + 800°. La aceasta se adaugă observațiile în legătură cu formarea unei zgure, obținută prin topirea silicaților.

Apariția unor bolovani de jasp în preajma cuptorului constituie ultimul argument. Jaspul adus în aceste părți tocmai din regiunea Rarăului era întrebuințat la gura cuptoarelor, unde temperatura era continuu mai ridicată.

Descoperirea în continuare, pe platoul din fața Cetății Scheia, a unui asemenea complex cu arsură puternică a adus precizări în legătură cu problema discutată.

De data aceasta șanțul IV C (vezi planul) a scos la iveală un nou pînten rectangular și aceeași podea din gresie calcaroasă ca la primul cuptor. Deschiderea unei suprafețe pe noul cuptor nu a putut fi dusă pînă la capăt și a rămas să fie continuată în săpăturile viitoare, cînd se va relua cercetarea cuptoarelor cu toate problemele interesante pe care le ridică.

Reținem în concluzie forma romboidală a acestor cuptoare de mărime neobișnuită, dispuse pe linia crestei despărțitoare despre care a fost vorba (vezi planul).

Este semnificativ faptul că asemenea cuptoare pentru arderea pietrei de var, de formă rectangulară, apar și la Cetatea Neamțului în aceleași condiții.

Asemenea afinități între cele două cetăți mai există, și ele trebuie cercetate pentru a înlesni cunoașterea epocii în care a fost ridicată Cetatea Neamțului.

În campania de săpături din anul 1952, au apărut în șanțul IV C (în dărîmătură) niște fragmente de vase caracteristice care au determinat desfacerea unor suprafețe paralele în acest șanț (fig. 44).

Îndepărtarea dărîmăturii din șanțul IV C a scos la iveală o suprafață pavimentată cu plăci de gresie, deasupra căreia a fost prins un strat de cenușă și cărbuni de circa 2 cm grosime, provenit de la niște vetre din apropiere.

În capătul de vest al suprafeței pavimentate din șanțul IV C a fost interceptată o vatră de formă semicirculară. În cenușa și cărbunii vetrei au apărut fragmente ceramice din buza, pîntecul și fundul unor vase amestecate cu bucăți de oase (păsări și bovine).

Paralel cu această operație s-a procedat la îndepărtarea stratului de dărîmătură din casele 4 și 6 C (vezi planul). În suprafețele arătate mai sus au fost descoperite două vetre noi dintre care cea din suprafața 4 C este păstrată în condiții mai bune.

Trebuie să arătăm că peste această pavimentare — pe care noi o atribuim ca aparținînd unei așezări temporare — am găsit o placă de gresie calcaroasă, formată din materialul scurs din cuptorul II. Placa nu a fost deranjată pînă la intervenția noastră și acoperă așezarea temporară, acoperind complexul de sute de ani (fig. 45 și 46).

Sub această placă, în cenușă și în cărbunii vetrelor din așezare, am găsit în caseta 9 C (colțul nord-est) o monedă. Moneda este de la Petru Mușat și este identică cu cea găsită în incintă în 1952; ea a fost emisă în ultimii ani de domnie ai lui Petru Mușat. Lîngă monedă au fost găsite șase fragmente din totalul de 14 tipuri de vase recoltate în cuprinsul așezării.

¹ În campania din anul 1953 un colectiv de geo-pedologi ai Academiei R.P.R. — filiala Iași au întreprins cercetări la cererea noastră.

Stratul de cultură dintre platforma pavată și placa de gresie calcaroasă, suficient de saturat față de altele săpate pe teritoriul cetății, au impus un ritm de lucru mai încetinit.

În împrejurările de mai sus nu am putut prinde marginile așezării temporare și nu a fost posibilă perforarea podelei decât pe o lățime de 0,70 m, în șanțu,

Fig. 44. — Suprafețe săpate în dreapta și stînga șanțului IV C; în fund cuptorul II.

IV C. Rezolvarea problemelor ridicate aici va fi posibilă în campania viitoare. Observațiile noastre în urma săpăturilor din campania anului 1953 permit unele constatări pe care le expunem mai jos.

Rezultatele de pînă acum par să indice o așezare temporară clădită de către

Fig. 45. — Caseta IV C. Profilul peretelui de nord.

constructorii cetății în fața cuptoarelor, tocmai cu scopul de a fi utilizată de către lucrătorii care au amenajat cuptoarele.

Așezarea prevăzută cu trei vetre a fost folosită numai pînă în momentul primei șarje a cuptorului II, deoarece ea a fost acoperită de placa de gresie calcaroasă, rezultată la prima ardere a pietrei de var.

Existența unei așezări temporare în fața cuptorului II de la Cetatea Scheia este întărită de faptul că eventualele urme de pari, meniți să susțină suprastructura unui alt tip de așezare, lipsesc cu desăvîrșire. La aceasta se adaugă lipsa unor temelii

sau margini, pentru susținerea pereților, construite de obicei la extremitățile locuințelor în asemenea ocazii.

Faptul că vetrele nu prezintă omogenitate și apropieri este de asemenea un element care întărește părerea că aici constructorii au executat o lucrare, care a deservit scopuri de scurtă durată.

Fig. 46. — Aspectul unei părți din așezarea temporară. În prim plan, unul din pînții cuptorului II; în mijloc resturi din peretele de nord al casetei IV C, sub care se află placa de gresie calcaroasă.

Vatra din șanțul IV C este semicirculară și are pereții adosați în pământ, pe cînd cea din caseta 4 C este circulară și pardosită cu piatră măruntă. Deasupra celei de a doua vetre a fost depus un strat de lut subțire care poartă urme de surcele.

Cu toate lacunele ivite în timpul cercetărilor din vara aceasta putem susține că obiectivul principal al acestei campanii a fost atins. Așezarea de la Scheia, cu întregul complex (cuptoare, drumuri, pavajul platoului), aparține epocii lui Petru Mușat. Restul problemelor deschise pe marginea studiului obiectivelor din săpăturile recente rămîn să fie lămurite în cercetările viitoare.

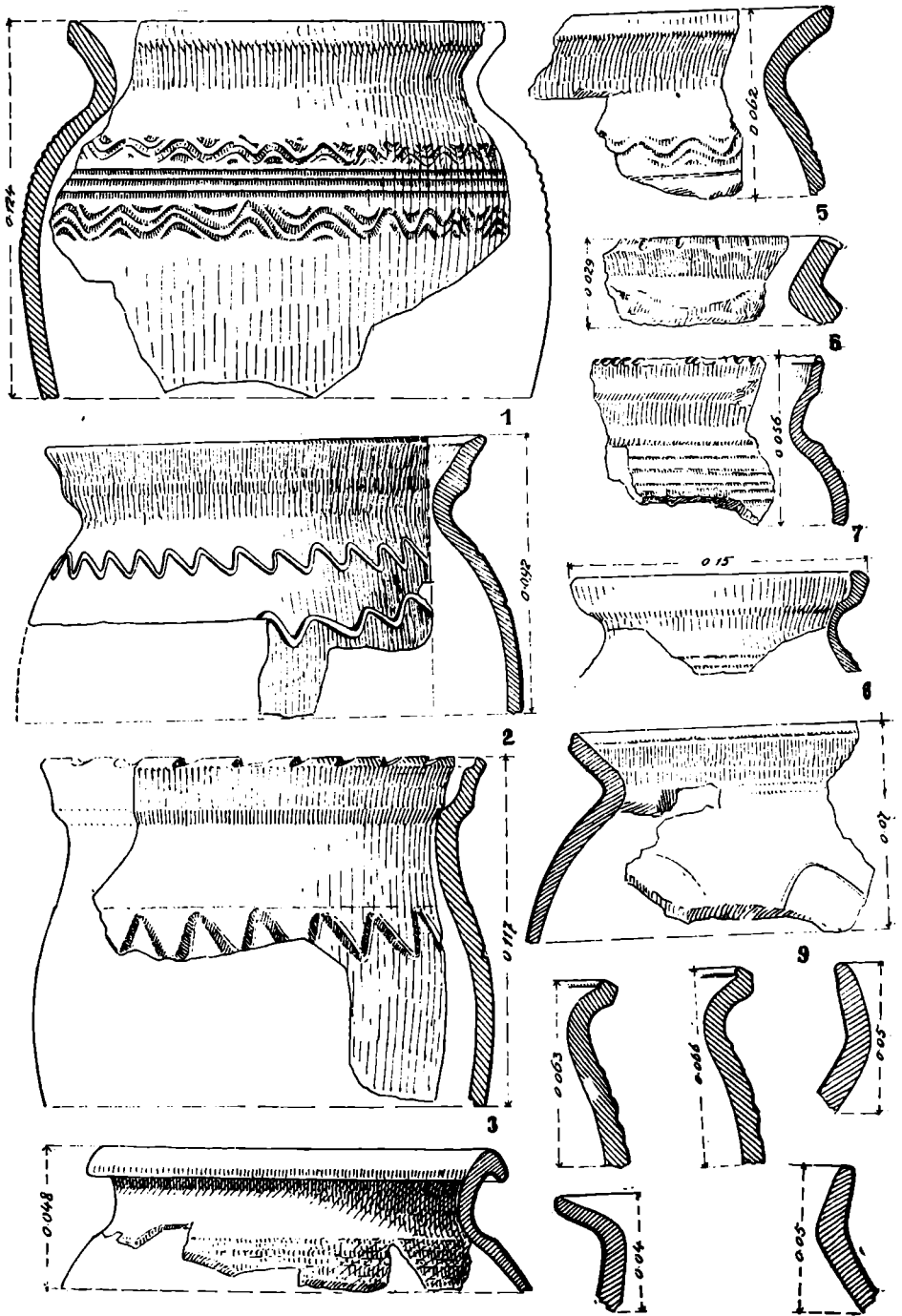

Fig. 47. — Scheia. Fragmente ceramice din sec. XIV, găsite cu monedă Petru Mușat.

În cadrul perspectivelor de studiu amănunțit amintim ceramica întilnită în această așezare, pe care deocamdată o redăm sumar însoțită de desene.

Apariția unei ceramici rudimentare alături de cea avansată (fig. 47) cu caractere și factură vădit medievală este de pus sub următoarea observație: este posibil ca ceramica sătească să fi conviețuit alături de ceramica târgului, folosită în cazul nostru, de garnizoana Cetății Scheia. Este de asemenea locul să arătăm că ceramica găsită în fața cuptoarelor de la Scheia apare la Sipot și în așezarea din cimitirul din fața Cetății de Scaun de data aceasta în locuințele (bordeiele) unei populații nevoiașe. Pe de altă parte în incinta Cetății de Scaun și pe teritoriul Curții Domnești — întărituri în care rezidau feudații — găsim ceramica de tipul II (Scheia) adică aceea a târgului. În continuare observăm că din numărul de 14 tipuri de vase găsite la Scheia cu moneda lui Petru Mușat, lucrate din pastă cenușie — unul singur este din pastă roșie. Vasul prezintă o pastă fără impurități, este ars puternic și decorat cu caneluri lucrate regulat pe pîntec.

O a doua caracteristică, spre deosebire de materialul comun al veacului al XIV-lea este apariția toartei (folosită rar pentru veacul XII—XIII) — care pleacă imediat din partea superioară a buzei. Amănuntul este important deoarece face parte din elementele introduse în execuția ceramicii de început de veac XV.

Problema spinoasă a ceramicii medievale de pe teritoriul Sucevii credem că va fi rezolvată atunci cînd vor fi găsite condițiile care determină unele salturi vizibile ce se produc în tehnica olăritului în epoca de care ne ocupăm.

În orice caz, înlocuirea treptată a ceramicii cenușii cu cea roșie în secolele următoare, raritatea ornamentării prin val și folosirea în locul acestuia a canelurilor făcute pe pîntecul vasului, precum și alte elemente noi aduse de meșteri în execuția vaselor — ne fac să conchidem că la mijlocul veacului al XV-lea sîntem în perioada înjghebării atelierelor ceramice, dotate cu instrumente de lucru mai evolute, menite să satisfacă cerințe tot mai largi.

Observația este documentată și de izvoare scrise pentru jumătatea veacului al XV-lea, așa cum ne arată de exemplu actul din 1453, februarie 23, în care Alexandru Voievod acordă libertatea locuitorilor satului mînăstirii lui Iațco de lîngă Suceava « să meargă cu oale »¹ pe tot teritoriul Moldovei.

VIII. CONSOLIDĂRILE DE LA CETATEA NEAMȚULUI

În planul de lucru al șantierului Suceava a fost prevăzută și executarea unor consolidări ce urmau să se facă la Cetatea Neamțului, care aveau un caracter de extremă urgență — fapt constatat și de conducerea superioară a săpăturilor de pe lîngă Academia R.P.R.

Punctele în care s-au făcut asemenea consolidări au fost următoarele:

1. Pe latura de est a zidului de incintă al cetății pornește un zid perpendicular pe el, care separă încăperile de la parter și primul etaj și ajunge în curtea interioară aproape de colțul de est-sud-est al ei. La locul de joncțiune al boltei parturului cu acest zid (pe ambele lui laturi, atît cea de nord cît și cea de sud), zidul era distrus în mare parte și amenința cu prăbușirea. În urma consolidărilor efectuate pe ambele laturi, pe o lungime de cîte 4 m pe fiecare latură, pîmejdia prăbușirii a fost înlăturată. Cu ocazia înlăturării molozului din încăperea nr. 4 s-a constatat că baza zidului prezenta o spăitură enormă, provocată de un material explozibil

¹ M. Costăchescu, Doc. moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p. 463.

(lagum), iar în spărtură se găseau fragmente de ușciori și fereștrari, căzuți prin spărtura plafonului, dintre parter și etaj, de la o ușă și o fereastră, orientate în partea opusă spărturii. Bolta parterului este în întregime dărîmată, aceasta probabil și din cauza căderii celor două plafoane boltite de la etaj. Același lucru s-a petrecut și în camera nr. 3 (aflătoare pe latura de nord a zidului) unde s-a găsit pe stratul de cenușă o bucată de schijă din lagum-ul care a dărîmat complet ușa, fereastra și o parte din zidul din spre curte. Acesta din urmă rămîne să fie consolidat în etapa următoare.

2. Consolidările au continuat apoi să se facă pe aceeași latură de est a cetății, în încăperile nr. 1 («închisoare») și nr. 2 («monetăria»). S-a consolidat și s-a reconstituit bolta de descărcare de sub ferestruica din încăperea nr. 1 și s-a consolidat parțial părțile laterale ale «gîrliciului» de intrare în încăperea nr. 1. De asemenea s-a reconstituit ușa încăperii nr. 2, fereastra oarbă din aceeași încăpere, două arcuri de descărcare, precum și zidul dinspre curte al aceleiași încăperi.

S-a consolidat și reconstituit parțial încăperea cu scări care ducea din curte, pe deasupra încăperii nr. 1, în spre turnul porții principale și de acolo la creneluri.

Au mai fost efectuate și alte mici consolidări și reparații, acolo unde se simțea nevoia. Totalul acestor consolidări se cifrează la 85 m³ de zidărie.

Materialul arheologic recoltat cu ocazia acestor consolidări, în afară de cel amintit mai sus, este sărăcăcios și se rezumă la câteva fragmente ceramice, oase de animale și un obiect de metal fieros greu de identificat (broască de ușă sau o porțiță de sobă?).

În îndeplinirea acestei sarcini se cuvine să menționăm sprijinul larg de care s-a bucurat șantierul din partea organelor locale și din partea unităților din sectorul socialist, care au dat tot concursul pentru ducerea la bun sfîrșit a lucrărilor planificate pentru această campanie.

IX. RECUNOAȘTERI ARHEOLOGICE ÎN REGIUNILE ÎNVECINATE

În cadrul șantierului arheologic Suceava au fost efectuate trei periegeze arheologice, în trei puncte deosebite, precum și unele observații arheologice mai ample, ocazionate de unele lucrări efectuate în comuna Spinoasa, r. Tg. Frumos. Acestea din urmă au fost făcute în cursul lunii decembrie 1953, într-un stadiu destul de avansat al lucrărilor de construcție din acel loc și numai în măsura în care așezările erau deranjate.

Dăm mai jos, în rezumat, principalele observații făcute cu aceste ocazii.

Bîrlad. 1. Pe malul drept al râului Bîrlad la cîrca 400 m sud-est de gară, se află «Cetatea de pămînt»¹. Din ruinele acesteia s-au scos fragmente ceramice aparținînd secolului al XV-lea.

2. În ruptura malului drept al râului Bîrlad, în apropierea podului din dreptul satului Stroie Beloescu (Palerma) s-au găsit numeroase cioburi feudal-timpurii, chirpic și oase de animale.

Boroaia. Pe șoseaua Fălticeni-Tg. Neamț, în apropiere de comuna Boroaia, în dreptul km 401, de ambele părți ale șoselei, se află pe un platou denumit «La Temelie», urmele unei construcții de zid, înconjurată, se pare, cu șanț și val de apă-rare. Tradiția spune că aici ar fi fost satul Giulești din secolul al XIV-lea și al XV-lea. Ceramica recoltată de pe platou aparține acestei epoci.

¹ V. I. Antonovici, Cetatea de pămînt de la Bîrlad, în «Bul. Com. mon. ist.», 1914, anul VII, fasc. 25, p. 13-15.

Spinoasa. Muzeul național de antichități fiind sezisat de Muzeul de antichități din Iași că în apropiere de satul Spinoasa, r. Tg. Frumos se distruge, cu ocazia unor construcții, resturile de așezare Cucuteni A, Cucuteni B, Hallstatt, La Tène, feudal timpuriu — a delegat un membru din colectiv să facă o recunoaștere pe teren.

La poalele dealului Catarg, în partea de nord-vest, pe o suprafață de circa 900 m² s-au descoperit în diferite puncte fragmente ceramice, pietre de gresie, chirpic, oase de animale care indică aici existența unei așezări feudale timpurii. Nivelului de locuire feudal-timpuriu îi aparține un bordei săpat la adâncimea de 1—1,25 m. În colțul de nord al bordeiului s-au găsit resturile, probabil ale unui cuptor făcut din piatră și lut amestecat cu paie. Pe această suprafață s-au mai observat urmele a trei bordeie puțin adâncite în pământ, după cât se pare contemporane cu primul.

În nivelul de locuire feudal-timpuriu și în primul bordei au apărut împreună două categorii de ceramică: ceramică lucrată cu mîna și ceramică lucrată cu roata înceată.

Ca forme de vase s-au constatat: oala fără toarte, de diferite mărimi, tipsia și strachina. Atît vasele lucrate cu mîna, cît și cele lucrate cu roata au ca ornamente valul simplu sau sub formă de bandă, șanțulețe orizontale pe pintecul vasului, alveole pe buza vasului (fig. 48).

Materialul feudal timpuriu descoperit la Spinoasa prezintă analogii cu ceramica găsită la Suceava, Hlincea, Valea Lupului.

Comitetul de conducere: B. Mitrea — B. Cîmpina, Gh. Diaconu, membri: Alex. Andronic, L. Birzu, D. Constantinescu, N. Constantinescu, G. Foiț, T. Martinovici, M. Mircea, M. Ochinciu, St. Olteanu, Z. Székely, St. Ștefănescu, M. Turbatu, V. Vătășianu. Studenți: C. Băncilă, E. Cremenescu, G. Enescu, S. Indrieș, Al. Ivanovici, L. Olcescu, P. Panait.

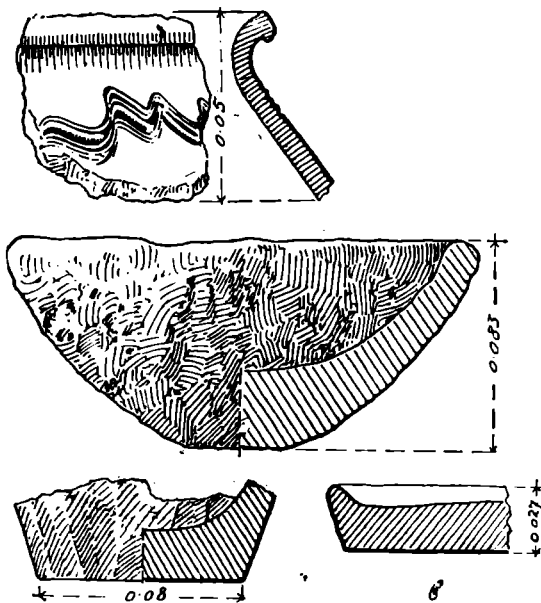

Fig. 48. — Fragmente ceramice găsite la Spinoasa-Iași.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СУЧАВЕ-ЧЕТАТЯ НЯМЦУЛУЙ (Район Сучава, Сучевская область) (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

С целью проследить эволюцию жизни человека в период феодального строя археологические раскопки, начатые в 1951 г. в Сучаве были продолжены и в 1953 г. Для достижения этой цели раскопки были сосредоточены в определенном направлении.

В Сучаве (рис. 1—3) раскопки продолжались во внутреннем дворе замка и в пространстве между линией крепостных стен, а также в оборонительном рве. Ближайшей целью раскопок было установление новых данных относительно развития столицы Молдавии на протяжении 300 лет существования и особенно формы (плана), строительных этапов и фиксации их во времени со всеми вытекающими отсюда проявлениями политического и общественно-экономического характера.

По этому случаю был сделан ряд коррективов в ложных толкованиях К. А. Ромсторфера, появившихся в его работе. Так например, «опорная арка С» ворот R 17 (К. А. Ромсторфер, Сучавская крепость, стр. 39) оказалась в действительности древними воротами.

Раскопки, предпринятые в северо-восточном секторе внешнего двора, обнаружили ряд остатков стен, найденных на различных глубинах, неизвестных К. А. Ромсторферу (рис. 4), которые позволят в ближайшем будущем установить на этом секторе план последовательных изменений, которым подвергалась крепость, а также и фиксирование различных этапов во времени. Судя по имеющимся до настоящего времени материалам, полукруглая башня R 11 (план Ромсторфера) со всем комплексом, составной частью которого она является (R. 6, R. 8, R. 10, R. 12), повидимому, была выстроена в эпоху Богдана-Штефаница (1504—1527).

Полукруглая башня R. II была вскрыта из покрывавшего ее щебня в оборонительном рве, на глубине нескольких метров (рис. 7 и 8). По этому случаю в щебне оборонительного рва перед полукруглой башней R. 11, на глубине 3,53 м над слоем пожара, имевшего место в 1675 г. при разгроме крепости, была найдена плита из известнякового песчаника с сохранившейся фрагментарной надписью на славянском языке (рис. 9). Из сохранившегося текста можно ясно прочесть «ІѠ СТЕФА (N)» и в конце «СЕП. 14». Вышеуказанная надпись находится на выступающем бордюре, образующем четырехлопастное удлиненное сечение, обрамляющее герб Молдавии — изображение головы зубра с шеей и шестиконечной звездой между рогами. С правой стороны, под мордой зубра изображено солнце, а внизу имеется щит с цветком лилии на правой части поля и с тремя розетками по диагонали под ним; в левой части поля видны следы креста с двойной перекладиной. До более подробного исследования надписи, весьма слабой сохранности, допускается, что она принадлежит возведу Молдавии Штефаница (1517—1527).

В оборонительном рве был обнаружен слой пожара крепости 1675 г. и в связи с этим сделан ряд наблюдений по закладке основания полукруглой башни R 11 (рис. 8). Также в оборонительном рве был найден желоб из отесанного камня (рис. 11). В помещениях R. 8 и R. 12 был обнаружен в общих ямах ряд костяков (рис. 10).

В южной части внешнего двора был сделан разрез (В XII, а и в, рис. 2) с целью установления слоев и их отношения к башне R. 39, к промежуточной стене R. 31 и внешней куртине. Из полученного профиля вытекает, что стена R. 31, повидимому, является остатками первой внешней куртины. Исследования в этом секторе будут продолжаться.

Расследования продолжались и в секторе «ворота», расположенном на плато перед крепостью. Раскопками этого сектора пытались уточнить на плато пункты связи с крепостью через оборонительный ров и изучить

археологические отложения этой территории, находившейся в тесной связи с фазами сооружения и реконструкции крепости, в непосредственной близости которой они находились. Посредством различных разрезов и поверхностей (рис. 13) в этом секторе было уточнено пять слоев обитания.

Слой I (снизу вверх) датируется первой строительной фазой крепости (конец XIV и начало XV вв.).

Слой II, включающий плиты вымостки и пилон, повидимому, первого предмостного укрепления, вместе с мостовой I принадлежит, по всей вероятности, эпохе Александра Дсброго (1400—1432 гг.)

Слой III представлен первой плитой известкового раствора.

Слой IV включает мостовую II и вторую плиту известкового раствора.

Слой V является своего рода мостовой из щебня.

Благодаря работам этого сектора был вскрыт фундамент каменного дома с двумя комнатами, по всей вероятности, II слоя обитания, а также землянка (рис. 13), повидимому, I слоя.

Также на плато перед крепостью в его восточной части было открыто до настоящего времени несколько печей, из которых 4 были вскрыты почти полностью. Они были врыты в землю, с входом со стороны склона, и служили для обжигания известняков (рис. 18 и 19), необходимых для сооружения и реконструкции крепости.

Исследования на плато были продолжены и в секторе кладбища (рис. 20 и 21), где были раскопаны еще 52 могилы. В инвентаре одной из могил была найдена монета времен Петра Мушата, что может служить доказательством того, что кладбище относится к концу XIV в. При этом была обнаружена своеобразная каменная «дорожка», ведущая к капелле, по предположениям, относящаяся к XVI в.

На месте кладбища, относящегося к концу XIV в., раньше находилось румынское поселение, датируемое серединой XIV в. Найденная здесь керамика аналогична керамике, найденной в крепости Шкея, и датируется монетой Петра Мушата. Был также открыт ров казачьей осады 1653 г. (рис. 21), в котором был найден скелет лошади, стремя и половина казачьей секиры (рис. 29, 30 и 31).

После предварительного зондирования, предпринятого кампанией 1951 г., в секторе княжеского двора в 1953 г. впервые были произведены раскопки большого масштаба. Ни К. А. Ромсторфер, ни другие не производили в этом секторе раскопок до 1951 г. От старого княжеского двора сохранилась еще в настоящее время часть крепостной стены на поверхности (рис. 24).

Предпринятые здесь на первом этапе раскопки имели целью (рис. 23) выявить археологические отложения, указать число и структуру различных слоев обитания и добыть сведения в связи с находящимися здесь постройками княжеского двора.

Произведенные разрезы доказали, что в этом секторе кое-где видны следы обитаний, принадлежащие еще строю первобытной общины, в которых иногда можно различить до 5 слоев обитания феодального слоя. Три из этих слоев постоянно появляются во всех разрезах и должны быть поставлены в связь с тремя основными строительными этапами конструкции и реконструкции престольной крепости (рис. 25, 27—29). Другие

слои, установленные в княжеском дворе, повидимому, имели связь с разрушениями, которым подверглось городище, а одновременно и княжеский двор. Изучение стен различных размеров (рис. 30), открытых на различной глубине, даст представление о типе конструкций, частью которых они являлись, и установит эпоху их сооружения. На первом слое обитания были обнаружены керамические фрагменты, подбные фрагментам из крепости Шкея, найденным вместе с монетой Петра Мушата (1375--1391). Повидимому, это означает, что резиденция была современной самым ранним фазам престольной крепости и крепости Шкея.

Разведки, предпринятые на некотором расстоянии от местонахождения княжеского двора, на том же плато в пункте, называемом «Ла Шипот», обнаружили также землянку с керамикой (рис. 33) типа Ромен-Боршево (Ср. также Ляпушкин, Советская археология, XVI, 1952, стр. 1—39).

В период этой кампании исследования продолжались и в крепости Шкее. Были прослежены и изучены различные земляные работы внутри крепости. Было также установлено, что крепостная стена была сооружена уступами, близко следуя конфигурации местности (рис. 40). Аналогичная практика применялась и в престольной крепости. Среди находок в интерьере крепости заслуживали внимания найденные *in situ* в камере 7 А донышки глиняных сосудов, подобные сосудам, обнаруженным с монетой Петра Мушата.

В исследованиях, распространенных на плато перед крепостью (сектор С), изучались мостовые некоторых участков этого пространства и одновременно с ними дорога к крепости, а также остатки большого пожарища, которые вследствие позиции на плато перед крепостью вблизи края оборонительного рва и рубежа, отделяющего сектор С от Д, некоторое время рассматривались как горелые остатки башни. Изысканиями этой кампании было доказано, что речь идет о печи для обжигания известняков, необходимых для сооружения крепости. Другие подобные печи были также обнаружены поблизости. В их окружности была найдена плита затвердевшего известнякового песчаника. Его наличие можно связать с обжиганием известняков.

Ценным открытием в этом секторе является находка 6 фрагментов глиняных сосудов в камере 6 С (рис. 45—46), под плитой известнякового песчаника, обнаруженных с монетой времени Петра Мушата. Элементы упомянутого инвентаря, а также следы найденного угля служат доказательством существования обитания на плато во время сооружения крепости и, повидимому, в связи с этим.

Принимая во внимание условия, в которых найдены керамические фрагменты, покрытые плитой песчаника, можно датировать молдавскую керамику второй половиной XIV в. (рис. 45—46).

Раскопки производились и в Четате Нямцулуй, где были проведены срочные работы по консолидации.

Среди археологических разведок в соседних областях особого внимания заслуживают работы в Спиноасе, района Тыргу Фрумос области Яссы, где была обнаружена керамика типа Ромен-Боршево, датированная периодом до X в. (рис. 48).

Полученные результаты разведок имеют большое значение и ставят новые вопросы в связи с историей РНР.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Общий план раскопок в Сучаве в 1953 г. (без Шкеи).
 Рис. 2. — План раскопок 1953 г. в секторе престольной крепости.
 Рис. 3. — Сучава. Престольная крепость. Внутренний двор и северо-восточный сектор в 1953 г. (в красках).
 Рис. 4. — Престольная крепость. Северо-восточный сектор с комплексами каменной кладки, не отмеченными Ромсторфером.
 Рис. 5. — Аспект мостовой, обнаруженный на западной стороне внешней куртины.
 Рис. 6. — Остатки основания стены в секторе В 11 а.
 Рис. 7. — Аспект полукруглой башни R. 11, до раскопок.
 Рис. 8. — Аспект полукруглой башни R. 11, после раскопок.
 Рис. 9. — Надпись, найденная в щель перед жилищем R. 6 in situ.
 Рис. 10. — Костяки in situ, найденные в секторе В (R.8).
 Рис. 11. — Желоб из отесанного камня, найденный в оборонительном рве крепости.
 Рис. 12. — Терракотовые плиты с глазурию, обнаруженные в секторе престольной крепости. XV—XVI вв. (1—10) и фрагмент плиты настила мостовой с желтой и бурой глазурию (11).
 Рис. 13. — План раскопок сектора ворот, 1953 г.
 Рис. 14. — Остатки каменного сооружения на площади XVIII.
 Рис. 15. — Медный перстень-печатка, найденный в развалинах сооружения площади XVIII.
 Рис. 16. — Неглазурированная терракотовая плита XV в. с изображением галопирующего рыцаря (в профиль вправо).
 Рис. 17. — Алебарда с клеймом мастерской.
 Рис. 18. — Сектор печей 1953 г. План печи 2.
 Рис. 19. — План печи 3.
 Рис. 20. — План раскопок 1953 г. сектора-могильник.
 Рис. 21. — План камер XXIII и XXIV сектора-могильник.
 Рис. 22. — Фрагменты казацких боевых секир, найденных в камерах XXIV, датируемых XVII в.
 Рис. 23. — План раскопок сектора княжеского двора 1953 г.
 Рис. 24. — Профиль стены-ограды, обнаруженной на площади.
 Рис. 25. — Ров VI; профиль восточной стены.
 Рис. 26. — Сосуд, найденный в раскопках княжеского двора.
 Рис. 27. — Аспект стены-ограды и мостовой рва VII, выстланной плитами.
 Рис. 28. — План рва IV и профиль западной стены.
 Рис. 29. — План рвов II и VIII.
 Рис. 30. — Аспект каменных стен в камере 5.
 Рис. 31. — Неглазурированный терракот XVII в. с изображением галопирующего рыцаря (в профиль влево).
 Рис. 32. — План раскопок 1953 г. в Шипоте.
 Рис. 33. — Керамические фрагменты, датируемые до X в. н. э., найденные в Шипоте.
 Рис. 34. — Керамика XIV в. из Шипота.
 Рис. 35. — План раскопок крепости Шкеи 1952—1953 гг.
 Рис. 36. — Ров I C. Профиль северной стены.
 Рис. 37. — Ров XX A. Профиль южной стены.
 Рис. 38. — Камера X A. Профили северной и западной стен.
 Рис. 39. — Ров XXII A. Профиль западной стены.
 Рис. 40. — Профиль фрагмента восточной стены.
 Рис. 41. — Аспект пола помещений с остатками южной и восточной стен.
 Рис. 42. — Аспект печи I.
 Рис. 43. — Удлиненный выступ демонтированной печи I; слева следы выступа.
 Рис. 44. — Площади, вскопанные справа и слева рва IV C; в глубине очаг II.
 Рис. 45. — Камера IV C. Профиль северной стены.
 Рис. 46. — Аспект части временного поселения. На первом плане один из выступов печи II; посредине остатки северной стены камеры IV C, под которой находится слой известнякового песчаника.
 Рис. 47. — Шнея. Керамические фрагменты XIV в., найденные с монетой Петра Мушата.
 Рис. 48. — Керамические фрагменты, найденные в Спиноаса-Яссы.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE SUCEAVA-CETATEA NEAMȚULUI

(district de Suceava, région de Suceava)

(RÉSUMÉ)

Les recherches d'archéologie féodale commencées en 1951 sur le chantier de Suceava, ont continué en 1953, en vue de poursuivre l'évolution de la vie au cours de l'organisation féodale. Dans ce but, les fouilles ont été concentrées autour de certains objectifs précis. Les plus intéressants résultats obtenus sont exposés ci-après.

Dans le château de résidence (fig. 1-3), les fouilles se sont poursuivies dans la cour intérieure, puis dans l'espace compris entre les murs d'enceinte et dans le fossé de retranchement. L'objectif de ces fouilles a été de recueillir de nouvelles données au sujet de l'évolution de la capitale de la Moldavie, au cours des trois siècles de vie active, principalement en ce qui concerne sa forme (le plan), les diverses étapes de sa construction et leur date approximative, avec toutes les implications d'ordre social, économique et politique qui en découlent.

A cette occasion, quelques-unes des interprétations erronées données par C. A. Romstorfer, dans l'ouvrage qu'il a publié à ce sujet, ont pu être rectifiées. Tel est le cas de „l'arc de soutènement c“ de la porte R.17 (C.A. Romstorfer, *Le château de Suceava*, p. 39) qui s'est prouvé être en réalité une ancienne porte.

Les fouilles entreprises dans le secteur nord-est de la cour extérieure ont mis à jour une série de restes de murailles qui se trouvaient à des profondeurs différentes et qui étaient demeurées inconnues de Romstorfer (fig. 4). Ces restes permettront de déterminer bientôt, pour ce seul secteur jusqu'à présent, le plan et les modifications que le château a subies et d'établir la date approximative des différentes étapes. D'après les données dont on dispose actuellement, la tour flanquante R. 11 (plan de Romstorfer) et l'ensemble dont elle fait partie (R. 6, R. 8, R. 10, R. 12) auraient été construits du temps de Bogdan-Ștefăniță (1504-1527).

La tour flanquante R. 11 a été dégagée des gravats qui le recouvraient dans le fossé de retranchement sur une profondeur de plusieurs mètres (fig. 7 et 8). Dans les gravats du fossé de retranchement, en regard de R. 11, à — 3,53 m, par-dessus la couche incendiée provenant de la destruction du château, en 1675, on a découvert une dalle en grès calcaire, portant une inscription fragmentaire en slavon (fig. 9). Sur le texte qui s'est conservé, on peut encore déchiffrer clairement « Іѡ СТЕФА (N) » et à la fin, « СЕП. 14 ». L'inscription se trouve sur une bordure proéminente, quadrilobée et allongée, qui encadre les armes de la Moldavie: une rencontre d'auroch avec son encolure, dont les cornes encadrent une étoile entourée de six rayons. A droite, sous le mufle de l'auroch, une ombre de soleil, et à la partie inférieure un écu dont la dextre porte une fleur de lis et plus bas trois rosettes en diagonale; à sénestre: les traces d'une croix à double barre transversale.

En attendant les résultats d'une étude plus approfondie de cette inscription dont l'état est fort précaire, les Auteurs inclinent à l'attribuer au voivode moldave Ștefăniță (1517—1527).

Dans le fossé de retranchement, on a atteint la couche incendiée, remontant à l'incendie du château en 1675 et l'on fait à cette occasion toute une série d'observations, concernant les fondations de la tour flanquante R. 11 (fig. 8). On y a également trouvé une rigole en pierre équarrie (fig. 11). Les compartiments R. 8 et R. 12 contenaient un certain nombre de squelettes dans des fosses communes, (fig. 10).

A la partie sud de la cour extérieure, on a pratiqué une section d'exploration (B XII, *a* et *b*, fig. 2) afin d'examiner les différents niveaux et leurs rapports avec la tour R. 39, la muraille intermédiaire R. 31 et la courtine extérieure. Le profil que l'on a obtenu indique que la muraille R. 31 pourrait représenter les vestiges d'une première courtine extérieure. Les recherches continueront dans ce secteur.

Les travaux se sont poursuivis aussi dans le secteur de « la porte », situé sur le plateau en face du château. Le but poursuivi a été de préciser quels étaient les points du plateau qui donnaient accès au château, par-dessus le fossé de retranchement, et d'étudier à cet endroit les différents dépôts archéologiques qui, de par leur immédiat voisinage avec le château, sont en rapport avec les différentes phases de construction et reconstruction de ce dernier. Par les différentes sections et sur différentes surfaces de ce secteur (fig. 13), on a pu préciser cinq niveaux d'habitation :

Le *Ier niveau* (de bas en haut) date de la première phase de construction du château (fin du XIVe siècle — commencement du XVe).

Le *IIe niveau*, dont font partie le dallage et le pilier, appartenant probablement, à la première tête de pont, aussi bien que le *Ier pavage*, à attribuer, selon toute probabilité, à l'époque d'Alexandre le Bon (1400—1432).

Le *IIIe niveau* est représenté par la première plaque de mortier.

Le *IVe niveau* comprend le *IIe pavage* et la seconde plaque de mortier.

Le *V^e niveau* consiste en une sorte de pavage en gravats.

A l'occasion des travaux exécutés dans ce secteur, on a mis à jour les fondements d'un édifice en maçonnerie, de deux pièces, se rattachant, fort probablement, au *IIe niveau*, ainsi qu'une hutte (fig. 13) qui se rattacherait au *Ier niveau* d'habitation.

Sur le côté est du plateau situé devant le château, on a constaté l'existence de plusieurs *fours*, dont quatre ont été plus ou moins complètement dégagés. Ils étaient creusés en terre, leur entrée se trouvait en regard de la pente; ils servaient de fours à chaux (fig. 18 et 19) nécessaires à la construction et à la reconstruction du château.

Les fouilles sur le plateau ont continué dans le secteur du cimetière aussi (fig. 20 et 21). On y a dégagé encore 53 tombes. L'une d'elles contenait une pièce de monnaie datant de Pierre Mușat, ce qui indique que le cimetière remonte à la fin du XIVe siècle. A cette occasion, on a découvert une sorte de « route » empierrée qui mène à la chapelle et qui daterait du XVIe siècle.

A l'endroit où le cimetière a été établi dans les dernières années du XIVe siècle, il y a eu auparavant un établissement roumain, qui doit dater du milieu de ce même siècle. La céramique qu'on y a trouvée a des analogies avec celle de la forteresse de Scheia, datée à l'aide d'une monnaie à l'effigie de Pierre Mușat. On y a également relevé le tracé du fossé, datant du siège des Cosaques en 1654 (fig. 21). On y a trouvé un squelette de cheval, un étrier et la moitié d'une hache cosaque de guerre (fig. 29, 30 et 31).

Après le sondage préliminaire, exécuté au cours de la campagne de 1951, dans le secteur de la résidence princière, on a entrepris, au cours de celle de 1953,

des fouilles sur une plus grande échelle. C. A. Romstorfer pas plus que d'autres chercheurs n'ont entrepris de fouilles dans ce secteur avant 1951. Il reste encore aujourd'hui à la surface du sol une portion des murs d'enceinte (fig. 24), de l'ancienne résidence princière.

A une première étape, les fouilles entreprises à cet endroit (fig. 23) ont poursuivi une orientation au sujet des dépôts archéologiques, la détermination du nombre et de la structure des différents niveaux d'habitation, ainsi que l'obtention de données nouvelles au sujet des édifices de la résidence princière qui s'y trouvaient.

Les sections que l'on a pratiquées dans ce secteur ont montré, çà et là, des traces d'habitation, datant de l'organisation de la commune primitive, par-dessus lesquelles on peut distinguer ensuite jusqu'à cinq niveaux d'habitation de l'organisation féodale. Trois d'entre eux apparaissent cependant régulièrement, dans toutes les sections, et doivent être rattachés aux trois étapes principales de construction et de reconstruction du château de résidence (fig. 25, 27—29). On doit établir un rapport entre les autres niveaux que l'on a constatés dans ce secteur et les destructions que le bourg et la résidence princière ont subies tous deux. On a découvert une série de murailles (fig. 30) se trouvant à différentes profondeurs et ayant diverses dimensions qui, à mesure de leur dégagement, permettront une opinion sur la nature des édifices dont elles faisaient partie ainsi que sur l'époque à laquelle elles ont été bâties. Au premier niveau d'habitation, on a trouvé des tessons de céramique, similaire à celle que l'on a trouvée à la forteresse de Scheia, et une pièce de monnaie à l'effigie de Pierre Muşat, voivode de la Moldavie (1375—1391). Cela indique qu'il est fort probable que la résidence princière soit contemporaine du château de résidence et de la forteresse de Scheia.

Un sondage exécuté sur le plateau sur lequel se trouve le palais princier, mais à quelque distance de lui, au lieu dit « La Şipot », a révélé, entre autres, l'existence d'une hutte contenant de la céramique du type Romen-Borchévo (fig. 33), (Cf. Liapouchkine, *Sovietskaïa Arkhéologia*, XVI, 1952, pp. 1—39).

Au cours de cette campagne, les fouilles se sont poursuivies à la forteresse de Scheia aussi. On y a examiné et étudié les aménagements du terrain à l'intérieur de la forteresse. On a constaté ensuite que le mur d'enceinte a été bâti en gradins, épousant la configuration du terrain (fig. 40). Cette même pratique a d'ailleurs également été constatée au château de résidence. Parmi les découvertes faites à l'intérieur de la forteresse, on mentionne celle, *in situ*, dans la case 7 A, d'un certain nombre de fonds de vases en argile, similaires à certains autres trouvés en même temps qu'une pièce de monnaie de Pierre Muşat.

Les travaux se sont étendus au plateau situé devant la forteresse (secteur C). On y a poursuivi la solution de deux problèmes principaux; celui des pavages, qui se trouvent à certains endroits de cette surface, et, en même temps, celui de la route qui donne accès à la citadelle; puis celui des importants restes incendiés. Etant donné la position où ils se trouvaient: sur le plateau devant la forteresse, à proximité des bords du fossé de retranchement et de la ligne de crête qui sépare les secteurs C et D, ces restes ont été considérés comme ceux d'une tour incendiée. Les dernières fouilles ont prouvé qu'il s'agit des vestiges d'un four à chaux ayant servi à l'édification de la forteresse. Des fours similaires ont encore été découverts dans le voisinage immédiat et, à côté d'eux, une dalle en grès calcaire durci, dont la présence à cet endroit est à rattacher au processus de la calcination de la pierre à chaux.

Une importante découverte faite dans ce secteur est celle de six tessons de vases en argile trouvés, en même temps qu'une pièce de monnaie du règne de Pierre Mușat, dans la case 6 C (fig. 45—46) *sous la dalle de grès calcaire*. Ces éléments, ainsi que les traces de charbon que l'on a trouvées, prouvent l'habitation sur ce plateau à l'époque de l'édification de la forteresse et, de l'avis des Auteurs, à l'occasion de cette édification.

Etant donné les conditions dans lesquelles on les a trouvés, les tessons céramique recouverts par la plaque de grès serviront à dater la céramique moldave de la seconde moitié du XIVe siècle (fig. 45—46).

L'activité du chantier a embrassé le site de la forteresse de Cetatea Neamțului où l'on a exécuté des travaux de consolidation qui s'imposaient.

Parmi les reconnaissances archéologiques que l'on a faites dans les environs, il faut mentionner celles de *Spinoasa*, district de Tg. Frumos, région de Iași. On y a découvert une céramique du genre Romen-Borchévo que l'on peut faire remonter plus loin que le Xe siècle (fig. 42). Tout comme celle de Suceava-Șipot, cette découverte est d'un intérêt particulier et pose un problème nouveau, et très important, pour l'histoire du pays.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Plan général des fouilles de Suceava, 1953 (hormis Scheia).
 Fig. 2. — Plan des fouilles du secteur du château de résidence, 1953.
 Fig. 3. — *Suceava*. Château de résidence. Cour intérieur et secteur nord-est, 1953 (en couleurs).
 Fig. 4. — Château de résidence. Secteur nord-est avec les complexes de maçonnerie que Romstorfer n'a pas signalés.
 Fig. 5. — Aspect du pavage situé sur le côté ouest de la courtine extérieure.
 Fig. 6. — Restes du socle d'un mur, dans la section B II a.
 Fig. 7. — Aspect de la tour flanquante R. 11 avant les fouilles.
 Fig. 8. — Aspect de la tour flanquante R. 11 après les fouilles.
 Fig. 9. — Inscription découverte dans les gravats, devant la pièce R. 6 (*in situ*)
 Fig. 10. — Squelettes *in situ*, dans le secteur B (R. 8).
 Fig. 11. — Rigole en pierre équarrée, découverte dans le fossé de retranchement de la Citadelle.
 Fig. 12. — Plaques en terre cuite émaillée découvertes dans le secteur de la résidence. 1—10. XVe et XVIe siècles; 11. fragment d'une plaque de pavage émaillée, jaune et brun.
 Fig. 13. — Plan des fouilles du secteur du porche, 1953.
 Fig. 14. — Restes d'une construction en maçonnerie de la surface XVIII.
 Fig. 15. — Bague sigillaire en cuivre, trouvée dans les décombres de la construction de la surface XVIII.
 Fig. 16. — Plaque en terre cuite non émaillée, représentant un chevalier galopant vers la droite (profil droit); XVe siècle.
 Fig. 17. — Hallebarde à marque de fabrication.
 Fig. 18. — Secteur des fours, 1953. Plan du four 2.
 Fig. 19. — Plan du four 3.
 Fig. 20. — Plan des fouilles du secteur du cimetière, 1953.
 Fig. 21. — Plan des cases XXIII et XXIV du secteur du cimetière.
 Fig. 22. — Fragments de haches cosaques de combat, datant du XVIIe siècle, trouvées dans la case XXIV.
 Fig. 23. — Plan des fouilles du secteur de la résidence princière, 1953.
 Fig. 24. — Profil du mur d'enceinte situé en surface.
 Fig. 25. — Fossé VI; profil de la paroi est.
 Fig. 26. — Vase trouvé dans les fouilles de la résidence princière; XIVe siècle.
 Fig. 27. — L'aspect du mur d'enceinte et du dallage du fossé VII.
 Fig. 28. — Plan du fossé IV et profil de la paroi ouest.
 Fig. 29. — Plan des fossés II et VIII.
 Fig. 30. — Aspect des murs de la case n°. 5.

- Fig. 31. — Terre cuite non émaillée représentant un chevalier galopant vers la gauche; XVIIe siècle.
- Fig. 32. — Plan des fouilles de Şipot 1953.
- Fig. 33. — Fragments céramiques, probablement antérieurs au Xe siècle d.n.é., trouvés à Şipot.
- Fig. 34. — Céramique du XIVe siècle, de Şipot.
- Fig. 35. — Plan des fouilles de la forteresse de Scheia, 1952—1953.
- Fig. 36. — Fossé I C. Profil de la paroi nord.
- Fig. 37. — Fossé XX A. Profil de la paroi sud.
- Fig. 38. — Casette X A. Profils des parois nord et ouest.
- Fig. 39. — Fossé XXII A. Profil de la paroi ouest.
- Fig. 40. — Profil d'un fragment du mur est.
- Fig. 41. — Aspect du plancher d'une habitation avec les restes des parois S et E.
- Fig. 42. — Aspect du four I.
- Fig. 43. — L'éperon allongé du four I démonté; à gauche, restes de l'éperon.
- Fig. 44. — Surfaces fouillées à droite et à gauche du fossé IV C; au fond, le four II.
- Fig. 45. — Case IV C. Profil de la paroi nord.
- Fig. 46. — Aspect d'une partie de l'établissement temporaire. Au premier plan: l'un des éperons du four II; en milieu, restes de la paroi nord de la case IV C, sous laquelle se trouve la plaque en grès calcaire.
- Fig. 47. — Scheia. Fragments céramiques du XIVe siècle, trouvés en même temps qu'une monnaie de Pierre Muşat.
- Fig. 48. — Fragments céramiques trouvés à Spinoasa-Iaşi.
-